

Samlingar

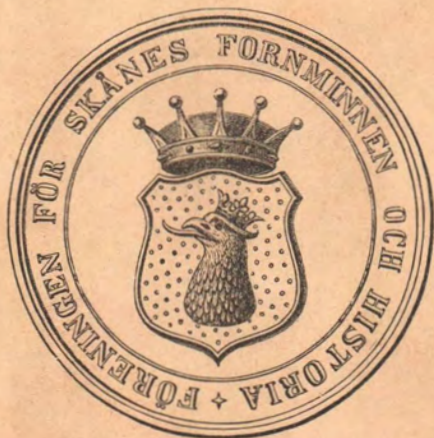
till

Skånes historia, fornkunskap och beskrifning.

Tidskrift,

utgifven af

Föreningen för Skånes fornminnen och historia

genom

MARTIN WEIBULL,
Föreningens sekreterare.

1873.

Samlingar

till

Skånes historia, fornkunskap och beskrifning.

Tidskrift,

utgifven af

Föreningen för Skånes fornminnen och historia

genom

MARTIN WEIBULL,

Föreningens sekreterare.

1873.

Samlingar

III

Skansens historia, fornminnen och beskrifning.

Utgåfvit

Utgåfvit

Konungens och Kungens och Kungens

Utgåfvit

MARTIN WEHRELL

Lund, 1874, Berlingska Boktryckeriet.

**Antiqvarisk Beskrifning öfver Walleberga Socken (Wallebergh
1374, Valleberg 1600) i Ingelstads Härad,
Christianstads Län, Skåne.**

I sydöstra hörnet af Skåne, nära intill den bekanta, af seglare fruktade "Sandhammaren," är Walleberga socken belägen. Den omgifves på tre sidor af Löderups, Hörups, Glemminge och Ingelstorps socknar, samt begränsas på den fjärde af Östersjön. Socknen består af Walleberga och Fröslöfs byar och Kåseberga fiskläge. Numera finnes ej ringaste skog inom socknen och har ej funnits på öfver hundra år, ty i Gillbergs beskrifning läses om Walleberga: "tillräckelig åker, liten äng, tillräckelig torvfjord med ål och lax-fiske i saltsjön;" om Fröslöf: "god och ömnic åker samt liten äng, men ej mera," samt om Kåseberga fiskläge: "här fångas marsvin, lax, ål, flundror, torsk och tobis." Socknens nordliga del är temligen kuperad, mellersta delen deraf deremot mera jemn, men mot Kåseberga finnas ganska ansenliga torfmossar, hvilka äro skilda från hafvet genom dubbla rader af mycket höga sandkullar, de så kallade "Kåseberga backar," hvilka utgöra en fortsättning af sandhöjderna vid Hammars by i Ingelstorps socken och Kabusa i Köpinge. Att Walleberga socken, liksom större delen af Ingelstads härad, framförallt den del deraf, som ligger vid hafvet, varit bebodd från urgamla tider, synes såväl af de talrika fornsaker från skilda perioder, hvilka blifvit anträffade här och der i torfmossarne och på fälten, som af de ännu kvarvarande fornlemningarne. Inom Walleberga bys område finnas följande

fornlemningar: å N:o 5 ligger en hög, "Snaptahög" kallad, hvaren "bronsvärja" blifvit anträffad. Likaledes låg på N:o 6 en temligen anseelig hög, som dock numera är till större delen utjemnad genom plöjning. "Walshög," i hvilken för en del år sedan ett skelett anträffades, är belägen å N:o 17. Allmogen omtalar, att sistnämnde hög Julaften står på "guldsulor" (guldpelare), och att ljus synes derunder, en tradition, som på flera ställen är gängse om anseeligare högar. På samma hemman träffades för några år sedan ett skelett och hos detta en lerflaska och en knif, men då berättaren ej kunde närmare redogöra för fyndets beskaffenhet, är det omöjligt att bestämma, till hvilken tid detsamma rätteligen bör hänföras. Å N:o 16 ligger en hög utan namn och å N:o 38 en aflång stensättning, kallad "Smedshöjsbacken" eller "Jättegårven." Denna fornlemning är 30 alnar lång och 12 alnar bred samt består af 14 stenar, bland hvilka den högste är ungefär $1\frac{1}{2}$ aln hög. Möjligen hafva dessa utgjort omgifningsstenar till en långdyss, då sjelfva grafkammaren i midten skulle vara förstörd. Måhända härrör denna fornlemning från jernåldren, liksom "Hedestentar" vid Kåseberga, och skall föreställa ett skepp. Då egaren för en del år sedan vid något tillfälle lade inom stenringen en plog och en harf "befunnos de följande morgon vara alldeles sönderbrutna, hvarföre ingen numera vågar skada stenarne eller lägga föremål derstädes."

Helt nära skolhuset, vid norra sidan af detsamma, står en utmärkt vacker bautasten, 3 alnar hög ofvan jord. En liknande låg ännu för två år sedan några alnar derifrån i en stengärdesgård, men är nu sprängd och använd till grund i ett hus. Dessa stenar kallades af allmogen "Bruastentarne," och går om dem den berättelsen, att de äro tvenne syskon, som blifvit "stenvandlade," då de ville gå in i kyrkan, för att vigas ¹⁾.

I torfmossen till N:o 43 fans för något öfver 10 år sedan ett människoskelett och vid detta en fibula och en spiralring af brons, hvilka af smeden J. Dyck i Glemminge försåldes till numera aflidne konsul J. Wedberg, som sedermera lär hafva sålt dem jemte åtskilliga andra fornsaker till Riksmuseum.

¹⁾ Ofvanstående uppgifter äro lemnade år 1869 af ogifte åboen Pål Nilsson, 68 år gammal.

I sjelfva Walleberga by finnes en af de vackraste och anse-
ligaste runstenar i Skåne. Som planschen visar, är densamma af-
slagen i tvenne stycken, af hvilka det öfra är 1 aln 3 tum högt
och det nedra 2 alnar 2 tum, hvarigenom hela stenen ofvan jord
får en höjd af 3 alnar 5 tum; den har en bredd af 1 aln 2 tum.
Så långt man kan minnas, hade den legat i en gärdesgård å N:o
26 Walleberga, hvarifrån den nedra delen flyttades för omkring
25 år sedan och ställdes i gränsen mellan hemmanen N:o 26 och
28 som grindstolpe, der den ännu qvarstår. Härstädes upptäcktes
den för något öfver 20 år sedan af professor P. G. Thorsen, som
tog en afskrift af runorna. År 1869 lyckades det författaren, med
tillhjälp af åtskilliga för saken intresserade personer inom Walle-
berga, att påträffa i en gärdesgård den öfra delen, hvilken nu är
uppsatt på den nedra genom landtbrukarne Anders och Henric
Larssons välvilliga biträde. Styckena passa så väl tillhopa, att
springan knappast synes. På begäran af professor G. Stephens
aftecknade författaren runstenen i sin helhet samma år, hvilken
teckning är i kemitypi utförd af artisten M. Petersen å sid. 820 i
2:dra delen af "The Old-Northern Runic Monuments" af nyssnämnde
författare, som välvilligt tillåtit Fornminnes-Föreningen begagna
samma planscher. Som planscherna 1 och 2 visa, läses på ena
sidan i fyra rader:

ᚺᚢᚢᚲ : ᚲᚢᚾ : ᚲᚢᚱᚱᚢᚲᚢ : ᚱᚢᚲᚢᚱᚢᚱ : ᚱᚢᚾᚱ : ᚱᚢᚢᚢ : ᚱᚢᚲᚢᚱᚢᚱ :
ᚱᚢᚲᚢᚱᚢᚱ : ᚲᚢᚾ : ᚺᚢᚢᚲᚢᚱ.

*Suin : Auk : Turgutr : Kiaurpu : Kuml : pisi : Iftir : Mana : Auk :
Suini. Sven och Turgut gjorde minnesmärken dessa efter Mani
och Sven. I midten af stenen är ett fyrarmadt kors inhugget, på
hvars öfra ända är framställt ett menniskoansigte med en hjälm.
På andra sidan läses:*

ᚱᚢᚱ : ᚱᚢᚲᚢᚱᚢᚱ : ᚲᚢᚲᚢᚱᚢᚱ : ᚱᚢᚲᚢᚱᚢᚱ : ᚱᚢᚲᚢᚱᚢᚱ : ᚱᚢᚲᚢᚱᚢᚱ : ᚱᚢᚲᚢᚱᚢᚱ : ᚱᚢᚲᚢᚱᚢᚱ :
ᚱᚢᚲᚢᚱᚢᚱᚢᚱ.

*Kud Hialbi Siaul pira vel. Ian per ligia I Luntunum. Gud Hjelp
deras själ väl. Men de ligga i London. Då professor Stephens
redan å angifvet ställe beskrifvit runstenen, tillåter författaren sig
anföra hans ord i öfversättning:*

"För mig synes denna minnessten vara i tvenne afseende in-
tressant. Först erbjuder den ett tydligt exempel på ett starkt
substantivum i accusativus sing. med den äldre slutvokalen ännu

qvar; här *Suini* för det vanliga *Suin*. Dernäst gifver densamma tillkänna, att de två här omnämnda männen icke ligga i Walleberga, utan i *London* (*I Luntunum*); och sålunda hafva vi ett värderikt motstycke till den andra svenska stenen (*Rös-ås*; se dersammastädes Tom. II, s. 770), på hvilken vi läsa, att den restes till minne af en man, som var begravnen i *Bath*. Två engelska städer äro sålunda här nämnda, och ingenting hindrar, att de ifrågavarande *Mani* och *Suin* kunna hafva varit — om icke fredliga köpmän — medlemmar af kung Knuts ryktbara livvakt, "Thingmannalid." Och detta är så mycket mera sannolikt, som de stungna runorna — särskilt β som ett slags *v* — visa, att denna sten icke är gammal, troligtvis från första hälften af 11:te seklet.

Att *I Bapum* på Rösåsstenen betyder *I Bath*, kan ingen vilja förneka. Att *I Luntunum* på denna sten betyder *I London*, är likaledes klart. *I Lunderne* (groves) är meningslöst, tillochmed om man antager, att den eftersatta artikeln varit i bruk så tidigt, hvarpå vi sakna exempel. I Lund (staden i Skåne) är grammatikaliskt omöjligt.

Mycket egendomligt är det å och inom toppen af korset inhuggna hufvudet. Kan den öfre delen beteckna en hjälm, och är det hela en symbol af militärisk rang eller tjenst? (Här följer öfversättning af inskriften).

Här förekommer ännu en gång en sällsam blandning af äldre och yngre ljudtecken på samma sten; *T* för β i *Turgutr*, men *p* ännu qvar i *Kiaurpu* och *Kup*; *G* för *K* i *Ligia*, men annars *K*; och så vidare."

Sedan det numera är bekant för allmänheten, att ifrågavarande vackra och ovanliga runsten är af värde, kan man hoppas, att den skall för framtiden vara skyddad för okynniga personers åverkan, ehuru det öfra stycket en gång blifvit nedtaget från sin plats af åtskilliga skadelystna ynglingar från Kåseberga, samt sedermera uppsatt igen af förutnämnde välvillige landtmän.

Å Walleberga kyrkogård står en 6 fot lång, 16 dec. tum bred grafsten af granit, å hvilken är inhugget ett kors, som är 11 dec. tum långt, 8 dec. tum bredt, med 5 små cirklar i midten. (Se tredje planschen). Detta kors, som synes hvila på ett slags pelare, har, som planschen visar, stor likhet till formen med det å ofvanbeskrifne runsten befintliga. Rundtomkring korset löper ett nära

3 tum bredt band, å hvilket dock inga runor äro anbringade. Det är ganska sannolikt, att de två här omnämnda minnesstenar tillhört samma grafminne.

Vid planering af Walleberga kyrkogård påträffades trenne grafstenar af skiffer, hvilka troligen äro bland de ovanligaste och äldsta, som för närvarande finnas kvar i Skåne från medeltiden. Den ena, aftecknad på fjerde planschen, är beskrifven i Brunii "Skånes Konsthistoria," sid. 675. Den är gråaktig till färgen och 5 fot 1 dec. tum lång, $1\frac{1}{2}$ fot bred i öfra och 1 fot $2\frac{1}{2}$ tum i nedra ändan, samt $8\frac{1}{2}$ tum tjock. På öfra sidan af denna grafhäll, som uppomkring har en bred skråkant, ses nederst två knäböjande personer med uppräckt händer (numera genom slitning af skodon mycket otydliga) inom en fyrkantig omfattning; på denna står ett helgon i rund gloria samt derframför en sexbladig ros. Detta helgon, som emot de knäböjande nedsträcker sin högra hand välsignande med tvenne framräckta fingrar, omgifves af tvenne kolonner, hvilka uppbära en rundbåge, hvarå hvila tre små torn med gluggar och knapprydda rösten. Spår till inskrift saknas helt och hållet.

Den andra grafstenen, framställd på 5:te planschen, är ej, såvidt författaren vet, förut beskrifven. Den är 4 fot $7\frac{1}{2}$ tum lång och 15 tum bred i båda ändar samt 7 tum hög. Ehuru denna grafsten, liksom de tvenne öfriga, lidit mycket genom tidens och okynniga personers åverkan, kan man dock tydligen urskilja öfverst ett litet kors och till venster derom en uppifrån sträckt hand, välsignande med två fingrar. Derunder synes ett med spetsigt skägg och med gloria försedt helgon, klädt i fotsid mantel med en åttablادig ros på högra sidan. I venstra handen bär helgonet en stång, på hvars öfra ända står en i fotsid dräkt klädd, med gloria prydd skäggig man, hvilken synes hålla i handen en bok eller något dylikt. Nedtill äro bokstäfverna S P S inhuggna, troligen i en sednare tid, samt längre upp A. På sidorna är grafstenen sirligt arbetad och försedd med en rundtomkring löpande repstaf mellan tvenne rundstafvar.

Som teckningen å 3:dje planschen visar, är den tredje grafstenen mera enkel. Å densamma är endast framställdt ett kors, på hvars öfre armar finnas cirklar. Den påminner härigenom om den såkallade Harald Heins grafsten å Dalby kyrkogård, beskrifven hos Brunius, S. K. H. sid. 675, Sjöborg S. f. N. F. Tom. 2, s. 202.

Stenen har en längd af 2 alnar 10 tum och en bredd af 11 dec. tum i den ena och af 10 tum i den andra ändan, samt en höjd af 8 tum. Förutbeskrifne trenne grafstenar äro utan tvifvel äldre än år 1300 och torde till och med snarast böra hänföras till början eller midten af 1200-talet.

Då nyss omnämnde grafmonumenter äro bland de äldsta och märkvärdigaste från den äldre medeltiden inom vår provins och desamma lätt kunna i framtiden blifva förstörda, har författaren å Skånska Fornminnes-Föreningens vägnar hänvänt sig till prosten P. S. Wåhlin, kyrkoherde inom Ingelstorps och Walleberga församlingar, med anhängan, att få till Lunds Akademis Museum införa nämnde grafstenar, öfver hvilken framställning prosten Wåhlin, som låtit å kyrkogården upplägga grafstenarne på en murad ställning, hört församlingsboarne, hvilka dock förklarar, att de ej ville afhända sig desamma.

Kyrkan i Walleberga, hvars äldre del är af ganska hög ålder, har ett mycket högt kor och ansenlig rundel i öster, det förra med tunnhvalf, den sednare med hjelmhvalf, bådadera af huggen kalksten i rundbågsstil. Vid kyrkogårdens planering har en af sandsten huggen sockel blifvit synlig. I början af vårt århundrade har kyrkan blifvit betydligt utvidgad i korsform med kupol. Några steg från kyrkans södra sida står ett ganska högt torn, hvilket i norr och söder har nischprydda rösterna med tinnar. Detta torn, som tillkommit för inrymmande af klockor, har en uppgång i södra sidomuren och tvådelade ljudöppningar, hvilkas kolonner utan tvifvel tillhört en äldre byggnad. Till formen hafva de stor likhet med dem, som finnas i St. Herrestads kyrktorn och vid gamla ingångsporten i Ingelstorps kyrka, af hvilka det förra enligt Brunius, S. K. H., skulle vara grundlagdt 1102, och den sednare utan tvifvel är ganska gammal.

I kyrkan förvaras en vacker dopfunt, hvars fot och skål äro runda. Foten har nederst en platt och derpå ett inåt svängdt mellanstycke och öfverst en stor rundstaf. Dopfuntens diameter upptill är 2 fot 2 $\frac{1}{2}$ tum, skålen är 12 $\frac{1}{2}$ tum djup inuti och i diameter 17 tum med rundt hål i midten för uttappning af vattnet. Hela funtens höjd 1 aln 6 tum, deraf foten 8 $\frac{1}{2}$ tum, skålens nedra insvängda del 6 tum, öfra delen 11 $\frac{1}{2}$ tum. Såväl å foten som å skålen äro en mängd figurer i halfupphöjdt arbete framställda. En stor del af dessa skildringar hafva afseende på de

grymheter, som utöfvades af Herodes den store och Herodes Antipas. Bland de händelser, som der framställas, äro isynnerhet Johannes Döparens sista lefnadsöden och halshuggning tydliga. Se vidare Brunius, S. K. H., s. 485—7.

Härstädes förvaras äfven hufvuddörrarne till ett altarskåp, beskrifna af Brunius, S. K. H. sid. 542, hvilken beskrifning, såsom särdeles fullständig, vi här anförä: "I hvarje af dessa dörrar stå tre apostlar i en nedre och tre i en öfre afdelning under bågformiga baldakiner. I den ena af samma dörrar öfverst: S. Johannes håller i den högra handen en kalk och stödjer den venstra på kanten deraf; S. Thomas stöter med den högra handen ett spjut i en drake och håller en bok i den venstra; S. Bartholomeus förer en knif i högra och en bok i venstra handen; nederst: S. Andreas håller ett skråvinkligt kors med båda händer; S. Jakob den yngre framter en knölstaf eller klubba i högra och en bok i venstra handen; S. Petrus har två nycklar i venstra handen. I den andra dörren öfverst: S. Jakob den äldre håller en lång staf i venstra handen; S. Matheus förer en staf i venstra handen och har en liten menniska jemte sig; S. Mathias förer en yxa i båda händer; nederst: S. Simon håller en såg i venstra handen; S. Paulus har i högra ett svärd, i venstra handen en bok; S. Philippus framter i venstra en korsstaf, i högra handen en bok. Figurerne stå och äro fullrunda med nära halfnaturlig storlek och temligen goda."

Dessutom finnes en Marie-bild, 1 $\frac{1}{2}$ aln hög, med Christusbarnet, hvilken bild troligen hört till samma altare, som dörrarne. Likaledes förvaras här tvenne bilder i full kroppsstorlek af apostlarne Paulus och Petrus: den förre med svärd i högra och en papyrusrulle i venstra handen samt en bok under venstra armen; Petrus med en förgylld nyckel i högra handen och en uppslagen bok i den venstra. Då dessa bilder, liksom de mindre bilderna på dörrarne och jungfru Marie bilden, visa att de tillhöra den yngre medeltiden och öfverensstämma såväl till sjelfva stilen som i färgläggningen, torde de vara förfärdigade samtidigt och hafva möjligen tillhört samma altare. Vidare förvaras här hufvudet och en del af kroppen af en liten Christusbild, skuren i ekträ och hållen i särdeles gammal stil. Sjelfva hufvudet, som prydes af mustascher och hakskägg samt långt i lockar hängande hår, saknar törnekrona. Dessa fyra bilder omnämnas ej af Brunius.

På n:o 4 Fröslöf till venster om vägen, som går från Glemminge till Hörup, ligger en fornlemning, som nu består af en ungefär 7 alnar lång, $2\frac{1}{2}$ alnar bred kista, bildad af sex sidostenar och en gafvelsten; den andra är borta. Fordom voro stenarne nästan fullkomligt betäckta af en liten hög, som nu är borttagen, med undantag af midten, som ännu fyller kistan. Pål Nilsson berättade, "att en gosse af hans kamrater sett derstädes ett fat med gröt och ett med fisk, men att de försvunnit, då han nalkades."

Till höger om vägen på en backe ligger "Bruasten," en stor rullsten i form af en likkista. På n:o 4 låg äfvenledes i en hög en stenkista, hvari baron Kurck berättas hafva anträffat ett skelett jemte ett bronzsvärd. Å n:o 8 ligger en hög.

Å egendomen Hedvigsdahls egor ligger en stor hög, "Skäl" eller "Själhög" kallad.

Nära sjökanten vid Kåseberga fiskläge ligger en ansenlig fornlemning, bestående af ett ofantligt stort stenskepp med ett mindre stenskepp på hvarje sida, af allmogen kallad "Urbans-graf, Ales och Hedestenar." Numera består fornlemningen af ett omkring 106 alnar långt och 30 alnar bredt, af 48 stenar bestående skepp, liggande i sydost och nordvest. Se 3:dje planschen, hvarest dock står sydväst för nordvest. Den i fören stående stenen är 6 alnar ofvan jord och den i aktern, nu kullfallen, är 9 alnar. Som teckningen visar, äro de öfriga stenarne lägre, samt de vid ändarne och i midten högst. I sydöstra ändan är skeppet bredare än i den andra. Vid den ena sidan ligger ett af åtta mindre stenar bildadt skepp, omkring 32 alnar långt och 10 alnar bredt. På andra sidan äro endast ett par stenar kvar, men bonden, som egde jorden för omkring 20 år sedan, omtalte, att i hans ungdom fans ett liknande skepp vid andra sidan. Utan tvifvel hvilat här någon sjökonung, som velat högas i närheten af hafvet, för att ständigt höra svallet af vågorna, som fordom burit hans kölar till seger och ära. Otroligt är det ej, att fornlemningen skall föreställa ett drakskepp, bundet midtemellan tvenne mindre fartyg, såsom vikingarne brukade i sjöstrider. Mig veterligen finnes intet stenskepp i Norden, som i storlek öfverträffar "Hedestenar," äfven om åtskilliga finnas, som kunna uppvisa vida högre omgifningsstenar. Stenarne bestå af kvarts-artad sandsten och äro säkerligen hemtade från "Gislöfs hallar," alldenstund, enligt trovärdiga personers uppgift,

denna stenart ej finnes på närmare håll. Denna ansenliga fornlemning är ej omnämnd hos någon fornforskare, åtminstone såvidt jag vet, men i "Inberetninger til O. Worm" nämner Presten Niels Ipsen derom följande: "Paa Wallebjerg Marck, hos Kaasebierge Leye, j Fierdings Weis fraa dett Reeß, som kalldis Sandhammer, udj Vester, staar dj Stene, som kalldis Als Stene. Dj ere disponeret og sette ligesom et Skib, small udj den vester Ende og britt udj den østre. Disse stene ere udj deres Tall — 56. Lengden inden udj ere 90 gemeinlig Triin. Bridden fra den ene Side til den anden middelst udj ere 25 gemeenlige Triin.

Bönderne der hos siger, at gammelt Tale staar: at Ale hafde satt sig forre, at han ville gjøre sig en Haffn neden for dette Bierg, som disse Stene staae paa, udj den Dall, som ligger mellom dj syndre og nørre Bierge; og at han ville gjøre sit Indløb ok Udløb til sine Skibe igennem dj 2 Skaar udj dj syndre Bierge nest Haffuett, som kalldis Kaasebierg Skaar og Lynde Skaar." Af denna berättelse finner man, att under tidernas lopp 8 stenar blifvit borttagna, såvida det mindre skeppets stenar ej också blifvit tagna med i räkningen; hvilket dock är mindre troligt, ty i så fall borda detsamma hafva varit omnämndt.

I ett föregående häfte af denna Tidskrift har författaren här af sökt visa, att Skånes kust i trakten af Ystad sänkt sig ej obetydligt under tidernas lopp. Ej blott fynden i Ystads hamn bevisa nemligen, att en verklig sänkning af landet egt rum, utan äfven det faktum, att massor af kullfallna träd och stubbar ligga i hafvet på 7 till 10 fots djup på ett afstånd från stranden af 200 à 250 fot i en längd af nära en mil längs byarne Köpinge, Kabusa och Hammars område ända fram mot Kåseberga gräns. Ehuru inga trädstammar blifvit mig veterligen anträffade i närheten af Kåseberga fiskläge, erbjuder dock denna plats äfven ett talande bevis derpå, att stranden åtminstone på de sista 120 åren betydligt minskats, ehuru det är svårt att afgöra, om denna landminskning beror på en verklig sänkning eller endast på vågornas underminerande af den höga stranden. Kåseberga läge, hvilket fordom låg helt nära hafvet, men numera ligger ett godt stycke från stranden i en liten dæld bakom den yttersta raden af sandkullar, flyttades nemligen till sitt nuvarande rum omkring 1740, alldenstund vågorna årligen inkräktade på den plats, der det fordom var beläget. Denna plats visas ännu på en sluttning emellan

hafvet och de yttersta sandkullarne, ehuru densamma till en stor del under tidernas lopp försvunnit i hafvet och årligen minskas. Ett stycke från land ligger en stor sten, som kallas af fiskarne "Räddaren," och om hvilken berättas, att densamma stått nära dörren i ett af de gamla husen. För endast några år sedan slingrade sig en väg längs hafvet nedanför sluttningen, men numera är densamma, om ej helt och hållet, åtminstone delvis bortsköljd, så att det är omöjligt att köra derstädes. Flera fiskare berättade, att sjön med hvarje år inkräktade mera af stranden eller, som en af dem uttryckte sig, "lannet ger sej ud i vannet," hvilket visar att landminskningen äfven af allmogen blifvit bemärkt.

I Ingelstads härad, men framförallt i Ingelstorps, Walleberga, Löderups och Glemminge socknar, begagnades fordom allmänt den så kallade "Österlens-dräkten" af karlarne höga stärkta kragar, skinbyxor, stora hattar med bord m. m. och af fruntimren korta tröjor och kjortlar, silfverspännen och maljor m. m. Då denna dräkt numera med hvarje dag undantränges af stads-dräkten och endast begagnas af ett fåtal, hufvudsakligen af äldre personer, torde det ej vara ur vägen att nämna några ord härom, så mycket heldre som troligtvis inom 20 år denna gamla och egendomliga folkdräkt kommit alldeles ur bruk.

Brudgums ("Brogemans") dräkten: Skjorta af lärft med hög med genombrutet arbete försedd, stärkt och blånad, "krave," hemgjorda spetsar, samt med dylikt genombrutet arbete i bröstet och vid händerna ¹⁾. Såväl vid halsen som händerna sammanhölls linnet med silfverknappar, som i äldre tider ofta voro försedda med en infattad bernstensbit; i senare tider voro de understundom prydda med filigrans arbete. Ofvanpå lentyget bars "*bröstlappen*" (*västen*), af blått vadmal och ganska lång, så att den nådde under närmaste plagg, *skintröjan*, som var förfärdigad af sämskadt bockskinn och broderad här och der med kulört silke. Derofvanpå bars bröllopsdagen "*krivi*," en blå "*banntröga*" med gröna sidenband och broderi af kulört silke på ärmarna, axlarna m. fl. ställen, i

¹⁾ Ofta var egarens eller egarinnans namn och årtalet för brölloppet broderadt med rött garn i bröstet.

form af stjernor, blommor, "tulpaner" etc.¹⁾. Kring halsen var bundet "*halsklät*," en brokig sidenduk, äfvensom ett grönt sidenband, hvori hängde "*söllstötterna*" (små spetsiga silfverpjeser, fästade vid bandets ändar). "*Hofta*" eller "*Wrielavs*" *byxor* (knäbyxor med gylf endast vid ena sidan) af gult bockskinn, med broderi i gult, blått, rött och grönt silke vid gylfen och längs sömmarne, hvilade på höfterna utan hängslor. Ofta hängde vid ena byxknappen en skinnpung med röktoбак, eldstål och fnöske. Vidare nyttjades hvita, konstigt stickade "*krunhossor*" (ullstrumpor), strumpband af hemväfda, röda och hvita ylleband med "*duskar*" (tofsar) vid ändarne samt höga stöflar af oxhud med så kallade "*tungor*," "*plusar*" och "*stroppar*," de senare af hemväfda ylleband med inväfda figurer i form af "tulpaner" etc. *Bordahatt* med breda brätten, baktill uppvikt, samt försedd med en brokig "*blomsterborda*" (sammetsbord) med silfverspänne, tofsar af svart ullgarn och ofta en påfågelfjäder. Under vigseln höll brudgummen i handen en stor, vit näsduk med broderi i alla fyra hörnen och i kanterna, samt deroftvanpå ett brokigt "*silketorkle*." ²⁾

Brudens ("*Brua*") *dräkt*. "*Särken*" (*Lintyget*), af hemväfadt linne, var försedt med genombrutet arbete, liksom mannens, vid bröstet och vid ärmarne, hemgjorda spetsar samt med hög stärkt och blånad krage. Silfverknappar ofta med kulörta glasflusser begagnades vid halsen och ärmarne. Närmast lentyget nyttjades "*klockan*," en i veck lagd kjortel af blått vadmal med "öfverlif" af siden med silkebroderier och med "*ett sätt*," 12 maljor af silfver eller, hos fattigare, af komposition ³⁾. Deroftvanpå bars "*pelsen*" af rött skinn, nedtill försedd med ett bredt stycke rött kläde, äfvenledes veckadt och hängande i "öfverlifvet," af lika beskaffenhet som det i klockan och med ett sätt maljor. Ofvanpå pelsen bars "*skörtel*" af rött vadmal eller kläde, med broderadt öfverlif och veckadt liksom de föregående plaggen, samt med 3, 4 eller 6

¹⁾ På andra "gillesdagen" aftogs "krivi" och den unge "mannen" uppträdde endast i skinntröjan

²⁾ Om vintren nyttjades under resan till kyrkan och bröllopgården hvita ullvantar, konstigt stickade, och kapprock af blått vadmal.

³⁾ Dessa voro af ganska olika form, de äldsta voro små och föreställde religiösa sinnebilder, änglar, örnar, pelikaner, lejon etc.; senare förekomma dylika med kungligt namnskiffer, från Adolf Fredrik, Gustaf III och Gustaf Adolf. De nyaste äro med filigransarbete och inlagda glasflusser.

par "skörtasöll" ¹⁾. Lintyget var långt och kjortlarne längre ju närmare de voro detta, på det alla måtte kunna synas. Om lifvet bands "förklet" (förklädet), af linne med genombrutet arbete och broderi. Ofvanpå detta fästades vid hvardera sidan en brokig silkeduk ("silkedugana") eller "ähta duga" af bomullstyg. Derofvanpå hängdes tvenne så kallade "snoralister," vanligen af rödt ylle- eller sidentyg, broderadt med guldtråd eller prydt med guld och silfvergaloner, samt ofta med egarinnans namn och året i silfver eller guldtråd. Understundom brukades den ena snoralisten af grönt siden med dylika broderier, antingen af lika bredd med den röda snoralisten eller med två smalare ändar. De rikare buro tillika ett bälte af rödt kläde eller annat ylletyg, besatt med fyrkantiga silfverbucklor eller med omvexlande runda och fyrkantiga dylika. Framtill satt ett stort spänne af silfver, och vid högra sidan nedhängde en 5 à 8 tum bred, vanligen 2 à 2 1/2 fot lång flik af samma tyg med flera par dylika silfverbucklor; understundom sutto tre dylika i bredd. Nedtill satt en så kallad sko af silfver med inslagna sirater eller med inlagda stenar samt hängande prydnader, bestående i kulor, löf etc. ²⁾. Ibland saknades sjelfva bältet och endast den nedhängande fliken fanns. Tillika bars "listen" eller "duskabältet," ett bredt, hemväfdt ylleband med tofsar (af samma väfnad som strumpebanden), och bands om lifvet i en stor ros med hängande ändar. I somliga byar hängdes åtminstone i senare tider emellan silkelisterna det så kallade "hjørnetorklet," af linne eller bomullstyg, broderadt med rödt garn ("tamboursöm"), i form af blommor, hjertan m. fl. figurer samt egarinnans namn och året under en krona, samt prydt med brokiga sidenband, guldgaloner, spetsar, tofsar af brokigt garn etc. ³⁾. Ofvanpå "skörtets" öfverlif bars "sort bordatröja" (svart klädes- eller vadmalsströja med broderi af kulört silke i form af

¹⁾ Dessa hafva varit af olika form, dels aflånga med inslagna sirater och hängande löf, dels runda med såkallad "öfverbyggnad." Öfverhufvud äro "Skörtasöll" numera mycket sällsyntare, än öfriga här omnämnda silfverprydnader, med undantag af silfverbälten.

²⁾ Fordom funnos många dylika bälten af mycket olika form, flera högst gamla och med sirater, som påmint om hedna tidens smycken, men numera äro de ganska sällsynta. Författaren har varit i tillfälle se dylika af flera slag och åtskilliga ganska gamla.

³⁾ Författaren har sett ett dylikt med året 1849.

blommor, vaser etc., samt kantad med en "sammetsborda" och der utanför ett svart sidenband) med "söllknappa" (knappar af silfver, fästade på ärmens undra sida, ett qvarter ofvanom handlofven, dels gjutna, dels med filigramsarbete). På ryggen af tröjan fästades upptill det så kallade "*Särkasöllsla*," ett brokigt, ofta med guld- eller silfvertråd inväfdt sidenband af 2 à 2 1/2 fots längd. Framtill voro fästade på tröjan fyra "*söllspännen*," af hvilka alltid två och understundom alla fyra voro lika ¹⁾). Frampå bröstet fästades under tröjan "*bröstdugen*," som bestod af sidenband, silfver och guldborder, satta i horizontala rader, eller som i senare tider var förfärdigad af perlor, ofta särdeles smakfullt arbetad. På denna var fästad silfverkedjan, med hvilken dagen efter brölloppet maljorna tillsnördes, och då silfverkors, spännen etc. aflades. Om halsen bars i ett sidenband eller en silfverkedja "*särkasöllet*," en parallelogramformig prydnad af silfver med hängsirater i form af små runda skålar, trianglar, etc. och ej fullkomligt platt, utan något böjd efter halsens form. Nedtill hängde i en liten kedja eller rättare länk "*trillekorset*," en rund medalj eller brakteatlik prydnad af förgylt silfver med I H S (*Jesus Hominum Salvator*, af allmogen öfversatt *Jesus Herrans Son*), antingen åtskilda eller förenade till monogram, samt med inslagna eller genombrutna sirater och understundom med en liten pålödd ängel af silfver ²⁾). Nedanför trillekorset hängde "*stringlakorset*" i en lång silfverkedja eller ofta i hvar sin kedja tvenne dylika. Kedjorna fästades, en på hvardera axeln, i form af ett "tinglas," "hjerta," "stjerna" eller någon annan figur ³⁾). Emellan bröstduken

¹⁾ Af dessa finnas flera slag, dock alla runda. De äldsta äro mera enkla och endast prydda med inslagna sirater och hängande små skålförmiga sirater eller löf. Sedermera nyttjades dylika med såkallad "öfverbyggnad" (uppstående prydnader af smala vridna silfverstänger i flera olika figurer). De yngsta äro prydda med inlagda glasflusser och filigramsarbete, stundom högst prydliga. Författaren har sett fem ganska olika slag, men ännu flera torde finnas. Dessa äro de silfverprydnader, hvilka man för närvarande lättast och i största omväxling kan erhålla hos allmogen.

²⁾ I somliga trakter af Skåne nyttjades "hängprydnader," bestående af medaljer eller specier från 1500 och 1600 talet med hängande "löf" af silfver, men huruvida dylika äfven brukades inom Ingelstads härad, vågar författaren ej afgöra, alldenstund han ej sett sådana hos allmogen derstädes. På Ystads Museum förvaras åtskilliga dylika från grannhäradet, Färs.

³⁾ Såväl "Trinn-" som "Striglakorsen" erinra, som baron A. Kurck i texten

och striglakorsens kedjor sattes tvenne silfverskedar med rundt blad. Vid måltiden begagnade bruden sjelf den ena och lemnade den andra till brudgummen. På hufvudet bars *locken*, en hårprydnad, flätad på ståltråd af hampa eller lin ("hör"), omvirad med röda ylleband med nedhängande ändar, hvilken prydnad bars af alla vuxna ogifta fruntimmer. Till bröllopsdagen kläddes den samma med brokiga, med guld och silfvertråd inväfda sidenband ("gyllenstyckela"), guld och silfvergaloner, samt brokiga sam-metsborder ¹⁾).

till Skånska Folkdräkter redan anmärkt, mycket om katolska tiden, och flera af de äldre, för ej längesedan brukade, torde vara af ganska hög ålder eller åtminstone förfärdigade efter gamla typer. Af dessa har författaren sett fyra slag. Den äldsta formen, som brukades isynnerhet i förra århundradet, hade formen af T och bestod af två flata skifvor med en tunn lamell emellan. Vid sammanlödningskanterna var en vriden tråd anbringad, och på öfre sidan var fastlödd en Kristusbild, omgifven af ciselerade sirater i form af perlor. Vid korsets ändar voro änglahufvuden fästade. I ålder närmast voro gjutna kors med en Kristusbild, omgifven af sirater i roccocostil, samt upptill med en rund plåt, hvarå ofta framställes en byst med en antik hjälm. Å hvardera af korsets sidoarmar äro två skållika prydnader anbringade, samt nedtill tre d:o. Det, tredje slaget är af liknande form, men består af en tunn förgylld silfverplåt kring hvars kant är fästad en linie-hög kant af silfver. I midten är en gjuten Kristusbild fästad, och rundtomkring äro anbringade prydnader af fin silfvertråd med inlagda stenar, ett slags upphöjd filigrans. Den fjerde och yngsta formen liknar den tredje, men här är Kristusbilden försvunnen och ersättes af stora röda, slipade glasstycken. Båda hafva liksom n:o 2 löf vid sidoarmarne och nedtill. Baron Kurck omnämner en ännu äldre form af gjutna kors med pålödd Kristusbild med ornamentering i 1400 talets stil, men dylika har författaren ej lyckats träffa hos allmogen. Då bruden vanligen erhöi ett striglakors af föräldrarne samt ett af brudgummen, som "Jagöva" (Jagåfva), hände det ej sällan, att samma person bar kors af olika form. Utom jagåfvan till fästmon borde fästmannen äfven förära svärfadren en bordahatt, så att män af hattarnes antal kunde gissa till svärsönernas.

¹⁾ "Brudlock" nyttjades äfven i Herrestads härad, men den var lägre och ej så konstrikt bunden som i Ingelstads härad. I hvarje pastorat var en person, som särskilt anlitades vid dylika tillfällen. Om aftonen, sedan brudparet gått till sängs i närvaro af brudtärnor och "brudridarne," påsattes kluten, med hvilken "qvinnan" skulle sofva.

Enligt uppgift af guldmed Wallengren, som om allmogens silfverprydnader eger noggrann kännedom, nyttjades i förra århundradet så kallade "hufvudlag," bestående af en röd list af ylletyg med påsydda runda silfverprydnader med hängande trekantiga "löf." För ännu längre tid sedan begagnades

Till drägten hörde vidare svarta ullstrumpor och skor af skinn med utskärning framtill vid vristen och baktill vid hälen, i hvilka utskärningar var infäldt rödt saffian med sirater i hvitt d:o. Vid vristen voro stora rosor af gröna sidenband. I handen bars en dylik näsduk och "silketorkle," som omnämnts vid mannens dräkt. Vigselringen var af förgylldt silfver och bestod i äldre tider af en spiralring af tjock silfvertråd, omspunnen med finare dylik, liknande bronsåldrens ringar; äfven begagnades ett slags ringar, ungefär $\frac{1}{2}$ tum breda och utgörande liksom tre eller fyra smala ringar, på hvilkas öfra sida voro fästade en ros, en ängel eller dylikt. I senare tider voro de på öfra sidan temligen breda och försedda med hängande löf eller inlagda glasflusser, nästan af samma form som fig. 381, Worsaae, Nordiske Oldsager ¹⁾. Öfver locken, liksom öfver kluten, bars under resa ett "hyeklä," fyrkantigt tygstycke af linne med genombrutet arbete och spetsar af egen tillverkning ²⁾.

Sorgdrägten: Hustruns bestod af svart tröja med sammetsband af samma färg, svart kjortel, hvitt förkläde och en hvit duk öfver hufvudet, samt klut. Detta öfver större delen af Skåne förekommande, men i de särskilda häraderna ganska olika, hufvudplagg var förfärdigadt af fint hvitt tyg, sockerduk, shirting etc. och försedt med så kallade "vingar" samt prydt med genombrutet arbete, broderi, spetsar etc. Under kluten begagnades en mindre lock. Mannens tröja var svart med mörk besättning, men i äldre tider var den framtill försedd med en bred kant af rödt kläde eller flanell, utklippt i figurer; byxorna voro af svart tyg och

enligt samme persons uppgift silfverkronor, men någon dylik lär icke på lång tid varit använd i Ingelstads härad och torde icke derstädes numera kunna erhållas.

¹⁾ Baron A. Kurek omtalar tvenne andra äldre slag af fingerringar, hvilka för några tiotal år sedan ännu kunde anträffas hos allmogen, men författaren har endast sett sådana i samlingar.

²⁾ I allmänhet synes konsten att knyppla, brodera och sy "genombrutet" arbete vara ganska utvecklad i detta härad, och författaren har varit i tillfälle att se utmärkta prof både på skicklighet och smak i den vägen hos allmogen. Fullständiga bröllopsdräkter, jemte åtskilliga andra till klädseln hörande saker, hafva blifvit af undertecknad inköpta till doktor A. Hazellii museum för svenska nationaldräkter med tillhjälp af hemmansegaren Måns Svensson i Ingelstorp.

mycket vida. Vid resor kastades af fruntimren en svart kjortel öfver hufvudet som skydd.

Hvardagsdräkten för mannen bestod af pels och kortbyxor af får- eller bockskinn, broderade med silke, och "bröstlapp" af vadmål, en rund mössa, "*pickelhufva*," sammansatt af sex lika stora bitar af svart eller mörkblått kläde eller vadmål, med röda kanter emellan samt en röd kant nedtill, eller en stickad toppig mössa af ullgarn, kallad "*mjölkahua*." Vid ena byxfickan bars "stubbeknifven" i ett fodral af bockskinn och begagnades tillika vid måltiderna, alldenstund bordknifvar och gafflar voro en okänd lyx. På resor svart "*bordahatt*" eller "*hongskinsmössa*" ¹⁾. Fruntimren brukade i hvardagslag blåa vadmålströjor eller af ullgarn stickade dylika "*spydetröjor*," båda mycket korta. I stället för kjortel begagnades vanligen en så kallad pels af rödt sämskad färskind. Förkläde, hemväfadt, af ull om vintren, af linne om sommaren, bådadera ofta mycket brokiga. Strykjern nyttjades ej, utan så kallade "gnidstenar" af mörkt glas, något mindre än en knuten hand. En liknande gnidsten fanns i en graf från jernåldren vid Böste fiskläge nära Gislöfs by, Wemmenhögs härad (se Bruzelii Svenska Fornl., 1:sta h., s. 65). Dylika kan man ännu få se der och hvar, alldenstund höga kragar äfven i vår tid begagnas af åtskilliga äldre personer i Ingelstads och Herrestads härader. Unga flickor brukade under sommarens arbete på marken en högst paradisk dräkt, bestående af ett smakfullt bundet "hufvudtag" (en röd bomullsduk), ett långt på kragen och bröstet broderadt lintyg, samt kring midjan "Duskabältet;" skor utan strumpor.

Barndrät för en tvåårig gosse: lintyg med hög stjärkrage, "*slum*," en vid kolt af blått vadmål med gröna sidenband och med silkebroderi på axlarne, ärmarne upptill och vid handlofven samt på ryggen, der den är tillknäppt med sex knappar. Framtill på axlarne sitta två silfverknappar, gjutna eller ciselerade, lika dem, som qvinnorna bära på ärmen. Framtill är ett randigt "*förkle*" af

¹⁾ I Borreby nyttjades fordom en mössa af blått vadmål af särdeles egen form, kallad "kabyssa." Hopslagen liknade den en båt och var liten, men då den slogs upp, gick den ned öfver halsen och lemnade endast ansigtet obe-täckt. Huruvida den begagnades äfven i andra socknar, känner författaren ej. Borreby ligger väl i Jerrestads härad, men skjuter in emellan Hoby och Löderups pastorater, samt öfverensstämde i klädedräkt mera med Ingelstads härad än med det härad, hvartill det räknas.

ylle och bomull samt upptill fastsydt vid en "*bröstlapp*" med broderi af rödt och blått garn, nedtill med namnet och årtalet samt med spetsar i kanten. Hvita "*krunhossor*" af ull och "*lärsko*" med röda kanter gafs af "*Gumoren*" ¹⁾).

¹⁾ Då man genom en väl gjord plansch får tydligare begrepp om en dräkt än genom den fullständigaste beskrifning, får jag hänvisa de läsare, som intressera sig för våra gamla folkdräkter och som ej äro i tillfälle att se doktor A. Hazelii samling af dylika saker, till det flera gånger omnämnda praktarbetet "*Skånska Allmogens Klädedräkter*."

NILS G. BRUZELIUS.

* * *

Ulf's runsten i Tullstorps kyrkogårdsmur, Wemmenhøgs härad, Skåne.

Som en af de bäst bibehållna och på grund af de å densamma framställda ristningarne viktigaste bland de skånska runstenar, som för närvarande finnas i behåll, torde utan tvifvel den i Tullstorp befintliga kunna anses. Den är första gången beskrifven och aftecknad hos O. Worm, *Monumentorum Danicorum libri sex*, Liber tertius, pag. 200—202, samt sedermera efter denne omnämnd af Liljegren, *Run-Urkunder*, sid. 162, hvilken författare dock, efter beskrifningen att döma, sjelf aldrig sett stenen. Redan på Worms tid var den insatt i östra muren af Tullstorps kyrka ("australiori templi Tulstrupensis muro"), der den qvarsatt till 1846, då den gamla kyrkan blef nedrifven (se Brunius, *Skånes Konsthistoria*, sid. 191). Vid detta tillfälle inmurades runstenen i den sidan af kyrkogårdsmuren, som vetter mot kyrkoherdens trädgård, der den ännu qvarsitter. Då denna flyttning inträffat i en så sen tid, kunde man hafva haft skäl till den förmodan, att stenen blifvit insatt i muren i upprät ställning, men så är ej förhållandet, utan har densamma blifvit lagd på ena sidan med sista delen af inskriften nedåt, så att ungefär en $\frac{1}{2}$ aln af stenen är dold under jordytan. Detta förhållande är så mycket besynnerligare, som flyttningen försiggick under prosten Palmquists tid, hvilken kyrkoherde förut varit adjunkt i historia vid Lunds Universitet. Numera är, som planschen visar, runstenen afslagen i tvenne stycken, men det är ej med säkerhet känt, om detta skedde, då den sista gången flyttades, något som dock har sannolikhet för sig, alldenstund Worm ej omtalar, att någon spricka fans å densamma.

Runstenen, som består af granit, har en längd af $3\frac{1}{2}$ aln, bredd af 2 alnar 8 tum i nedra ändan, samt något mindre i den

öfra; tjockleken hos stenen kan man numera ej utröna, alldenstund den är insatt i muren.

Den hos Worm framställda teckningen af ifrågavarande runsten afviker ganska mycket från originalet och från den här lemnade planschen, och synes det af nämnda teckning samt af beskrifningen, som om icke heller Worm själf sett stenen, utan erhållit teckningen af någon annan, med runristningens enskilt heter föga nogräknad person. Icke nog med att det å midten af stenen framställda fantasidjuret, "Ulfven" ("Lupus"), är alldeles oriktigt teckadt och mera liknar en katt, samt både drak- eller ormhufvudena upptill och spiralerna (ormarnes stjertar) nedtill saknas; tecknaren har äfvenledes alldeles falskt framställt figuren under djuret, hvarföre Worm kallar den en "columnula dentata" etc. (tandad pelare (kolonn)). Som hvar och en lätt ser, utgör figuren under "Ulfven" ett krigsskepp med drakhufvud och klufven stjert, samt 14 sköldar och rodret vid högra sidan ¹⁾. Här synes dock intet spår till mast eller segel, som deremot finnas på fartyg, hvilka äro uthuggna å andra svenska runstenar, t. ex å de bekanta runstenarne från Tjängvide och Habblingbo på Gotland; å runstenen i Stratöm, Törnevalla socken, Östergötland, och på en sten, som länge suttit inmurad i Gamla Upsala kyrka m. fl. Såväl vid drakens hals som vid stjerten är relingen framställd högre än på mellersta delen af skeppet, hvilket äfven enligt sagorna var förhållandet hos krigsfartygen i slutet af hedna- och början af kristna tiden i Norden.

"Ulfven" påminner ej så litet om de djurfigurer, som äro inhuggna på Gorm den gamles runsten ²⁾ och på en runsten, funnen på S:t Pauls kyrkogård i London ²⁾, samt på den vackra runstenen öfver Ulaf och Utar, hvilken sten först uttogs ur Allhelgonaklostrets ruiner af professor Anders Stobæus och sedermera qvarlåg på Lundagård, till dess den år 1868 upprestes i midten af den så kallade "Runstenshögen" i Lunds gamla botaniska trädgård ³⁾.

¹⁾ Å det berömda "Tapisserie de Bayeux" från Wilhelm Eröfrarens tåg till England (1066) framställas fartygen äfvenledes med en rad sköldar vid relingen, men försedda med mast, och med rodret närmre mot aktern.

²⁾ Beskrifna och aftecknade i *Annaler för Nordisk Oldkyndighet og Historie*, 1852.

³⁾ Omnämnd i A. Stobæi disputation "De insignibus" 1697, i Kilian Stobæi disp., "De monumentis lapidariis," omtryckt i K. Stobæi "Opuscula," beskrifven

Tullstorps stenen har, utom det intresse, som de inhuggna figurerna erbjuda, äfven det företrädet framför många andra runstenar, att hela inskriften är fullkomligt bibehållen, och ej en enda runa otydlig, hvarföre såväl Worm samt Liljegren hafva den fullständig. Som teckningen visar, läses derstädes:

ΥΥΒΙΛ × ΤΗΥ × ΙΗΤ × ΡΙΝΒΝ × ΥΝΥΤ × ΒΝΗΙ × ΝΥΤΙΛ × ΝΥΥ ×

Klibir Auk Osa Risþu Kuml þusi Uftir Ulf. Klibir och Osa reste dessa grafminnen (minnesmärken) efter Ulf. Att Ulf varit en sjökonung eller skeppshöfding, tyckes det å stenen framställda drakskeppet gifva vid handen, men huruvida Worms gissning är riktig, att man genom ulfvens bild velat antyda, "att mannen i krig och kamp liksom vargen varit vild och modig," torde vara svårt att afgöra. Sannolikare är, att Ulfvens bild varit krigarens märke, ty man vet, enligt engelska och irländska annalister, att de nordiska vikingarne ganska tidigt hade å sina fanor insydd bilder af Korpen (Ravnen, Angl. Ræfen, Hrefn), hvilken fogel, liksom ulfven, ofta nämnes i sagorna, äfvensom dessa berätta, att berömda nordiska krigare hade sina bedrifter målade på skölden.

Namnet Ulf är mycket gammalt i Norden, och flera berömda män hafva burit detta namn, bland hvilka vi, liksom Worm, i första rummet vilja erinra om Ulf Jarl, konung Knut den stores svåger, som genom sin son Sven Estridsson blef stamfader för den danska konungaätt, hvars sista manliga afkomling var Olof, Håkans och Margarethas son.

Då intet kors eller annat kristligt emblem finnes inhugget, icke heller inskriften innehåller något uttryck, som antyder, att de personer, hvilka rest stenen, haft kännedom om kristna kulten, samt ingen runa är stungen, torde man temligen säkert kunna antaga, att denna runsten tillhör tiden emellan år 900—1000 och sålunda är samtidig med eller äldre än den förut omnämnde minnesstenen öfver Gorm den gamle, hvilken runsten såväl genom den uthuggna kristusfiguren som genom inskriftens innehåll visar, att den är rest efter det, att kristendomen redan var känd i Danmark. Worms anmärkning, att här ifrågavarande runsten ej ur-

af Lagerbring, och af Sjöborg i "Samlingar f. Nordens Fornälskare," af Stephens i "The Old Northern Runic Monuments of Scandinavia and England" (teckningarne efter Sjöborg, oriktiga och vilseledande), af N. G. Bruzelius i denna Tidskrifts IV häfte.

sprungligen haft sin plats i kyrkans mur, är således fullkomligt riktig, och orden *Kuml þusi* antyda dessutom, att den egentligen förskrifver sig från en hög eller annat grafmonument. Ej så särdeles långt från kyrkan, helt nära den så kallade "Skåningamöllan," ligger en nu till större delen utjemnad hög, äfvensom å n:o 7 Tullstorp finnes en annan mycket afplöjd dylik, "Stendyssen" kallad, och har runstenen måhända fordom haft sin plats på en af dessa högar, ehuru detta numera ej med säkerhet kan afgöras.

NILS G. BRUZELIUS.

Likstenen i Lund öfver Biskop Herman.

I det nyligen utkomna "Danske Magazin" (4:de Række, 2:det Bind 4:de Hefte) har min lärde vän Prof. Bibliotekarie P. G. Thorsen lemnat en högst lärorik afhandling öfver denna fornlemning ("Ligstenen i Krypten i Lunds Domkirke over Biskop Herman") med en förträfflig chemitypi af den danske konst-tecknaren Magnus Petersen. På denna artikel ville jag gerna fästa äfven svenska läsares uppmärksamhet, så mycket mera som Prof. Thorsen har godhetsfullt tillåtit Skånes Fornminnes-förening att upplysa dessa rader med aftryck af Hr Petersens mästerliga original-plansch. Det är ett så intressant ämne, att enhver borde lemna sitt bidrag till dess fullkomliga utredning. Jag anhåller derföre att få meddela följande korta notis, författad April 18, 1871, och då meddelad Prof. Thorsen. Ty denne forskare har väl bifallit och använt min deri utvecklade mening, att inskriften är *på rimmad vers*, men har icke kunnat gå vidare och erkänna min uppfattning af de bokstäfver, som nu äro utplånade på stenen.

I andra linean, nemligen, fyller han tomrummet med

(IAM TRANSIERVNT HIC) ANNI

som synes mig oantagligt. Den bekante förträfflige svenske forn-forskaren Carl G. G. Hilfeling kunde, för nära ett århundrade sedan, ännu läsa ungefär ordet FELICITER framför ANNI, och detta kan väl icke vara annat än riktigt. Också vore IAM TRANSIERVNT HIC en högst oväntad ordställning, så mycket mera som denne biskop *icke* hade tillbragt sitt lif här i *Lund*, utan först och mest i Limbourg och abbotstiftet Kolduc, dernäst (en kort tid efter Sept. 1137) i Slesvig som biskop derstädes, derefter

i Danmark och sist i Lund. Prof. Thorsen kan icke komma den förtjente mannens dödsår närmare än att han var allaredan död 1148, då Kung Sven utgaf sitt bref.

Härmed inledas mina anmärkningar från år 1871.

Det kosteligaste grafminne i den berömda Krypt-kyrkan i Lunds katedral är stenen efter HERMAN, Biskop i Slesvig, Danmark. Bortdrifven från denna stad genom ett folkupplopp, flyktade denne prelat och kom till slut till Lund, der den danske Kung Erik Lam gaf honom betydliga egendomar och der han blef canonicus. Han bevistade katedralens invigning år 1145 och dog kort derefter.

Således är denna en af de få *daterade* stenar i Skandinavien från den äldre medeltiden, som ännu äro i behåll. Som vi veta, äro dessa fullt bestämbara monumenter ytterst dyrbara. De gifva oss hållpunkter i formerna af sina bokstäfver och figurer, och härigenom kunna vi komma närmare med hänsyn till många af de minnesmärkens ålder som icke kunna dateras.

Den massiva skifvan är en betydande konstprodukt, visande den afiidne i kroppstorlek och i full episkopaldrägt, huggen i en lätt relief i sandsten. Längden är vid pass 5 fot 8 tum, bredden 1 fot 8 t. vid vestra ändan och 1 f. 6 t. vid den östra. Med hjelp af Petersen's noggranna och väl uppfattade plansch kunna vi nu studera alla dess enskildheter. De bevisa, ännu en gång, den så ofta bortglömda sanningen, att vi *icke* få vänta en jernhård enhet (som aldrig har existerat) i språk eller i kostym m. m. på sådana gamla minnen, hvemhelst må hafva uthuggit dem, hedningar eller kristne, och med runska eller romerska skrifttecken. Lokala inflytelser göra sig alltid gällande. Så här. Den lika så märkeliga *runska* grafstenen öfver THURO Biskop i Ribe ¹⁾, som föll i slaget vid Fotvik i Skåne år 1134, och hvars sarkofag icke kan vara yngre än 1135—1140, d. v. s. ungefär *samtidig* med Hermans i Lund, visar många högst märkeliga jutska dialektgenheter hvad

¹⁾ Nu i Old-Nord. Museum i Köpenhamn. Finnes graverad och tolkad s. 14 i min "Runehallen i det Danske O.-N. Museum", samt samma sida i den engelska upplagan.

språket angår, och slående variationer med hänsyn till klädsel och behandling.

Men den latinska inskriften på Herman's liksten har aldrig varit fullt förstådd. Ingen har ännu insett, att den utgör ett slags *rimmade vers*. Vid denna tid voro sådana lösa vers (hexameter eller leoninska) rätt allmänna öfver hela Europa. Vi träffa dem så tidigt som i engelsmannen Bædas bekanta grafskrift:

Hac sunt in fossa
Bede (*venerabilis*) ossa

dervid — enligt legenden — en engel måste upplysa att "venerabilis" var det enda *passande* adjectiv, ända ned till reformationen. Af dylika på fastlandet vill jag endast påminna om den sachsiske hjälten Vittekins, död 807, på hvars grafsten ristades:

Ossa viri *fortis*, cuius sors nescia *mortis*,
Iste locus *claudit*; euge, fave, spiritus *audit*.
Omnes *mundantur*, hunc regem qui *venerantur*;
Aegros hic *morbis* rex cœli sanat et *orbis*.

Men, icke att tala om Upsala m. fl. ställen i Sverige, sjelfva Lunds domkyrka har haft flere sådana. T. ex.:

PERPETUE DONO
VITE BENEFACIA CORONO.

och den lika så antaglige hexametern:

PER ME SACRANTUR
SI QUE SACRA RITE PUTANTUR.

samt, på en sten, nu oläslig genom trampning:

SUM IUTIA NATUS
ESGERUS IVL VOCITATUS ¹⁾.

Jag lägger vikt på detta, emedan *rimmet*, i förening med *mätning*, för att se huru många bokstäfver kunnat få plats, ofta lemnar stor hjälp vid återfinnandet af ord, som nu äro mer eller mindre utplånade.

Den enda verkliga svårigheten i Herman-ristningen är, hvad som följde efter *Prelaten Hermans* — — — — —, ett uttryck tydligen i genitiv. Dylika sepulchral-inskrifter, som begynna med den dödes namn i *genitiv*, äro ovanliga och fordra naturligtvis

¹⁾ Se C. G. Brunius, Skånes Konsthistoria för Medeltiden. 8:o. Lund 1850, sidan 671, 679.

alltid ett följande ord i *nominativ* med betydelsen sten eller graf eller lik, m. m. Här, efter HERMANNI, finnes utrymme för endast vid pass 8 bokstäfver, hvarefter kommer ett klart S, der-
 efter en lacun, der ungefär 9 bokstäfver stått, och så den tydliga ANNI. Hilfelings teckning af stenen ¹⁾ visar icke fullt säkra tecken der andra lacunen (efter S) är, men så pass klara att de icke väl kunna läsas annorledes än som FELICITER. Detta tror jag också är rätta ordet, kanhända med någon dubbelstaf, som så många andra på monumentet.

Men hvad var det som stod på första tomrummet? Utan tvifvel må vi här vänta *nominativet*. I dylika inskrifter är det alltid HIC LAPIS (*här är stenen*), HIC CORPUS (*här är liket*), eller desslikes, och detta passar ju förträffligt. S:et är ännu tillbaka på stenen, endast HIC LAPI (eller HIC CORPU, se) felar.

Den bästa mig bekanta kopi af denna grafskrift är den af Brunius ²⁾, hvars officiella ställning gaf honom flere fördelar vid bestämmandet af hvad som då qvarstod af graforden. Han läste:

PRESULIS HERMANNI — — — — — ANNI
 CUI SINE FINE DIEM DET DEUS ET REQUIEM.
 ORBITA CELESTIS ET VITE FVLGIDA VESTIS
 ASSINT HERMANNO LONGEVO TEMPORIS ANNO

I det jag nu också använder Pedersens ritning, vågar jag föreslå följande som den ursprungliga texten. Härvid iakttages att [] betyder min gissning, då stället i långa tider varit *oläsligt*; att vid () jag i hufvudsaken följer Hilfelings kopi, i hvars tid flere bokstäfver voro synliga än nu; i de *kursiverade* orden följer jag Brunius. I HERMANI ser jag ett streck öfver sista A:et, som derföre är den vanliga förkortningen af AN.

† PRESVLIS HERMANNI
 [hic lapi]s. (FELICITER) ANNI
 CVI SINE FINE DIEM
DET DEVS ET REQUIEM.
 ORBITA CELESTIS
 ET *VITE* FVLGIDA VESTIS

¹⁾ Gjord, som sagdt, 100 år sedan, då stenen visst var mycket mindre skadad än nu.

²⁾ Skånes Konsthistoria, s. 676.

ASSINT HERMANNO
LONGEVO TEMPORIS ANNO.

På engelska ungefär:

*HERE BISHOP HERMAN LIES
HAPPILY, IN THE SKIES,
GOD GIVE HIM ENDLESS REST,
DAY NIGHTLESS WITH THE BLEST!
THRO SCENES CELESTIAL FARING,
LIFE'S SHINING VESTVRE WEARING,
TIME'S EBB AND FLOW UNKNOWN —
MAY THESE BE HERMANN'S OWN!*

Andra lineans FELICITER (*lyckligen*) upplyses af BENE (*väl*) i slut-formulen på en sten i Jorvaulx, Yorkshire ¹⁾:

CVI DEVS ETERNA DET BENE LVCE FRVL.
(Gud unne honom väl att njuta det evinnerliga ljuset!)

Äfven finnas variationer i stället för den enkla REQUIEM och ETERNA LVCE. Sålunda flere gånger på stenar i Upsala cathedral-kyrka ²⁾:

O PIE REX CHRISTE
PROPTER TUA WLNERA QUINQUE,
PROPICIARE TUIS
DEUS HIC ET UBIQUE SEPULTIS,
PERPETUAM REQUIEM
TRIBUENS LUCEMQUE PERHENNEM.

Och ännu en gång ³⁾:

O IHESU CHRISTE,
PROPTER TUA WLNERA QUINQUE,
DA UENIAM CVNCTIS
DEUS HIC ET UBIQUE SEPVLTI,
UT POSSINT REQUIEM
SINE FINE TENERE PERHENNEM.

¹⁾ E. L. Cutts. Manual of Sepulchral Slabs and Crosses. 8:o. London 1849. Plate 66.

²⁾ Joh. Peringskiöld. Monumenta Ullerakerensia. Fol. Stockholm 1719. Sid. 234, 273.

³⁾ Id. l. s. 273.

Sverige kan uppvisa äfven rimmade *runska* epitafier. Också blandade finnas. T. ex. Botkyrka stenen, Södermanland, (Liljegren N:o 1629) bär en dubbelristning. Den ena, med runor, är i svensk prosa; men den andra, på Latin, är i rimmad vers:

QVI LEGET ET NESCIT

VIR NOBILIS HIC REQUIESCIT.

BIORN DIC TU:

SIT MUNDUS SORDE,

CHRISTE, PRECOR TE.

Således var den afdödes namn BIORN.

På detta vis är Hermans-stenen i alla riktningar i harmoni med sin tid — icke minst i sjelfva Norden.

GEORGE STEPHENS.

Arkiv-anteckningar rörande skånska städer.

1. Skånska städer, beskrifna af sina magistrater 1738.

Här nedan meddelade beskrifningar öfver skånska städer härröra från Malmö länsarkiv. Lars Salvius, densamme, som sedermera gjort sig ett namn såsom utgifvare af *Lärda Tidningar*, hade mot slutet af 1730-talet fattat tanken att utgifva en *Sveriges Beskrifning* och för detta ändamål vändt sig till kanslikollegium med anhållan om dess förord hos vederbörande styrelser i orterna för nödiga upplysningars inhemtande. Kanslikollegium gaf länsstyrelserna befallning att understödja honom, och i Malmöhus län infordrade landshöfding Bennet berättelser af vederbörande kronofogdar och magistrater. Af ett eller annat skäl ha emellertid dessa handlingar kommit att qvarstanna i länsarkivet, och Salvii *Sveriges Beskrifning* utkom aldrig.

Malmö

är en stapelstad, har en swår hamn, så att stora fahrtyg och skiepp kunna ej liggia staden närmare än på en fjerdedels mihl; är med förträffelige jordwallar och diupa samt breda wat-
tengrafwar wäl befast, har 3:ne portar, till öster, söder och stranden belägne och med dubbla windbryggior försedde. På södra sidan liggier en liten insjö, Rörsjön kallad ¹⁾ straxt utan för fästningsgrafwarne, genom hwilka watten staden emot fienteligit infall kan wäl förwaras. På östra och södra sidan äro 2:ne så kallade wärnar eller förstäder och wäster ut en förstad, kallad Tärningholm, bestående alla 3:ne förstäderna af etthundrade stycken

¹⁾ Rörsjön var på 1720-talet ännu så betydande, att fisket i densamma kunde bortarrenderas. Landshöfdingen grefve C. G. Hård innehade det till 1727, då borgmästare och råd begärde arrendekontraktets upphäfvande (1727 ²⁸/₈). Landshöfdingskan A. L. Fahlström Hård beviljar detta i sin mans frånvaro och lofvar kontraktets återställande vid hans återkomst till Malmö (1727 ²⁸/₈). M. L. A.

hus. Wid västra ändan af staden är ett slott eller citadelle, wäl befästadt med höga jordwallar och dubbla, diupa wattengrafwar, hvarifrån hela staden lätteligen kan beskiutas.

Stadsens hus bestå merendels af trä- eller korswerks-byggnader med murning emellan; dock finnas därjemte åtskilliga stora grundmurade stenhus (40).

Swenska eller S:te Peders kyrckia är en stor bygning, försedd med 2:ne blytäckta torn, ett större och ett mindre. Deruti finnes en kostbar altare tafla, en skön marmors och alabaster prädikestohl samt epitaphier jemte konungsstohlen.

Tyska eller Caroli kyrckia, som under högst sahl. Konung Carl den Elloftes glorwürdige regering blef inrättad, är ock en wacker bygnad med sköna zirater och målningar innantill wäl beprydd med dessutom nyligen med en wacker stenmur försedd.

Ett hospitals hus med kyrckia därhos underhållandes femtio st. fattige.

En trivial eller latinska schola bestående af en rector, en conrector och fyra collegier.

Ett barnhus med kyrckia därhos, hvaruti underhålles etthundrade st. fattiga barn förutan betiänter och præceptorer, warandes inrättningen till detta huset mycket berömlig.

Ett stort stenmuradt rådhus wid stora torget, deruti finnes den så kallade och ifrån uråldriga tider inrättade S:t Knuts sahlen och guarнизons kyrckian och under hela huset hwälfda rum till stadskiällaren.

Ett stort nybygdt stenhus, äfwenwäl på torget, hwarest landshöfdingen residerar.

Torget är i sig sjelf nästan fyrkantigt och af den storlek, att några tusende man där kunna uppställas, med linde trån rundt omkring besatt, så att ett sådant torg i Europa näppeligen finnas skall.

Ett litet eller mindre torg med slaktare-, bakare- och hökare bodar försedt.

Uti staden finnas siuhundrade och siuttio hus eller tomte nummer, hwaribland sextio tomter äro afbrände, öde och obebodde.

Inwånarnes näring består förnämligast i spannemåhls handel, så att åhrligen plägar utskieppas etthundrade tusende tunnor spannemåhl. Grof- och kramhandlare finnas ock här till ansenligt antahl samt ock åtskillige manufactorier.

Lund,

som efter historierne stod i gröda, när Christus lät sig föda, är belägen i hertigdömet Skåne uppå släta landet, omringad med wall och graf, som nu mehrendels äro förfallna. Landet omkring består af fruktbar sädesmark. Byggningarne i staden äro merendels af korswärk, till 211 st. gårdar, större och smärre, samt många trögårdar och cumians hagar. Uti staden äro twänne torg med Sancte Laurentii kyrckia, hwilken hafwer uti sig 4 chor, en wacker altare tafla och predikstohl af marmor, 3:ne läktare, ett orgelwärk och många wackra begrafningar under sig, med ett rum som kallas Krafts kyrckia, hvar-est ock åtskillige begrafningar äro, med en skiön brunn, ifrån hvilken en stor dehl brunnar i staden söder om, hafwa sitt watten; brede wid sig hafwer denna kyrckia twänne capell, Dionysii och Fru Giörwells, öfwer sig twänne torn med klockor, uhrwärck och wisare. Sielfwa byggningen består af huggen sten med bly tak. Dessutom är uti denna staden ett universitet.

Wid södra sidan af staden finnes ett hospital, hwarutinnan underhålles några och trettio fattige menniskior. Till detta hospital är en kyrckia med hospitals arrendegården och dess ägor, Helig Geistes kallad. Nordan om staden synes rudera af S:ta Helena (Allhelgona) kyrckia, hwarwid landsdomare sätet i forna dagar warit beläget. Östan om staden äro ännu några rudera att finna af ett hus till sådane personer, hwilka med smittosamma sjukdomar warit behäftade, och derföre blifwit kalladt Spetelöf. In uti staden äro 3:ne hus för fattige och siuke att wistas uti. Inwånarnes näring och handtering består af någon handel, handtwärkerier, trögårdars, cumian hagars och afwells brukande. Sederne äro efter upfostran och naturen hos thesse, som i gemen öfwer hela riket.

Borgerskapet, som 1718 utgjort 199 personer, bestod nu af 215. Inga manufakturer funnos, inga plantager; den af borgerskapet brukade stadsmarken besåddes med råg, korn, hafre och lin; men det sednare ville icke rätt trifvas. Sedan Kungsängen blef lagd till Svenstorp, hvilken borgerskapet förr mot lega brukat, drefs ingen färskötsel. Stadens jord innehades utan åtskillnad, som den blifwit ärfd, köpt eller förwärfvad, ej fördelad på tomterna. De af dess innehafvare, som voro borgare erlade skatt, de öfriga jordskyld.

Landskrona.

Hvad situationen och sjelfwa ortens belägenhet angår, så har härstädes i forna tider icke annat warit än en landzby,

Södra Säby kallad, till hwars åminnelse än en gata är qwar-behållen med det namnet Säby gata, ty just på det rummet och deromkring som denna gata nu är, har byen tillförne stått, hwilken ej annat war än ett fiskeläge, som hade ikring sig några neder wid stranden belägne hus och fiskare hyttor. Men sedan höga öfverheten blifwit underrättad om den förmån till en fördehlacktig handels- och stapelstadz inrättande, som Gud och naturen härstädes stadgat och nederlagt så till ortens belägenhet midt emellan Öster- och Wästersjön som till den in wid staden belägne förträffelige samt till uth- och inrikes handeln mycket bidragande hambn, fordom Landora kallad (deraf och staden skall hafwa fått sitt namn) uti hwilken hambn wähl mehr än 200 stora fahrtygh kunna rymmas, dhe der ock wid påkommande owäder, storm och islossning kunna hafwa säkert winterläger, har konung Eric den 13:de med det tilnamnet Pomeranus åhr 1407 låtit till en begynnelse stifta och opbygga ett closter härstädes för den carmelitiska orden, hwilket anlades och bygdes på det stället, som borgen här på fästningen nu står och är det samma huus, som nu förtiden kallas magazinshuset, hwilket nu mehra och i senare tiderna är annorlunda förbygdt och inrättadt wordet samt med ett ansenligt hwallf aldeles bombfritt giordt, och deruppå sedan låtit författa inrättningen till siälfwa stadens anläggning, hwilken ock sex åhr derefter, nemligen åhr 1413, anlades samt dhen 14 Martii samma åhr med stapel stads rätt och privilegier begåfwades. Wäster om staden ligger Landskrona slott och fästning, som åhr 1543 först anlades och nu mehra i dessa senare tider, nemligen åhr 1734 och dhe följande åhren, med ansenliga utanwärk blifwit förbättrad och uthwidgad, kunnande intet fahrtyg komma in uti hambnen utan det skall passera tätt förbi fästningen.

Beträffande bygnaden och afdehlningen i gator och torg, så har staden i förra tider med wallar och grafwar warit befäst, då ock utdehlningen i gator och torg haft en regulier inrättning samt i de tiderna bestått af mehr än 500 förmögne borgare förutan andra inwånare, hwilka hade sina egna fahrtygh och capitala stenhus samt präktige bygningar, men åhr 1644 öfwer gick staden den swårighet, att den wästra dehlen med alla dhe hus och gator, som lågo nordost om fästningen, då blifwit dehls afbrände och dehls i grund ruinerade samt tompterna raserade, och sådan beswårighet har staden äfwen åhren 1658, 1675 och 1676 samt 1709

1717 undergått; fästningsvärken kring staden blefwo åhren 1680 och 1681 aldeles ödelagde och uthskiöflade ¹⁾). Förmedelst sådana och andra staden öfvergångne swära öden har Landscrona förlorat sin förra härlighet och styrkia, så att i stället för stenhus består han nu af korswärlz bygningar af dubbla och enkla wåningar, är afdehlt uti 3:ne större och 8 smärre gator förutan några små gränder samt ett torg och 2:ne wärnar, en å norra och den andra åt östra sidan om staden, hwilka alla äro i 2:ne rothar fördelta, warandes nu förtiden uti Landscrona stad icke mehr än något öfver 200 bebodda tompter eller gårdar, smärre och större, in- och utom staden, hwarwid en stor dehl öde platser finnas, som för deras wälbägenhet skull wähl woro värde att bebyggas, men förmedelst inwåhnrnes medellöshet ej kan åstadkommas.

Beträffande dhe här befindtliga kyrckior och publike hus, så äro här allenast 2:ne kyrckior, en till stadz församlingen och den andra till hospitalet, bägge af sten upmurade, warandes den förra temmeligen stor och fullkomlig, till 60 alnar i högden utom spiren, hwilken uti konung Eric den 13:des tid, straxt efter staden war anlagd, blifwit upbygdt. Den senare är uti konung Christian den förstes tid år 1477 tillkommen, då och hospitalet härstädes är wordet anlagdt. Så finnes ock här en publike schola af 3:ne classer bestående, jembwähl ett rådhus, som år 1580 blef bygdt.

¹⁾ Om förödelsen 1644 se Cronholm, Skånes polit. historia I. 529. I Landskrona stads gravamina till generalguvernören 1687 redogöres utförligare för stadens lidanden under skånska kriget 1675—79. Kommendanten Lindeberg, som sedan så fegt uppgaf fästningen, hade 1675 låtit nedrifva en stor del hus för att få materialier till försvarsverken. Efter den danska eröfringen 1676, vid hvilken staden undergick plundring, nedrefvos för samma ändamål ännu en del andra hus. Efter bataljen vid Lund retirerade den danska armeen hit, och då blef "förmedelst stank af döda menniskor och kreatur borgerskapet inficeradt, hvaraf en stor del af de förnämsta borgare med hustrur och barn dödde." 1679, just under fredslutet i Lund, timade "den stora eldsvådan", då några och sjuttio hus — och mest de bäste — förstördes. Stadens skepp hade under kriget blifvit förstörda; kringliggande bygd låg öde. "I följd häraf — heter det vidare — hafva ock en del af stadens invånare och förnäme borgare transporterat sig till danska sidan, hvaribland några med ansenliga kapitaler och tillgångar, och ingen har nu lust ned-sätta sig i staden, sedan vallarne raserats och grönsorten är en öppen fläck."

Under 1709—20 års krig blefwo 54 hus emellan den gamla stadskyrkan och citadellet nedrifna i och för befästningsverkens utvidgande. L. R. A.

Inwåhnrarnes nähring består uti handel, spinnerier och handt-wärkeriers idkande.

Under ofredsåren, när eländet och nöden voro som störst — 1716—18 — uppgick ej borgrarnes antal högre än till 70—80; på under de följande 20 åren hemtade sig emellertid staden så mycket, att de skattedragande borgarnes antal 1738 uppgick till 109; derjemte funnos några, som åtnjöto frihetsår. Antalet af handlande hade vid förenämnda tid uppgått till 8 å 9; nu utgjorde det 14. Handt-verkarnes antal var då några och trettio: nu utgjorde det några och femtio "af dem som äro rätta mästare uti embeten". I den tiden hade stadens inkomster så förminskats, att borgerskapet genom årliga sammanskott måste betäcka bristen: nu gingo utgifter och inkomster ihop och magistraten kunde sjelfbelåtet tillägga: "att dispositionen af medlen, Gudi låf, väl aflupit och att ingen det minsta derpå haft att takla". 1733—4 började fabriker uppkomma. Så hade tobaksspinnerier uppstått, hvilka täflade med och bragte i lägervall det äldre tobaksspinneriet i Helsingborg, till icke ringa ökande af den gamla kommunalafund, som de tätt lig-gande skånska städerna under begränsade näringsförhållanden af gammalt hyste till hvarandra. I bredd med spinneriet utvecklade sig tobaksodlingen, så att 1737 den inkomst, som stadens borgare deraf drogo, skattades till 2000 dr. rmt: borgmästare och råd funno — möjligen något partiskt — "de här växta bladen uppnå i godhet de hållandske bladen". Hufvudsakliga näringen var emellertid handeln och handtverkerierna samt något åkerbruk.

Men betydlig var ej handeln. Ur första hand hemtades salt och vin från utlandet, men staden egde ej sjelf ett enda fartyg. De främmande, som sparsamt anlände, togo i återfrakt till Danmark, Holland eller Frankrike hvad staden hade att afyttra: det var mest spannmål och skogsprodukter, timmer, tjära, pottaska och bastrep, som från det öfra Skåne ditfördes. Hufvudsakligen hemtade de handlande sina varor från Hamburg och Lübeck eller såsom det i omskrifven form heter i magistratens relation: "emellertid nödgas denna staden äfven så väl som de större och förmögnare städerna för creditens skull betjena sig af Hansestädernas handel".

Den höga tullen och landsköpet voro enligt borgerskapets äld-stes betänkande de förnämsta hindren för en större utveckling.

Helsingborg.

Wid stranden och torgets västra ända är i Helsingborg ett batteri af 10 canoner samt en stång med stor kronoflagg, hwar-med saluterar wid behörige tillfällen.

Straxt wid batteriet på södra sidan är en siö-brygga, som ännu är ofärdig.

Här wid siö-sidan är långgrundt och mäst sandig, någon städes stenig botten.

Staden har ingen hamn, utan öppen redd. Omkring staden är ingen skog på $\frac{1}{4}$ mihl när. Wägarne äro $\frac{1}{2}$ mihl ifrån staden så wähl i söder som norr wid strandsidan besvärliche af diup sand, men landswägen ifrån norra porten till upländske orterne är hård wäg.

Denna staden är en hälsosam och renlig ort, rikare på godt watten och springkällor än någon stad i många provincier.

Wid bondebyn Ramlösa $\frac{1}{4}$ mihl här ifrån, är en surbrunn, som åhrl. af många besökes och är i god renommée.

Jordmåhnen är lätt och består mehrendehls af röd sand och sand- och lermylla, hwilken med god åhrsgång sällan ger mer än 5:te eller 6:te kornet.

Alla hus och byggningar här i staden äro af korswärke med mursten, och äro nu de mästa husen i godt stånd och anseende, alla med tegel betäckte.

Hospitalet är ett korswærkshus med tegeltak; där är ock en liten kyrckia.

Inom staden äre 202 bebygda tomter och gårdar.

Såsom handeln är här nu mycket ringare än i förra tider, så är ock allmänna näringen dereffter; dock närhrer borgerskapet sig å proportion af handel, handtwärk, åkerbruk, fiskande, fohror eller farande till lands och siöss, etc.

Sederne äro swänska och låfliga under Sweriges allmänna lags styrsell och lydna med åtskillnad emellan de spakfärdige och gensträfwige här som i hela världen.

Under kriget 1709—20 hade staden haft 120 borgare och så många funnos äfven nu; af dessa voro endast 5 köpmän; färgemän hade staden 18. Under ofredsåren hade borgerskapet blifvit i det närmaste ruineradt; staden hade legat "just i gapet för fien-den" och måst se all sin handel tillintetgjord. Många ansenliga hus och gårdar hade också alltsedan ofredstiden stått öde och lutat till undergång; nu började de åter tagas i besittning. Stadens näringar voro de vanliga, dels färjning öfver Sundet dels "brygg- bränn- och krögeri". Ett kattuntryckeri och färgeri fans sedan 1731, hvilket hade 20 års privilegium på att vara det enda inom 3 mils område.

Det raserade fästningsverkets jord hade blifvit skänkt till staden. Denna hade då ännu 3 stadsportar: södra, norra och kulla-portarne.

Ystad ¹⁾.

Denna staden är belägen wid siökanten i söder med en wacker skieppsbygga, hwaräst ankommande fahrttyg ligga jämte kongl. postjachterne, som emellan Stralsund och denne staden hafwa sin fart hwar wecka, när vinden så fogar.

Framför staden finnes äfwen ock trenne murade portar, som äro upbygde i konung Christiani 4:ti tid ²⁾.

Stadsens bygnad i gemen består af korswärkshus med dels murstens- dels lerwäggar och tegeltak. Deribland finnas eljest trenne gårdar, som till en del äro upförde med mur af bränd sten. Ett torg allenast finnes här, hwarifrån gå 7 afdelningar med gator och gränder, utom ingången till S:te Marie kyrkjogård, hwarjemte äro ock 4 hufvudgator, nemligen Öster-, Väster-, Norr- och Strandgatan. Derifrån löpa åtskillige andra små gator och gränder.

Ungefärl 350 bebodde hus och gårdar äro här, alla bygde på sätt som sagdt är, men eljest finnas åtskillige tomter, som förr warit bebygde, men dels i gamla kriget och dels genom andra tillfällen blifwit ruinerade och förfallne, så at de nu brukas till åkerlyckor och trädgårdar samt ock några at plantera tobak på.

Inwåhnarne härstädes bestå mehrendels af handlande och handwärkare och det sämre borgerskapet af dragare, wagnmän, arbetzkarlar och dylikt. Och som i anseende till denna orten de som med handel umgås, icke kunna ernähra sig af en slag handel, så brukar en del jämte kramhandel äfwen spannemåhlshandelen samt en dehl den senare ensam jämte handel med andra grofwa wahrer såsom fiskwahrer, tjära, bräder, hör och hampa med annat dylikt, hwilka de från andre orter förskrifwa, emädan de här icke fås. Handwärkare äro här af mäste slagen rundeliga, hvilka bruka sin näringsdrift hwar om en som han kan och bäst han har för mögenhet till. Någon särdeles sed wet man eljest folket här intet hafva mehra än i andra skånska städer, som på samma sätt här i staden bland folket finnes.

Mehra wet magistraten uti det anbefalte ärendet intet at be-

¹⁾ I bref till generalguvernören Burensköld är ännu 1716, stadens officiella namn *Ysted*.

²⁾ I ett ransakningsprotokoll från 1673 omtalas Ystad såsom omgifvet af vall och mur.

rätta vidare än at igenom staden löper en ström, wid hwilken norr om staden finnes en wattuqwarn, hospitalet tillhörig.

Ystad hade 1738 3 tobaksspinnerier, men stadda i aftagande. Der fans ett privilegieradt garfveri. Ungefär 110 borgare funnos deribland 34 handlande och 17 skomakare.

Det klagas bittert öfver intrång från landet och på ett sätt som rätt lefvande visar oss tidens trånga och småaktiga näringsförhållanden. "Herregårdarnes handverkare — heter det — arbeta för andra än herrskapen: man kan knapt komma i någon by, hvarest icke finnes en smedja, som dels af herrskaperne dels af socknarne beskyddas. Dessutom komma göingarne och föra hit ned under namn af egna slöjder smedarbeten, som de om söndagarne på kyrkovallarne utprängla."

På samma sätt klaga snickarne att "kommerskollegium har tillåtit timmermännen emot alla tiders bruk å denna orten att lägga loft och golf, hvilket haft med sig att deras folk lagt sig till snickareverktyg och i smyg arbeta hemma:"

2. Till Malmö historia.

Malmö har alltid haft anspråk på ett visst företräde framför de skånska landskapens öfriga städer, alltsedan med de medeltida hierarkiska inrättningarnes fall Lund, den kyrkliga hufvudstaden ej blott för landskapen sjelfva utan för Danmark och engång för hela Norden, förlorat sin gamla ställning. Det hade under de hufvningar, som beledsagade den nyare tidens intåg i Danmark, spelat en hufvudrol i dess historia vid hufvudstadens sida, och under hela den återstående danska perioden af Skånes historia betraktades det såsom dettas hufvudstad. På Malmöhus residerade den förnämste bland de skånska läntagarne, och der hade tvenne thronföljare, såväl Fredrik II som Christian IV:s före honom bortgångne son, Christian (V), såsom utvalda konungar af Danmark hållit hof och gjort sina första lärospån i regeringskonsten. När nu med Köbenhavnsfreden 1660 de tre skånska landskapen skildes från Danmark och under namn af hertigdömet Skåne ingingo i Sverige, och detta hertigdöme i följd af fredsurkunden 1658 och Malmö recess 1662 till en början kom att intaga en i många afseenden särskild ställning inom det nya fosterlandet, blef Malmö residensstad för det svenska väldets högste representant inom detsamma, generalguvernören, och det kunde väl i visst afseende jemföra sin ställning med Rigas till Lifland och Estland, Stettins till Pommern. Det hade liksom dessa inom sina murar ett aristokratiskt hof, omgifvet af drabanter, ty den svenska gene-

ralguvernören i de danska provinserna hade fullkomligt samma glänsande yttre ställning af ett slags vice konung som guverneren i de tyska och östersjöprovinserna. Malmö var äfven vid denna tid ej blott landsregeringens säte utan tillika det danska generalguvernementets starkaste fästning. Dess strategiska vikt för besittningen af Skåne visade sig rätt klart under 1676—79 års krig, då det länge var Sveriges enda fasta plats söder om den gamla gränsen.

Men denna betydande ställning under det svenska väldets första dagar hade kostat svåra offer, och den syntes vida mera dyrköpt än den var värd. Sveriges spira var till en början lika litet lyckobringande för Malmö som för de öfriga skånska städerna och för landskapen i allmänhet. Det gamla välståndet upphörde der som öfver allt annorstädes. Det var ej blott de stora krigen under det 17:de århundradet, då de skånska landskapen tjänade de nordiska folken till valplats, som undergräfvade detta: de fredliga administrativa utpressningarne bidrogo dertill lika mycket som den våldsamma plundringen. Ur denna synpunkt voro i synnerhet de första åren efter Roeskildefreden olycksbringande. De nyförvärfvade landskapen östansunds begagnades såsom förrådskammare för den svenska hären på Sjælland, och kanske skulle dennas ställning på denna ö åren 1658—60 varit rent af omöjlig, om ej den andra sidan af Sundet nu varit en svensk besittning, hvilken gifvit ett strategiskt stöd på samma gång som dess materiella hjälpkällor kunnat helt och hållet användas för härens behof. Skånes lidanden under dessa år, då dess skördar endast växte för Sveriges härar, nyss de fiendtliga, då dess värbara manskap utan försökning bortfördes till belägringshären vid Köpenhamn, till Lifland eller Pommern — ”par maxime d’etat, för att blotta landet på folk”, hette det sedan i svenska rådet (Rådspir. 1662 4/11) — höra till de svåraste, som dess befolkning någonsin burit. Bornholm sprängde genom en ohygglig våldsgerning af hat och hämd de bojor, under hvilka det suckade, och ryckte sig dermed ur det urgamla sammanhanget med de öfriga skånska landskapen. För dessa var segrarens öfvermakt för stor: deras spridda resningsförsök slogos genast till marken såsom t. ex. just sammansvärjningen i Malmö 1659, som straffades med så hårda domar på lif och gods. Det är en ännu oskrifven lidandets historia, ett lidande på en gång materiellt och moraliskt. När landsbygden under dessa år inlemnade sin afkastning till fältmagasinen, voro städerna förvandlade till stora kronobagerier och bryggerier. Städernas borgerskap mottogo spannmålen, hvilken de hade att förvandla till öl och bröd; vissa qvanta skulle hvarje vecka levereras. Dessutom hade de att förfärdiga för armeen nödiga persedlar. Och utom af dessa bördor dignade de under tyngden af ökade direkta pålagor, tullar och ständiga inqvarteringar. Stundom utkrädfes också försträckningar af enskilda förmögnare borgare så väl som af kommunerna med nog osäker utsigt till återbetalning.

Så måste t. ex. Malmö 1659 ej långt efter upptäckandet af sammansvärjningen, hvilken kostat en del af dess förmögnaste borgare-slågter deras egendom, utgöra en stor försträckning till kronan, hvori de båda borgmästare, som ej varit i sammansvärjningen invecklade, deltog med 470 tr spannmål, 5 rådmän med 400 tr råg, 400 tr korn, 90 tr hafre och 1000 tr malt samt det öfriga borgerskapet i förhållande dertill. På detta sätt gingo den gamla handelstadens sammansparade kapitaler förlorade.

Den närmaste tiden efter freden i Kjöbenhavn 1660 var ej heller egnad att återställa det förlorade välståndet hvarken i stad eller på land. Medan landsbygden led mera af den ur kriget hemvändande soldateskan, af hvilken en stor del länge låg inqvarterad i Skåne och Bleking och der uppförde sig fullkomligt som om den varit i fiendeland, kände städerna hela trycket af de nya förhållanden, som utvecklade sig ur skilsmessan från Danmark. Alla de gamla och så naturliga förbindelserna med länderna på andra sidan Sundet måste nu afbrytas: Danmark hade med ens blifvit ett främmande och fiendtligt land. Nya skulle nu knytas med Sverige, då i sjelfva verket, om också landfast med Skåne, ett för detsamma långt aflägsset land, ty ett haf af skog och ödemark skilde Skåne från det dåvarande Sveriges mera betydande delar. Och Sveriges handelspolitik med afseende på de nyvunna landskapen gick ut på att concentrera deras rörelse norrut. Under kriget plundrade på sina kapitaler, under freden hämmade af en onaturlig näringslagstiftning, hafva under dessa förhållanden Malmö såväl som de öfriga skånska städerna sjunkit i ett lägervall, ur hvilket de endast mycket långsamt rest sig, för att omsider i våra dagar, när nya lättade förbindelsevägar besegrat afstånden, — och då i rikaste mått — skörda äfven för sin materiella utveckling frukterna af föreningen med Sverige.

Ej underligt emellertid om på 1660-talet blicken gerna vände sig tillbaka och öfverräknade de gamla privilegier och friheter, hvilka Malmö egt, medan det varit en rik och blomstrande kommun. Se t. ex. här en anteckning från denna tid, hvori Malmö borgaren med lokalpatriotiskt välbehag dröjer vid

Malmö stads privilegier framför de andra skånska städerna.

1. Malmö borgare hafva varit tullfria öfver allt riket.
2. Sex St. Knuds gillesbröders ed har gullit så mycket som 3 tolfters ed.
3. Borgmästare och råd med byfogde hafva haft makt att utgifva lejdebref.
4. Frihet att bära värja.
5. Borgmästare och råd hafva haft privilegium att bära guld-kedja, Malmö stad och borgerskap till ära.

6. Malmö borgare hafva mått fritt köpslaga i Öresund på främmande skepp.

7. Frihet att hålla möte i Lund en gång om året med de skånska köpstäderna Petri Pauli dag. a)

8. Ingen appellation är skedd ifrån magistraten till landsdomare utan under konungen och riksens råd.

9. Att stifta handtverksgillen och dem privilegiera.

10. Att intet gifva större skatt än 300 mk lybsk. Uti Christian IV:ti tid pålades dem 1500 rdr, men de sluppo med halfparten och fingo 1644 10 års tullfrihet. b)

11. Att ingen fästning måtte byggas på stadsens grund utan borgerskapets samtyckio, hvilket förändrades igenom en stark garnison, så att de måtte supplicera om ett citadell.

12. Stadskällarefrihet hafva de fått af konung Hans.

13. St. Knuds gilles privilegium.

14. Ett stort fritt bryggarehus' frihet, som består af 40 de förnämsta borgare.

I Lunds universitets handskriftssamling förvaras under benämning Registrum Ville Malmøyge en pergamentsbok in folio (Bibl. Ms. H. L. a) fol. 11) 51 bland stark, som innehåller en samling afskrifter af handlingar och anteckningar rörande staden, af hvilka en del hänföra sig till ofvanstående. Vi meddela här en följd af detta.

a) *Enn privilegie huorledes att alle köbsteder vdj Schonne skulle en tiid om aaret forsambles vdj Lund oc sammestedz att inge fremmede köbmend skulle andenn sted köbslaa vden i denn stad de ligge vdj.*

Wij Hans, mett Gudz naade Danmarckis Suerigis Norges Wendis oc Gottis koning, hertug vdj Slesuig Holstenn Stormaren oc Ditmerschenn, greffue vdj Oldenborg oc Delmenhorst, göre alle widerligt att wij aff wor sönderlige gunst oc naade saa oc paa dett att wore kiere undersotte borgemestere, raadmend oc menige almue i wore köbsteder vdj Schonne maa oc skulle kunde thesbedre forenes oc worde samdrechtelige om deris byers priuilegier oc anden leilighed, tha haffue wij vntt oc tilladit oc mett thette wort obne breff vnde oc tillade att de maa ith sinde om aaritt wid Sancti Peders oc Sancti Pouels dags tiide forsamle sig vdj wor stadt

Lund der att offuerweige oc beslutte ijmellem dem sellffue huorledes de skulle dem haffue mett theris priuilegier köbmandskab oc biering oc ligerwisse som de da beslutende worde er dit oss well till wilge, dog saa att det er oss oc kronenn vdenn skade oc forfang i alle maade. Thesligeste wille wij oc att alle vdlendzske köbmendt som ligge oc geste i noger wore köbsteder her i Schonne eij skulle eller maa köbslaa andenstedz her i Schonne end i den köbstedt som de ligge vdj ock skall thette wort breff bliffue her i Malmö hoss borgemestere oc raaditt alle wore köbsteder her i Schonne till gode oc bestandt, thij forbiude wij alle ehuo de hellst ere eller were kunde oc serdeles wore fogeder oc embitzmendt for: ne wore kiere undersotte herijmod thenne wor gunst oc naade hinder eller forsang att göre i noger maade. Under wort hyldest oc naade giffuit vdj wor köbstadt Malmö Othensdagenn nest effter S:ti Kanutj regis dag anno mdij vnder wort signet.

Koning Hanss dom att Lunde mend oc Malmögis mendt skulle eij besöge huer andens torg oc sammeledes att de aff Lund oc Wæ skulle eij köpslaa vdj Malmö mett fremmede köbmendt.

Wij Hans mett Gudz naade Danmarckis Sueriges Norgis Wendis oc Gottis koning, hertug vdj Sleszwig Hollstenn Stormarenn oc Ditmerschenn, greffue i Olldemborg oc Delmenhorst, giöre alle widerligt att aar effter Gudz byrd mdvj onsdagenn nest effter dominicam Oculi vdj graabrödre closter i Lund neruerendes oss elskelige werdugste werduge fedre her Börge, erchebischop i Lund, Suerigis förste oc pawens legate, biscop Jens Anderssen vdj Fyenn, abbet Henrich aff Esrom, prier Eske aff Antworskoug, her Eskill Göye, wor marsk, her Stenn Bilde wor landzdommere i Schonne, her Henrick Knudssen, her Tönne Parsberger, riddere, Niels Hack oc Henrich Aagessen, wore ellskelige mend oc raadt, mett flere gode mend der neuerendis wore skickede fore oss wore kiere undersotte borgemester oc raad i Lund oc Wæ paa den andenn side om trette de tillsammen haffde om köbslaaen som de aff Lund oc Wæ skulde haffue mett udlentzske köbmend stedz liggere ere i Malmö oc thesligeste om torgitt vdj Lund som de aff Malmö skulde besöge oc tillfare ijmod Lunde priuilegier. Tha effter theris priuilegiens lydillse paa baade sider som de for oss frambore wortt thennem saa ijmellem sagdt oc beslutett att ingenn thennem skall besöge eller bruge huer anders torg oc dertill skulle de aff Lund oc Wæ eij köpslaa vdj

Malmö mett udlendtzske köbmendt som der stedz geste oc liggere ere vdenn ij rett frij standendes höstmarckitt. Wille nogre saadanne vdlendtzske köbmendt haffue köbslaaen eller handling mett them i Lund oc Wæ, tha fare sig der ind i byenn till dem oc bliffue der liggere oc geste. Dierffues eller will her ijmod nogenn paa anthenn sider att göre eller göre lade, tha skall hand haffue forbrutt hues hand haffuer mett att fare hallffidelen till oss oc andenn hallffidelen till byenn. Giffuit ahr dag stedz som forskreffuit stander vnder wortt signet.

b) *Kong Christian den fierdes tuende specialle benaadingsbreffue att Malmöes bye schulle werre frij vdj 10 aar for skatt, told och accise och formelder som følger:*

Wij Christian dend fierde, med Gudz naade Danmarckiss Norges Wendiss och Gottis konning, hertug etc. gör witterligt att efftersom wij naadigst fornødigt och raadsompt haffuer anseet och eragtet, at menige borgerskabff vdj wor kiøbsted Malmö sig paa nogen tid udj dend farlige krigstilstand det best muligt prouianter, daa wille wij naadigst derimod for:e borgerskabff vdj wor kiøbsted Malmö for dend besuering de allerede udstoed haffuer och endnu i warende feide paahenger thj aars tid effter woris breffs dato for ald skatt, told och zisse forschaanit haffue, forbiudendis alle och en huer dennem herimod, efftersom forskreffuit staar, hinder eller i nogen maade forfang at giøre. Vnder wor hyllest och naade giffuet paa wort slott Kiøbenhaffn den 3 decembris 1644.

Vnder wort zignett

Christian.

Ett andett Kgl Mtz missive welb. Tage Tott Ottesen, daa slottzherre paa Malmöehuss, tillschreffuit.

Christian dend fierde med Gudtz naade etc. Wor synderlig gunst tilforn. Efftersom wj eder tilforn naadigst haffuer befallet att I schulle handle med borgemester och raad udj wor kiøbsted Malmö att de endnu fremdellis nogen tid wille underholde officerne til hest och rytterne, som vdj for:ne wor kiøbsted Malmö ere inqvarterid, huortill de sig icke endnu haffuer willet forstaa, som wj aff officerernis klage nu fornemmer, daa enddog wj nocksom erkiender att de allerede till worris och dierris kiere fæderne landz thienniste som troe vndersatter, en heell haab gjortt haffuer,

huor fore wj och dennem höige benaading och priuilegie forundt haffue, huorwed de och, naar Gud giffuer fredelig tilstand, snart igien till derris skadiss erstattning och oprettning gelange kand, derimod de andre kiöbsteder (vanseet de iche ringe last och tiunge med indquartering vdstaaet haffuer) ingen priuilegie bekommit, dog alligenuell paa det de sig till for:ne officerers och rytters underholding effter worris naadigste derom trögte ordinantz desto willigere nu schall lade befinde, wille wj naadigst forrige priuilegier endnu saa vitt extenderit haffue, att dend paa dend tid Gud giffuer oss fred fremdellis schall continuere thj nestfölgende aar effter förrige naadigste priuilegiens widere indhold, med mindre commercien dissemelertid wed tractater eller i andre maader bliffuer fri, efftersom de dog dennem vdj denne feidetid lidet eller intet gaffuer, det wj naadigst wille for:ne borgemester och raad med foderligste schall forstendige och derhoess med dennem handle att de endnu paa nogen tid for:ne officerer och rytter effter dend trögte ordinantz wille vnderholde, efftersom folcket der fra intet kand mistes och ingen andre meddell nu betennkis kand, huorwed wj kand bleffue vnderholdt. Dermed scheer wor willie befallendiss eder Gud. Skreffuitt paa wort slott Kiöbenhaffn d. 12 junj A:o 1645.

* * *

Malmö St. Knutsgille räknade sig lika mycket framför de öfriga skånska Knutsgillena, Lunds och Ystads, som staden Malmö ansåg sig stå framför de andra städerna. En Malmöbo, W. Flensburg, som i förra århundradet skrifvit dess historia, utbrister, att detta gille "för sitt stora anseendes skull af både in- och utländningar hålles i vördning och aktning". Och sant är att både i det förra och näst-föregående sekel knappast någon mera betydande person beträdt Skånes jord, som ej låtit intaga sig i Malmö St Knutsgille. När de danske konungarnes namn försvinna ur dess matrikel inträda de svenskes i stället, och i dess gillessal ser man mötas bilderna ur de båda konungaräckorna: den danska högadelns namn aflösas der efter 1658 af de svenske härförarnes. Det är som om främlingen först i Malmö St. Knutsgille vunno sin rätta introduktion i provinsen.

Gillet förvarar mer än ett minne af de förnäma ledamöter det haft under tidernas lopp, det äldsta väl Fredrik II:s minnesskänk, en dryckeskamma af silfver om 345 lods vikt. Ett annat är den silfverbägare med lock om 132 lods vikt, som Jörgen Krabbe och hans svägrar Holger och Tage Thott förärade år 1671. I Regi-

strum Ville Malmhøyge finnes en anteckning om konung Fredrik III:s intagande i gillet och de minnesgåfvor, som derifrån härleda sig.

Anno 1652 sidst udi Januarij er dend stormegtigste høyborne furste och herre her Frederich dend thredie, Dannemarckis Norges Wendis och Gottis konningh, hertug udj Slesuigh, Holstein, Stormaren och Dijtmarschen, greffue udj Oldenborg och Delmenhorst, med sin elschelig och høyborne furstine och droning Sophia Amalia reysset fraa Kiøbenhaffn och her offuer udj Skaane att besee Hans Møytz och Cronens festninger; er høybemelte H. K. M:tz ankommet her paa Malmöhuss slott med en stor comitat dend 4 Februarij borgerschabet och, som thilbørligen, standet fraa Østerport och till slotzport i derris gevehr.

Dagen nest effter haffuer H. K. M:t och droningen beuist borgemester och raad dend store naade och er de nederkommit samme afften ved 6 slet, och bleff der holdet maaltide paa S. Knuds sal och vaar samme tid till taffuel den høyborne furste och herre hertug Ernst Günther och hans gemal, her Tage Tott Ottesen, Jochum Gierstrup, statholder, med flere adelige personer; doctor Peder Winstrup, superintendent offuer Skaane stigt, vaar ocksaa med till taffuel. Der maaltid vaar holden och confectet vaar satt paa taffuelen och H. K. M:t opstandet fraa taffuelen, er der bleffuen blest udj trompetter till dands; haffuer det saa naadeligen befaldet H. K. M:t, att H. Kgl. Verde haffuer ved oldermanden for St. Knuds laug Hans Aagessen, raadmand, laadet naadigst anmelde att indskriffue udj samme laug och daa effter gammel sæduane suartes med endregtig gledelig stemme och röst: Jaa, jaa! Siden haffuer høybemelte dend høyborne furste hertug Ernst Günther ochsaa laadet sig indskriffue udj lauget.

Siden en deel af H. K. M:tz comitat och opværter och der iblandt vaar disse som effterfølger:

Erlig och velbiurdig mand	Jochum Gierstrup	Velbiurdig frue	Fru
	till Tunbyholm, K.		Øllegaard
	M:tz Statholder i		Hvitfeld.
	Kjøbenhaffn.		
” ” ”	Otte Tott Tagessen	”	Dorette
	till Näs, K. M:tz		Rosen-
	befallingsmand paa		krantz.
	Malmö hus.		

Erlig och velbiurdig mand	Kield Kragh till Velbiurdig frue So-	
	Trudsholm, landz-	phie Krab-
	dommer i Skaane	be.
	och befallingsmand	
	öfver Helgene kirc-	
	ke och Froste herrit.	
"	"	"
	Heinrich Bielke till	
	... , ridder, K. M:tz	
	velbesteller ober-	
	ste och befallings-	
	mand paa Island.	
"	"	"
	Sten Brahe till	" Sophie Ro-
	Knudstrup	krandz.
"	"	"
	Holger Wind till Gundestrup, K. M:tz	
	offuersckenck.	
"	"	"
	Erich Kruse till Engeltofte, K. M:tz	
	hoffjunker.	
	"	"
	Erich Banner till Boserup, K. M:tz hoff-	
	junker.	
	"	"
	Jochum Fridrich till Hotloe, K. M:tz	
	marschalck.	
	"	"
	Hugo Lützow, K. M:tz kammerjunker.	
	"	"
	Jochum Philip v. Bastrup, H. K. M:tz	
	Dr:s kammerjunker.	
	"	"
	Frandz Brockenhus till Sebercloster, K.	
	M:tz hoffjunker.	
	"	"
	Mattis Budde till Töllesö d:o.	
	"	"
	Christian Urne d:o.	

Och haffuer H. K. M:t med hans elschelig droning och det høy furstelig och adelig comitat fortöffuet der paa sallen indtill klocken ved 12 om midnatt; bleff Gud schee loff effter dend effne och tidz tilstand tracterit baade med vildt, fersch fisch, goed rinsch vin offueralt och confect effter maaltide och under maaltide opvartedt meden skiönn music och atschillige instrumenter; siden haffuer H. K. M:t samt höybemelte H. K. M:tz elschelig droning med den gandsche furstelig och adelig comitat begiffuen dem om natten oppaa slottet igien.

Om morgonen thidlig nest effter haffuer H. K. M:t ved sin cammerjuncker erlig och velbiurdig mand Hugo Lützow naadigst

nederskicket till amindelse och förærit till St. Knuds laug 100 rixdr som aff borgemester Peder Rasmussen, borgem. Effuert Widtfang och Hans Hendrichsen raadmand bleff annamet och paa raadstuen till raadzens kammerer Johan Krutmeyer raadmand offuerleffuerit: skall nest Gudz hielp till saadan höynaadigst ihukommelse bliffue vel anvendt ¹⁾).

Gud allermegtigste erholde höybemelte H. K. M:t ved et languerende löchsalig och fredsommelig regimente for sin allerhelligste naffns schyld. Amen.

Och vaar samme tid erlig och velbiurlig mand Otte Tott Tagesen till Næs slottzherre her paa Malmöhus.

Borgemestere

Hermannd Krutmeyer, Peder Rasmussen, Effuert Vildfang,
Olaf Knudsen.

Raadmend

Hans Hendrichsen, Jacob Claussen, Johan Krutmeyer, Hans Aagesen,
Jacob Jacobsen, Knud Rasmussen.

Hans Waltersen,
byfouget.

Anders Laurssen,
byschriffuer.

Anno 1652 den 5 junij haffuer disse effterschreffne velbiurdige mend, som kort tiid tilforn vaar med udi det kongelige comitat och forsambling paa St. Knuds sall her paa Malmö raadhuus och lod dennem indschriffue for bröder udj det hederlige St. Knuds laug ved dend erlig agtbaer velförstandig och velfornehme mand Hans Mandixsen, K. M:tz skriffuer paa Bremerholm, visse bud, laadet offuersende till æverlig amindelse ett herlig och skiönt beggere aff silff ²⁾), huorpaa findes de goede mends hver udi sehr derris adelige naffne och waaben udstucket som er disse

Holger Wind, Hugo Lützow, Frands Brockenhuus, Jochim Philip von Bastrup, Johan Frederich, Mattis Budde, Christian Urne Jörgensen.

End findes udstuchen paa samme begger saaledes:

Paa St. Knuds den store dag

Udj Malmöes stad till velbehag

Ville vi dette lidet gaffue

Som brödere der offuer sendt haffue.

¹⁾ Dessa 100 rdr användes till de porträtter af k. Fredrik III och hans gemål, som ännu egas af St. Knuts gille. Se följ. sida.

²⁾ Bägaren med lock vägende 166 lod.

Huorfore de goede velb. mend bör stor ærre och tack och derris adelige naffne udödelig att ihukommis.

Malmö-registret slutar med följande anteckningar, förmodligen af någon stadsskrifvare, liksom hela boken synes hafva blifvit en af dylika embetsmän oregelmessigt förd anteckningsbok:

Anno 1650 bleff det store seyerwerch paa St. Peders kiercke giort aff nye och samme tid de fire skiffuer paa St. Peders kierckethornet, som er offuerkledit med kaaber.

Anno 1651 den 21 juni haffuer borgemester och raadmend her udj Malmö werrit forsamblit paa raadhuset och daa for merckelig aarsager skyld wedthaget att effter denne daug skulle holdes raadstue ret paa en thorsdag att kiende och dömme udj de sager der louligen bliffue indsteffnit effter steffningsboghens derom widere formelding.

Dett aar 1652, dend tid der begyndtes paa fortifications aarbedher for staden, beuilligede borgemester och raad till samme fortagen aarbeds forfremmelsse och fortsettelse aff stadsens frihed told och accissen indtegt penge ett tusende daller huer daller till 64 skelling danske, huilcke for:ne 1000 daler aff borgemester och raad tillforordne tolder welfornehme mand Hanns Aagessen raadmand bleff leffuerede effter slottzherren welbiurdig mand Otte Tott till Næss ordere till hans slottzschriffuer Rasmus Anderssen, som hand med regenschabff paa sin tilbörlig stede haffuer att forclare.

Det ene hundrede rixdaller, som H. K. M:t naadigst foræhret till St. Knuds brödras gilleslaugh anno 1652, er bleffuen med merre till de kgl. och furstlig gemelde, som er opsatt paa St. Knuds sall.

* * *

Malmö har framför andra skånska städer varit prisadt för sin trohet mot Sverige under kriget 1676—79, och det var på denna grund som det ensamt bland dem hedrades med kallelse till 1678 års riksdag i Halmstad. Att emellertid troheten här såsom annorstädes inom landskapen vacklat, synnerligen under sommaren 1676 vid svenska härens reträtt, skönjes af ett och annat. "Man skall intet flattera sig med deras i Malmö trohet, utan mera diffidera", hade rikskansleren M. G. de Lagardie redan 1662 sagt i svenska rådet: "kastellet är godt till att ett starkt borgerskap

ej må slå halsen sönder på garnisonen" ¹⁾). Helt säkert har det 1676 just varit kastellet med dess talrika garnison, som här hejdat utbrottet af sympatierna för Danmark. Se här några drag, som antyda den verkliga stämningen, hemtade ur spridda ransakningsprotokoll i Malmö länsarkiv.

Den 28 juni 1676 är redan en commissorialrätt i full gång i Malmö, i hvilken burggrefven G. Ehrenberg presiderar och general-auditören Cassius samt militiefiskalen Breuer officiera. Samma dag ransakas inom denna rätt angående hvarjehanda betänkliga diskurser, som förts inom borgerskapet.

Så hade vid middagsmåltiden hos Morten Neerland, en af Malmöns anseddaste borgare, farfadren till den ryktbare svenske juristen David Nehrman — Ehrenstråhle, inkommit en annan Malmöborgare, Hans Jacobsen, och i hast yttrat, att han numera hvarken ville lemna sina hästar att skjutsa den svenske kungen vid hans reträtt, ej heller vidare baka bröd för svenskarne, hvarmed borgerskapet nu såsom 1658—59 betungades: "nu är rätta tiden kommen!" hade han utbrustit. Men när Neerland hunnit varna honom för den i huset inqvarterade svenske proviantskrifvare, som också satt vid bordet, skyndade Hans Jacobsen strax att åter blifva god svensk och tillägga: "om här komme 30,000 man danskar framför staden och här inne låge allenast 3,000 svenskar, så skulle vi dem intet akta, utan allenast spotta åt dem!"

Fästmarskalken Fersen uppförde sig vid dessa ransakningar med mycken hofsamhet och klokhets för att ej reta till det yttersta en befolkning, hvars gamla sympatier åter började upptändas: "af visse skäl", heter det, "och af särdeles nådigt hänseende till förböner af åtskilliga såsom prosten mester Nils Severini" befalte han sakens nedläggande och Hans Jacobsens förskonande från straff för denna gången. Det förhölls honom, huru lätt han genom sådane diskurser "sin hals mista kunnat", och med hotelser om dubbelt straff, ifall ny sak emot honom förekomme, släpptes den redan fångne åter på fri fot.

Men huru litet den svenske generalguvernören ansåg sig kunna lita på Malmöbefolkningen, när efter Helsingborgs och Landskronas fall folkrörelsens vågor gingo allt högre, visar sig deraf, att han under d. 30 juli s. å. såg sig nödsakad att nedsätta en utvidgad,

¹⁾ Rådspir. 1662 juni.

strängare commissorialrätt "eftersom", såsom det heter, "här i staden några sådane särdeles saker sig yppa, som helt eftertänkelige och af en farlig consequence synas att vara och fördenskull deröfver en tidig inquisition uti ett rätt formeradt collegio bör anställas till allas conservation och säkerhet". Till bisittare i denna rätt hade han kallat burggrefven G. Ehrenberg, de från Lunds universitet flyktade professorerna Sam. Pufendorf, den ryktbare filosofen, E. Elfvedalius och Chr. Cassius, nu generalauditör, borgmästaren i Malmö Aschenborn och den från Lund flyktade borgmästaren Tolsten, kyrkoinsp. Tob. Naumann, rådmännen J. C. Heublein och Th. Jyde. Det var samma rätt, som förblef i verksamhet såsom politisk domstol under hela krigets lopp och som fällde t. ex. domen öfver Jörgen Krabbe ¹⁾).

Redan den 31 juli hade denna domstol sitt första sammanträde, i hvilket bisittarne gäfvo förbindelse att med rättvisa afgöra förekommande mål. Spår af förbindelser med danska lägret röjas. Under Höje bro hade bref blifvit lagda, hvilka ett löst qvinfolk öfvertalats att föra till konungen af Danmark. Det var kunskapsbref från Malmö borgare, bland hvilka vid förhöret nämndes Henning Olsen och fru Abele Meckelburg, begge tillhörande det förnämligare borgerskapet. "Jens Hestemöller", vittnade qvinnan, "hade sagt i sin stuga: "vi blifva nu nogsamt plågade, men der kommer väl en omgämgelse på, och en skälm och ingen ärlig borgare torde taga gevär eller gå på vallen, utan heller låta sig i huset ihjelskjuta: skulle der något komma på, så finge de väl sig sjelf gevär, och så skulle det väl annat gå på". Brefven hade till utanskrift haft Christianstad, för att, om hon fasttogs, kunna gälla för att vara "skrifna till svenskarne". Henning Olsen fördes till slottet. Det var en af Malmö förnämsta borgare, som med afund betraktades af många, då man klagade, att han drog till sig all handel i staden. Han anklagade burggrefven för att vara sin personlige fiende och uppförde sig som en rasande under förhöret. Han förnekade allt. Tortyr användes till en början för att komma till visshet i dessa saker, men äfven detta mål tyckes hafva blifvit nedlagdt för att ej reta befolkningen till det yttersta.

¹⁾ Flere af domstolens första medlemmar såsom Pufendorf tillhörde den samma blott för en kortare tid.

Arkivanteckningar rörande skånsk landsbygd.

1. De sydsånska häraderna 1738.

På samma gång som landshöfdingembetet i Malmöhus län med anledning af Salvii tillämnade beskrifning öfver Sverige, infortrade de berättelser om länets städer, hvilka uti detta häfte blifvit meddelade, infortrade det äfven dylika om häraderna af vederbörande kronofogdar. Dessa berättelser inkommo äfvenledes 1738 och återfinnas bland länsarkivets handlingar för detta år tillsammans med de ofvannämnda. De innehålla mer än ett drag till fullständiggörande af den tafla öfver Skåne vid medlet af det 18:de århundradet, som Linné lemnat i sin bekanta skånska resa, hvilken företogs ett årtionde efter deras affattande.

Rönnebergs, Onsjö och Luggude hänader.

Befolkningens hufvudnäring i dessa hänader var åkerbruk, som sköttes med stor flit, men efter gammal slentrian. Vid sjökusten idkades derjemte fiske, men ingen slöjd drefs. Skogsbygdens befolkning hade någon inkomst genom försäljning af ved; "i förra tider", heter det, "hade de också kunnat uppföda och försälja kreatur till sina utlagor och utgifter; men sedan de odjuren *vargarne* här i orten blifvit inrotade, hafva många vid sådan hushållning lidit skada". Folket skildras af sin kronofogde såsom sparsamt och måttligt i mat och dryck samt "någorlunda beskedligt och umgänge fredeligt".

I dessa hänader drefs uteslutande *ensådesbruk* med undantag endast af några socknar af Rönnebergs och Onsjö hänader, hvarest det vanliga slätt-åkerbruket, trevångsbruket, herrskade.

Ensådesbrukets egendomlighet var den, att jorden aldrig låg i träde, utan brukades hvarje år. Först gödslades höstetid och såddes vinterråg, derpå omskiftes i 3 år korn och råg och så

alltfort, om tillräcklig gödsel fans; i annat fall såddes ärter eller hafre efter jordens beskaffenhet. Någon varråg såddes; annars odlades inga andra sädesslag. Dikning var inom dessa härader ännu okänd; den som hade sidländt åker gjorde aflopp för vattnet på bästa sätt han kunde.

I de tre häraderna funnos inga andra industriella anläggningar än 4 tegelbruk. Äldst bland dessa var Rydebeck, hvars uppkomst då råkat i glömska — det anlades i medlet af 16:de århundradet —; det vid Rögla hade blifvit anlagdt omkring 1720. Begge dessa bruk tillverkade tegel till afsalu och hade efter 1728 års brand i Kjöbenhavn haft en blomstrande tid. Tegelbruken vid Belteberga och Dufeke voro anlagda för gårdarnes eget behof. Nyligen hade tvenne stenkolbrott blifvit funna i Luggude härad, ett i Allerums, ett i Fjerestads socken; om de lönte mödan bearbeta, kunde ej uppgifvas.

Flygsand fans endast mellan Rå och Helsingborg samt mellan Svinabäck och Viken. Den hade förut spridit sig temligen vidt omkring, men under nu några år stannat inom sitt gamla område.

Öde gårdar funnos ännu i denna af naturen så rikt välsignade trakt. Sådane voro i *Luggude* härad: Hultabo $\frac{1}{4}$ (Väsby), Frillestad $\frac{3}{8}$, Äbbarp (Kattarp) $\frac{5}{16}$ 3 i Hesslunda $\frac{1}{4}$ Toarp (Dufeke) $\frac{1}{2}$, 2 i Kågeröd $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{4}$; under Belteberga $5\frac{1}{2}$ hemman i Ottarps socken;

i *Rönnebergs* härad $\frac{1}{4}$ Svalöf (under Axelvold);

i *Onsjö* härad $3\frac{1}{2}$ hemman i Strö och Gullarp (under Näs-Trollenäs).

Torna, Bara och Harjagers härader.

Torna härad var till ena hälften slättbygd, till den andra skogsbygd. På slätten saknades sten-gårdsgårdar; i stället reste sig kring åkrarne höga jordvallar. Endast vid Blentarp och Ewerlöf fans flygsand, men om denna säges det, att den småningom mer och mer tilltager.

Bara härad bestod äfven till större delen af slättbygd utan tillgång på sten; endast kring kålgårdarne — såsom trädgårdarne då ännu mest kallades efter den vext, de hufvudsakligast innehöllo, — syntes här stendiken; annars likaledes jordvallar.

Förhållandet var ungefär enahanda i Harjagers härad. Äfven här hade i brist på nödiga materialier ej påbuden om sten-gärds-

gårdars uppförande kunnat efterlevas. Vid jordvallarne nyttjades la- och enris till hjälp.

Öfverallt i dessa härader drefs det gamla trevångsåkerbruket "*vångavändningen*". Hvarje by hade all sin åker fördelad i tre vångar, af hvilka alltid den ene låg i träde och tjänade till betesmark. Efter gamla bruket såddes i trådesåkren korn om våren och följande höst råg, hvarefter åkren hvilade det tredje året. Gödseln utfördes om sommaren, skreddes ned på hösten, hvarefter, sedan på våren tvärats, kornet nedyrkades. Dikning nyttjades ej; hvar och en afledde vattnet från sitt åkerstycke, hvarigenom det "till större delen" utleddes, "men", tillägger kronofogden, "tillstås måste, att om med gropningen rätt förfores, skulle deraf följa bättre förmån". Hafrejorden förbättrades, der den till råg och korn fans lämplig och ej var allt för långt belägen från byarne.

Af andra sädesslag såddes i dessa härader hvete, ärter, vickor och bohvete allt efter af jordens beskaffenhet. Tobaksodling var okänd och ingen annan art "plantage" fans.

Lin- och hampodling var i allmänt bruk. Hos de flesta, som hade mulljord på egorna, såddes årligen $\frac{1}{2}$ skeppa af hvardera slaget och allmogen visade omsorg om att skaffa sig tyskt utsädesfrö. Enligt kgl. förordning hade ordentliga brytestugor blifvit uppförda utanför byarne. Inga olyckshändelser inträffade nu genom dem, såsom så ofta förut.

Trots kronofogdens upprepade påminnelse hade allmogen ej visat någon ifver för den anbefallda planteringen af pil och andra slags träd, synnerligen ej i Harjagers härad. Endast i Sallerups och Barsebecks socknar, hvarest godsherrarne bestämde allt, hade stadgan efterlevats.

Gårdarne sägas i allmänhet vara någorlunda försvarligt bebyggda, der ej fattigdom hindrat; öfver byggnadsämnenas dyrhet klagas mycket. Man skall emellertid icke föreställa sig, att alla gårdar och hus vid denna tid ännu voro försedda med en så enkel bekvämlighet som en skorsten. I trots af den några år förut utkomna kgl. förordning, som befallte uppförandet af dylika, stodo mågenstädes de gamla rökstugorna kvar. Allmogen hade visat så föga ifver för den påbudna lyxen af skorstenar, att kronofogden i häraderna S. Cronsjö just vid denna tid (1736) lätit utgå order till länsmännen att låta till tingen inkalla de mot påbudet tredskande för att befordre dem till det straff kgl. förordningen ålade d. v. s.

40 marks böter: nu skulle ej längre anstånd gifvas med förordningens verkställande.

Kreatursjukdomar inträffade kanske oftare då än nu, ty det är ej endast vården om menskolif, som med stigande odling gått framåt. 1721—24 hade en våldsamt boskapspest rasat och på 1730:talet der och hvar en elakartad lungsjuka. På samma tid grasserade en svinsjukdom — särdeles under ollonären — och äfven en "gåsedöd", med lika sjukdomstecken, nämligen svullnad i hals och hufvud, hvarefter döden följde inom 2 till 3 dagar. Omkring 1735 härjade en så stark "fåradöd" nästan hela Skåne, att på flera ställen fåren utdago; i Bara härad yppades på samma tid rots och snip hos hästarne.

Vid tiden omkring 1738 funnos i dessa 3 härader ungefär 10,000 får. Angående deras skötsel står antecknad, att de vinterföddes med råghalm; först vid den tid de skulle öna, erhöles de något hö; vatten fingo de hvar annan eller tredje dag. Schäferi fans endast på Ågerups gård; begynnelse till ett sådant var gjord på Svenstorp, något litet på Barsebeck och öfriga herregårdar, der godt fårbeta fans. Ungefär det samma var förhållandet med fårskötseln i Luggude, Rönnebergs och Onsjö härader.

De 10 alnar breda landsvägarne såväl som de 6 alnar breda tings- och kyrkovägarne voro i allmänhet svåra. De lagades vanligen efter grödans inbergande med sand eller grus och ris.

Ej mindre än $1\frac{11}{16}$ skatte-, $25\frac{13}{16}$ krono-, $1\frac{5}{24}$ uts.- och $3\frac{9}{16}$ ins.-hemman i detta distrikt nyttjades under andra hemman i brist på åbor, men länsmännen voro befallda att anmäla förmodna bonddrängar till de samma, då de skulle upprättas till sjelfständigt bruk.

Hufvudnäringen var åkerbruket, och på slätten hade bonden intet annat än säden att vända i penningar till skatten och öfriga utgifter. Hvar tionde kärffe lemnades till tionde; men kronans och kyrkans del betaltes i kärna efter 1691 års tiondesättning, presten erhöles sitt tertial mest i kärffen; dock gafs äfven der och hvar åckorder. I Torna härads skogsbygd uppföddes dock äfven boskap till försäljning och såldes ved och virke. Der var i allmänhet sandjord, och ett helt hemman behöfde der för brukets drifvande endast 2 till 3 par oxar och 2 till 3 par hästar; i den öfriga delen af Torna härad, Bara och Harjagers härader ansågs för den styfva jordens skull 4 till 5 par af förra 3 till 4 af sed-

nare slaget nödiga. Allmogens vilkor i dessa nu så rika orter voro ej mera glänsande än att, när ett års missväxt kom, största delen måste borga och låna till både föda och utsäde.

Oxie, Skyts och Wemmenhögs härader.

Nödig sten till gårdsgårdars uppförande kring gårdarnes egor saknades, derföre begagnades här öfverallt jorddiken, hvilka emellertid ofta vid regnskurar nedrasade och föranledde stor förlust af arbetskraft. Vid mossar och bäckar stängdes med flagor och hopslagna läkten. Till gårdesgårdar kring gårdarne sammansöktes den sten, som sparsamt här och der anträffades.

Dessa härader utgjorde en oafbruten slättbygd, med undantag af de 3 socknarne Svedala, Börringe och Lemmeströ, som kallades för skogsbygden; Gerslöf, Skurup och Slimminge, mesta dels fräl sesocknar, hade äfven någon skog. Äfven der saknades sten, så att den kgl. förnyade skogsordningens stadganden, om hvilka ofta vid tingen påmints, ej kunnat härutinnan efterlefas. Der stängdes med jordvallar och ris, vanligen törne.

Slättbygden hade i allmänhet ingen annan betesmark än trädesvången; deraf trädesbrukets nödvändighet. Ängsmarken var så ringa, att många hela rusthåll ej kunde inberga 4 till 5 lass årligen. Ofta bildade 10 eller flera byar ett vångalag och hade stundom öfver $\frac{1}{2}$ eller $\frac{3}{4}$ mils väg till åkrar och utmarker. Derför var det mycket svårt och nästan omöjligt för de stora byhemmen att uppgöda hafrejorden och nyttja den till korn och rågsådd. — Andra sädesslag nyttjades ej, om icke någon enskild, fast sällan, för eget bruk sådde en $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ eller hel skeppa ärter. Sommarråg ansåg man utmerglande och använde den derför icke. Lin och hampa såddes endast sällan och sällan så mycket, att det lönte arbetskostnaden. Endast Dybecks gård och Trelleborg hade för några år sedan begynt försök med tobaksplantering.

Får funnos nästan inga; de hade dött bort i fårpesten. 1722 hade boskapspesten här afstannat.

Flygsand fans i Reng och Hammar, men den hade då på många år hvarken till- eller aftagit.

Äfven i de rika slättbygderna saknades ej helt och hållet öde hemman. Så t. ex. N:r 1 L. Slågarp $\frac{1}{4}$ öde sedan krigstiden omkring 1716; ägorne lågo $\frac{1}{4}$ mil och deröfver aflägsna från hemmanet; Ö. Torp n:r 8, $\frac{1}{2}$ hemman, öde sedan 1717; ingen ville upptaga det

för räntan, 19 dr s. mt. W. Wiersta i Bösarps $\frac{1}{2}$ domkyrkoherm.; hemmanet Espö n:r 2 ett mantal, Tullstorp n:r 11, 1 mantal utsockne, hörande under Torsjö; Bösmölla i Skifvarps $\frac{1}{2}$; Börringe n:r 2, 3, 9, $\frac{1}{3}$ $\frac{1}{3}$ $\frac{1}{6}$, öfvergifna vid missväxt under föregående åren af de utfattiga åborna. Inalles lågo i Oxie, Skyts och Wemmenhög's härader 3 $\frac{7}{16}$ krono-, 1 qvarn och 2 utsockne frälsehemman öde.

Ljunits och Herrestads härader.

Hela fögderiet bestod af purt frälse utom 23 hela rusthåll tillhörande Södra Skånska Kavalleriet. Det var en oafbruten slättbygd utan annan skog än säteriens. Böndernas hemman voro för högt skattlagda; vid missväxt inträffade derföre ofta en gripande nöd i dessa af naturen välsignade trakter. Åkerbruket drefs på gamla skånska sättet, så att gödseln utfördes sommartiden på trädesvången och på efterhösten nedyrkades i jorden genom s. k. skredning hvarpå följande vår såddes korn och efter korngrödans inbergning följande höst vinterråg, hvilken såddes vid plöjningen vanligen 14 dagar efter Michaeli: dermed fortsattes de följande åren, intill dess jorden blef så utmagrad, att den ej vidare gaf årsväxt. Då besåddes den med hafre, och ett annat stycke af hafrejorden upptogs nu i stället för att undergå samma tvångskurs. Något annat säde än dessa tre, hafre, korn och råg, odlades ej inom häraderna, om ej på några säterier någon sommarråg.

Några tvärdikningar och gropar förekommo icke, utan vattenfårorna på sidorna och der vatten troddes skola stanna, voro de enda regelmässiga afloppen för vattnet på åkrarne: "för resten rensas och utgrafvas vattnet hvar det uti sankar och sidländta åkrar kan betarfas allt som hushållaren är vigilant till". Af säden uppbands endast rågen; korn och hafre bergades löst, hvilket förorsakade stor förlust, men folket kunde ej fatta att så var, då föreställningar gjordes: det var så gammal vana. Som största delen af häraderna var purt frälse, kunde allmogen ej tänka på annat än hofveriets utgörande; till och med linodlingen varder för ringa. Ingen slöjd idkades: dertill gaf det tunga åkerbruket ej tillfälle.

Ett schäferi fans, nämligen på Högestad, upprättadt af grefvinnan Chr. Piper, men färdöden 1736—38 hade borttagit en anseelig del af fåren; sedan 1723, då den svåra boskapspesten upphörde, hade ingen boskapssjukdom hemsökt häraderna.

2:ne $\frac{1}{4}$ utsocknehemman i Sjörup och 1 gatehus, hörande till Gundralöf, lågo öde i följd af det stränga hofveriet till gården.

I de båda häraderna hade 59 brytestugor nyligen blifvit förflyttade utom byarne.

I Ljunits härad voro plante-

rade kring gårdarne 2,521 fruktträn 4,754 ofruktbärande.

I Herrestads härad d:o . . .	1,160	„	5,449	„
	3,621		10,203.	

Famnar stendiken upplagde i Ljunits 32,597

i Herrestads 24,143

56,741.

”Invånarnes seder kan man icke stort omtala, utan följa de sina förfäders fotspår såsom grofva skånska slättbor; deras kläde-
dräkt består af svart och hvit vallmar, som qvinkönet tillverkar,
på det maneret sydt som förr vanligt varit, nämligen med stora byxor
och ganska kort lif i tröjorna” — så tecknas fögderiets allmoge.

Häraderna hade 2 kronogästgifverier, ett vid Herrestad med
krono åbyggnad, som äfven tjenade till tingshus, och ett vid Tranås,
men endast med skjutsstall, ingen krono åbyggnad.

Frosta och Färs hänader.

Dessa hänader, hvilka sedan dess rest så vackra minnesmärken
af skånsk flit i dessa väldiga stengärdsgårdar, som nu öfverallt möta
ögat, hade vid denna tid endast helt få sådane. Kgl. stadgan
1730 $\frac{1}{2}$, som befäller deras anläggande, var 1738 ännu icke åt-
lydd, utan öfverallt täpptes på gammalt vis med enris och surskog,
hvarpå öfverflöd fans.

Åkerbruket var inom dessa hänader ej öfverallt likartadt. Här
fans i somliga orter dels den s. k. ”vångavändningen” d. v. s. slät-
tens åkerbruk med tre vångar, af hvilka alltid den ena låg i träde
dels också tvåvångsbruk, då åkern hvarje år var i bruk. Der det
förra egde rum, sköttes jorden och såddes alldeles som på slätten;
på de sednare ställena i skogsorten utfördes gödseln om våren
och då såddes första året korn, andra året varråg. Vinterråg
såddes ej här; den ansågs för mycket skärpa åkern. Der hafrejord
fans, kunde den i brist på gödsel ej förvandlas till kornjord.

På några få ställen sattes rofvor och såddes bohvete samt
något litet ärter. Lin och hampa såddes öfverallt till husbehof,
men ej till salu.

1722—3 hade kreaturspest rasat inom häraderna; 1727 i följd af den starka torkan lungsjuka; 1735 fårpest.

Ödesmål voro 3 $\frac{3}{4}$ krono-, 4 utsockne-, 4 insockne frälse hemman. 41 nummer nyttjades under andra hemman.

Flygsand fans vid Womb och tilltog årligen, så att hela byns åker och äng deraf skadats; den hade sträckt sig upp till Björka, Illstorps och Omma byar. Vid Söfdeborg hade för 20 år sedan uppstått flygsand, och den tilltog dagligen; så äfven i Holmby i Frosta härad för omkring 100 år sedan; äfven här tilltog flygsanden.

2. Barsebeck under fältmarskalken Hamilton.

1743 blef fältmarskalken grefve Gustaf David Hamilton egare af Barsebeck, — *greffe* af Barsebeck, som han sedermera sjelf kallade sig, när det skulle låta rätt ståtligt. Hans namn för gerna tanken tillbaka till det pommerska kriget, på hvars krigsteater han för en kort tid — året 1758 — spelade en af de otacksamma hjälte-rolerna; för öfrigt uppkallar det bilden af en högst originel personlighet från vår på originaler — särskildt i Skåne — rika frihetstid ¹⁾. Här skola vi emellertid ej sysselsätta oss med den

¹⁾ Vi erinra om den lifliga skildringen hos I. C. Barfod, Märkvärdigheter rörande skånska adeln, 418—26, 433—38. I Fredrik Axel v. Fersens Historiska skrifter VIII, 38—39 förekommer en teckning af fältmarskalken Hamilton såsom öfverbefälhafvare i pommerska kriget, affattad i den ton af persiflage, som utmärkte det förra århundradets franska sällskapsbildning, hvilken denne memoireförfattare i lika hög grad representerar inom vår historiska litteratur som St. Simon inom den franska. Det synes emellertid som om här såsom ofta i dessa skrifter en ursprunglig fransk text blifvit meddelad i en plump svensk öfversättning. "Hamilton", heter det, "var en man hvars hjerta var uppfyllt med goda egenskaper: god vän, uppriktig, full af nit och ifver för allmänt och enskildt bästa. Hans hjertas goda egenskaper hade bildats på bekostnad af hans förstånd. Han var oduglig att fullfölja ett arbete eller intränga i dess detaljer, allt var hos honom hopblandadt, det stora med det lilla, det sannolika med det omöjliga. Omdöme var ett hasardspel uti hans hufvud, som var öppet för alla intryck. Han kände hvarken början eller slut på någonting och bedömde de affärer, vare sig enskilda eller allmänna, som honom uppdrogos, aldrig annat än till hälften. Föreningen af liflighet, obetänksamhet och distraction, som gaf hans sinne sin prägel, liknade icke så litet fylleri och frambringade ofta samma verkan. Han

förslagsrike och ändock alltid rådvile generalen en chef, icke heller med den alltid tankspridde och ändock, när det skulle vara, fyndige och träffande, infallsrike sällskapsmannen: vi ha här endast några ord att säga, några handlingar att framlägga rörande den driftige och nyskapande landthushållaren, den varmhjertade och omtänksamme godsherren, den nitiske kommunalmannen, ty alla dessa hederstitlar förtjente i rikt mått den gamle fältmarskalken. Man kan också tryggt påstå, att den fredliga verksamhet han utvecklade på Barsebeck, burit vida bättre och gagneligare frukter än hela hans kampanj i Mark Brandenburg 1758 för upprätthållandet af Sveriges garanti för vestfaliska freden mot Preussen. På Barsebeck var det ej så många konseljer att hålla som i Pommern, ej så många olika råd att följa som vid Neu Ruppin; der gjordes inga invändningar mot planerna för landtbrukskampanjerna, der förvirrade inga råd de ursprungliga idéerna och dispositionerna, som mestadels voro både goda och välsignelsebringande; ingen fruktan för efterräkning af råd eller ständer band här händerna, utan här kunde det goda hufvudets och det goda hjertats egna ingifvelser ovillkorligt följas.

Medan sålunda den gamle fältmarskalken på Barsebeck smidde om sitt svärd till en plogbill och sörjde för sina bönder i stället för en armé, blefvo frukterna af denna hans verksamhet icke inskränkta till den trånga kretsen af det egna godset. Han gaf tvärtom genom sitt föredöme en första impuls till hela det skånska landtbrukets lossande ur de slentrianens bojar, i hvilka det under så många århundraden varit fjettradt, och den föresyn han gaf åt andra godsegare i vården om underhafvandes lekamliga och andliga välfärd, medan han grundade åt sin släkt dess blifvande stamsäte, har ej heller blifvit utan sin frukt.

Då han emottog Barsebeck, låg godset i fullkomligt lägervall. Sätsgården var lika förfallen som jorden vanhäfdd, gårdens såväl

hade ljusa ögonblick, glänsande svar, då och då goda och riktiga idéer, men det var såsom en blix, hvars lysande väg förlorade sig uti molnen. Obeslutsheten gjorde honom alltid villrådlig, och när han någongång skulle besluta sig, blef frukten deraf en obetänksam åtgärd. Han rådgjorde med hela världen utan urskiljning. Hvarje råd syntes honom godt, det sist gifna rådde emellertid på alla andra; han hade ingen egen åsigt. Han talade gerna i sitt yrke; han var förtrogen med de militära termerna; men han yppade ofta under dessa samtal det som för honom var viktigast att förtiga. Han dolde ganska skickligt en på botten hvilande egenkärlek och hade antagit en ton af nedlåtenhet, som öfverensstämde med hans fallenhet. Hans uppförande var opassande och bortblandade i sitt sätt att vara en plump ton med den af behag och värdighet, som tillhörde den post han beklädde. Han gjorde sig ofta lustig öfver sitt höga befäl. Det yngre befälet tyckte rätt mycket om honom, emedan han alltid hade lustiga uttryck och ej lade stor vikt på att bli åtlydd."

väl som böndernas. Befolkningen stod i vanrykte när och fjerran. Men Linné, som kom dit 6 år senare på sin skånska resa 1749, fann redan herregårdsbyggnaderna omgifna af en trädgård med nya planteringar och anläggningar: gårdens eget såväl som böndernas åkerbruk var då redan stadt i så att säga daglig förbättring. Här genomfördes aldrig först en ny uppmätning och fördelning af åkrarne, så att breda sammanhängande fält bildades i stället för de smala tegarne sida vid sida, — den första ansatsen till den revolution inom Skånes landtbruk, af hvilken Rutger Maclean har hufvudförtjensten: enskiftet. Redan nu begynte här brytas den gamla fördomen mot andra åkerredskap, än dem man sett far och farfar använda: det var det fält, på hvilket Carl Georg Stjernsvärd skulle inlägga sin förtjenst om vårt landtbruk. Så såg Linné här de första mulldösor (sloffor), som han sett i Skåne. Med dem jemnades de utvidgade fälten och gjordes fria såväl från de gamla djupa dällderna der och hvar som från de höga ryggarne, på hvilka säden vuxit frodig, medan den stått eländig dem emellan. Men framför allt var det konsten att *dika*, som fältmarskalken Hamilton lärde den skånske jordbrukaren. Dikning var mångenstädes intill hans tid en okänd konst; hans egna bönder tredskades vid det ovanliga och, som de ansågo, onyttiga och onödiga arbetet. Men det hjälpte ej. Här visade sig, att han kände både "början och slut", att han bedömde affärer "annat än till hälften" och att de "goda och riktiga idéerna" ej alltid voro "en blixtnärvars lysande väg förlorade sig i molnen". Det var ej nog, att dikningsarbetet under ladufogdens uppsigt blef utfördt vid sjelfva gården; han tillsåg äfven, att detsamma under fogdens uppsigt verkställdes på böndernas egna åkrar. Sten bröts och diken uppkastades der med godo och med tvång; det var en storsint användning af det senare, när han tog det på bondens egen jord använda arbetet i afräkning på de dagsverken, som den hofveripligtige underhafvanden bort utgöra vid herregården. Dyliga åtgärder och de lärdomar bonden inhemtade af arbetet vid sjelfva gården gjorde snart barsebeckaren så god och bättre än andra, äfven sjelfegande, bönder.

Ett talande vittnesbörd om fältmarskalkens nitiska omsorger om landtbrukets höjande, ej endast i eget intresse på herregården, utan äfven på de underhafvandes egor, till deras förkofran, gifva de begge under hans inflytande uppsatta byskrå för Barsebeck och Hosterup, som här meddelas efter urskrifterna hvilka återfunnits i Barsebecks pastorsarkiv. De torde ega ett allmänare intresse är det rent lokalhistoriska, då de kasta ett ljus öfver det skånska landtbruket i allmänhet och gifva en åskådlig bild af ett gammalt bysamhälle vid denna tid, och detta så mycket mera som något skånskt byskrå hittills ej blifvit tryckt¹⁾. En åskådlig bild af en godsega-

¹⁾ I Dansk Historisk Tidskrift (I, IV och V Bind) hafva blifvit meddelade byskrå från olika delar af Danmark, från Fyen, Lolland och Jylland, alla från

res makt inom sin socken vid denna tid kan väl också hemtas af en sådan paragraf som den 27:de i Barsebecksskräet, i hvilken fältmarskalken uppträder som sjelfherskare öfver alla Barsebecks hundar och katter, derföre att han tror sig vara det öfver deras egare.

By-Ordning,

vedertagen och fastställd af byemännen i Hofterspuds sockn.

Thet gamla bruk hålles, som hos oss städse varit, at åldermans sysslan går omkring från granne til granne och at hvar och en förrättar thenna sysslan allenast ett år.

Samlingen skier här genom blåsning utur ett horn.

The disputer, som förefalla, samt böternes utexeqverande afgöres af åldermannen tillika med fyra män, som åldermannen sielf äger macht at utnämna ¹⁾).

1.

På thet et syndigt och förargeligt väsende ibland oss må förekommas och theremot gudsfruchtan, enighet och nabolig kärlek hos oss så mycket bättre må bibehållas, så hafva vi oss på detta sättet förenat, at hvilken, eho han är, som öfverfaller sin granne, thes hustru, barn eller folek, antingen vid vår sammankomst på gatan, eller uti andra bylag och giästabod, med oanständiga ord

det 16:de och 17:de århundradet. Med undantag af ett fragment af ett byskrå för brukarne af Landskrona stadsjordar har det ej lyckats förf. att anträffa något skånskt från en så aflägsen tid. Det är emellertid tydligt, att en äldre redaktion ligger till grund för de här meddelade: bland de äldre, till en del förändrade, stadgandena har man insatt de nya, och till detta senare slag höra otvifvelaktigt de §, i hvilka bymännen särskildt låtit anteckna antagandet, så t. ex. just § 5—7 rörande dikningen. Till sjelfva sin lagform äro de båda byskråna, af hvilka Hofterspuds meddelas i texten och Barsebecks i noterna, för öfrigt så lika, dock väsentligen åtskilda. Barsebecks — inom hvilken socken fältmarskalken är allena herskande — är utfärdadt af honom och i öfverensstämmelse dermed uppträda inspektor och ladufogde såsom lagens tillämpare. Hofterspuds, inom hvilken socken sjelfegande bönder funnos, har deremot helt och hållet de gamla byskrånas form: det hvilat på fri öfverenskommelse mellan bymännen och befinnes vara vid häradstinget stadfästadt.

¹⁾ Barsebecks Byordning 1755 ²/₃. Åldermannen jemte 4 bisittare; i afgörandet af tvister deltagat inspektoren. Vill någon lösa sig från sysslan bör det ske med penningar, hvilket belopp utsättes af bymännen vid allmän samling, "och ej med öhl och brännevin". Lösepenningarne förvaras i byens kassa. — "Samlingen göres med trumman".

samt eder och svordomar, han skal böta en dhl:r s:rmt. Och den förolämpade, så framt han med hårdragande och kindpustande varder angripen af förorättaren, så böte han femb dhl:r s:rmt, hvaruppå han har lagligt at påyrka, om honom så behagar och the icke annars kunna åsämjas.

Thesse böter, sedan the äro af the förordnade bymän uttagne, disponeras af pastor och the äldste i församlingen til the fattigas hielp, erkannerligen til fattige skolebarns nödige undervisning och böckers upkiöpande.

2.

På thet hvar och en må niuta fred och hägn, böra alla giärdesgårdar, the vare sig af sten, giärdsle eller jordvallar, omkring ängar och hagar hållas i fullkomligit godt stånd, til hvilken ända nödigt är, thet giärdesgårds synen varder höst och vår pröfvad af samtele grannarna, hvarvid noga bör effterses alla felachtigheter, och för thet som finnes ogildt, bötes ett öre s:mt och sedan sättes i fullkomligit stånd inom en viss förelagd tid, eller plichte then som sådant försummar 4 öre s:mt för hvarje famn eller hohl och gälde thesutom skadan dubbelt åter, som theraf timat. Äldermannen bör ock noga tilse, at ingen skier för när, utan at hvar och en håller giärdesgård effter hemmanthal och stångfall.

Thenna 2 puncten är ock blifven fastställt på föreskrefne sätt, med tilläggande at äldermannen alltid skal vara skyldig at tilsäga och jämväl med the öfrige bymännens öfverenskommande, när dikessynen eller så kallat vitet skal hållas, på thet hvar och en må kunna i tid och förut fullgiöra sin skyldighet och then försummeliga med så mycket bättre skäl näpasas.

3.

Enär någon giärdesgård eller dike omkring åcker eller äng, hagar eller betesmark blåser neder, rägnar neder eller eljest finnes odugelig, bör then strax utan dröjsmål försvarsgod upsättias; försummar någon thet, sedan han antingen sielf fått derom kundskap eller blifvit af äldermannen eller någon annan af grannarne härom tilsagd, böte 4 öre s:mt för hvarje täppe, löse sielf ut crea-

¹⁾ Barseb. Byordn. 1 §. I öfrigt lika, men hänvisningen til laga domstol borttagen, äfven som sista punktens stadgande.

turen, som therigenom ingångit, och fyller sielf therjämte skadan, efter byelagets bepröfvande, som theraf timat.

4.

Likaledes böra alla grinder, hvarest the behöfvas, hållas i godt stånd, så at therigenom inga creatur inkomma; varder thet försummat, plickte 8 öre s:mt och ersättie skadan. *Thenna punct stadfästes med tilläggande at för hvarje gång sådan försummelse skier, böra böterna fördubblas och skadan ärsättas* ¹⁾.

5.

På thet vatndiken eller gropar må med thes större nytta anläggas och vid macht hållas, är nödigt at dikessyn hålles, åtminstone 2:ne gånger om året, neml. om våhrtiden, när kiölden är eller går af jorden, på thet man bäst och säkrast må se, hvarest vatnet på åkrarna stadnar och hvarest thet beqvämligast kan utledas. Dernäst om hösten, när rågen är sådd, tå noga bör efterses, huru hvar och en, så til sin egen som sina grannars fördel, fullgjort thet honom bordt ²⁾.

6.

The afloppgroparna och floddiken, hvilka dikessynen finner nödiga, böra ständigt hållas vid macht, på thet vatnet må therutur få sitt fria och obehindrade aflopp; men ther så hända skulle, at rågrannars ägor möta och dämna samma vatn, äro the förpliktade, at thet igenom sina ägor utan dröjsmål genomgräfvat och utsläppa; försummar någon thet, sedan han therom blifvit tilsagd, plickte 16 öre s:mt för hvarje famn och betale thesutan dikarelön särskilt.

¹⁾ Barseb. Byordn. 2. 3. och 4 §. Lika.

²⁾ Barseb. Byordn. 5 §. Så framt menniskian vil förvänta sig Guds välsignelse af åkerbruket, bör thet samma rätt hanteras, och såsom ingenting mera förhindrar sådesvexten än vatn, som står på åkrarne, höstutsädet fördränkes och kornvången blifver theraf sent redig at kunna sås til landtmannens största skada, altså böra alla befintlige nödige gropar på engång under ladufogdens upsyn göras och anläggas och på thet the samma sedan väl vidmachthållas, är nödigt at uti inspectorens eller ladufogdens närvaro gropesyn hålles 2:ne gånger om året.

7.

På thet åkerbruket må så mycket förr och säkrare komma uti fullkomligt godt stånd, är nödigt, at en viss tract af åker åhrligen til omansning och dikning företages, hvarförutan skiärdiken, som finnas nödiga emellan åkrarne, böra af grannarne så goda och fullkomliga updikas, som nödvändigheten fordrar, samt diken på the ställen, som dikesynen förordnat, tilbörligen uprenas och vidmachthållas. Jämväl at alla höga dikesrenar upgrafvas, åliggandes åldermanen, at noga tilse thet torfven af renarne, så väl som ock dikesmullen, blifver på åkrarne utförd på the ställen, ther thet best behöfves. Skulle någon härutinnan visa sin tredsko och motvilja, hafva grannarne frihet at taga dikare och sedan låta af then motvilliga uttaga dikarelön jemte 8 öre s:mt för hvarje famn the således för honom uppdika låtit ¹⁾).

Ofevanstående 5, 6 och 7:de puncter varda af oss på följande sätt vedertagne och stadfästade, at åldermannen 2:ne gånger om året, nembl. våhr och höst, sammankallar byemännen til dikesynen, om efterhösten, när rågen är sådd, tå samtl. byemännen icke allenast väl och försvarligt kiöra diupa fohror til vätskans aflöpande, utan ock grafva, therest fohrorna icke förslå, och jemväl noga syna, hvarest detta bäst kan låta sig göra til vatnets utlöpande. Försummar någon at bevista denna syn utan laga förfall, plichte 8 öre s:mt. Försummar eller vägrar sig någon at tilsläppa plog och dragare, som omgången tilkommer, böte 16 öre s:mt, Grafvar eller dikar någon (icke) öfver sitt eller sin rågrannes, efter tillsägelses försummelse at grafva öfver sin åker, plichte han för försummel-

¹⁾ Barseb. Byordn. 6 §. Om någon förnuftig och idog bonde vil, utom the anordnade floddiken ännu bättre genom skiärdiken gropta om sit åkerstycke och thes granne, som ligger teg om teg med honom, ville ej hjälpa honom häruti, behåller then som gropar all dikesmullen, fastän halfparten tages af grannens åker; elliest tager hvardera hälften af thenna mull. Sedan rågen är sådd, böra bönderna kamma sina vatnfohror samt föra them ut til floddiken; then som thet försummar, böte 4 öre s:mt, hälften til angifvaren. Likaledes böra alla höga dikesrenar upgrafvas, åligger thet ladufogden at tilhålla vederbörande at föra torfvorna samt dikesmullen på the ställen på åkren, hvarest thet bäst behöfves, hvaröfver åldermannen bör hafva uppsyn. Skulle någor härutinnan visa sin tredsko eller at göra skiärdiken, hvarest the nödvändigt behöfvas, hafve grannen, som åstudar skiärdiken at taga dikare som hjälper honom at fullgöra thet til åkerbruket nödiga verck och sedan af then motvilliga låta uttaga dikarelön samt böte therjemte 16 öre s:mt.

sen för hvarje åcker, som han således bordt öfvergräva, 4 öre s:mt och (är) äntå skyldig at genast gräva; gör han thet intet, tå üe grannarne macht at taga dikare och gräva och sedan åtniuta af then tredska dikarelön. Om vårtiden, här kiälen är utur jorden, hålles åter thenna syn, tå noga tillses, hwarest fohrorna och groparna äro med dy och orenlighet upfylte, tå the å nyo kunna uprensas, hwarest nödigt fordras; then som efter tillsägelse thetta försummar böte, som för är stadgadt, 4 öre s:mt för hvarje åcker han bordt öfvergräva. Vid samma tilfälle, ther sådant behöfves och åhrstiden thet fordrar, bör och kronovången synas, och ther mycket vatn är, som med beqvämlighet kan utlätas, thet samma värkställas vid böter, hälften minder.

8.

Enär bymännen således om hösten kommit öfverens, hwarest the vilja så sin vintersäd, böra alla giärdesgårdar i rättan tid upfresas, så at när sädestiden om hösten infaller och grannarna varda af åldermannen therom tilsagde, bör hvar och en till föresattan dag hafva sina täppen färdiga och böte tå hvar och en effter första synen eller vitet 1 öre s:mt för hvarje hål och bristfällighet och sedan förhålles efter andra puncten nembl. andra gången 4 öre s:mt förutan skadan, som therå skie kan. Skulle någon sedan sådt är, insläppa sina creatur, böte för hvartherra jämte skadans ärsättande 2 öre s:mt.

9.

Ej må någon om höst eller vinter och först om våhren insläppa lösa creatur på rågen at beta, innan åldermannen samman kallat grannarna och the tå pröfvat, at thet utan skada skie må. Gör thet någor eljest, plichte hvarje gång 2 öre s:mt för hvar creatur han således har insläpt.

Thenne föreskrefne puncten tilägges likaledes, at om någon gör thet andra gången, böte dubbelt och så vidare,

10.

Såsom thet icke ringa skada förorsakar, at hästar och andra creatur varda om vårtiden, sedan kiälen är utur jorden, insläpte i ångiarna til bete, altså varder thet utan högsta nöden och öfverenskommelse aldeles förbudet. Bryter någon häremot, plichte för hvar creatur 2 öre s:mt.

Thenne är ock af oss vedertagen efter bokstafvens lydelse och thet utsatta vitet 2 öre s:mt.

11.

Vid then utsatta plicht 8 öre s:mt böra byemännen om vår och höst, så snart tilsådt är, uppå åldermannens kallelse sig inställa, att emellan åckrarne uppkjöra och rätta fohrorna samt flera vatnfohror anlägga, ther som nödigt pröfvas, vid hvilket tilfaller åldermannen med samtel. grannarna hafva noga at tilse, thet alla skiften blifva rätt håldne efter stångfall och upsatta rāmärken, hvilka nödvändigt böra vara af sten.

Thenna punct stadfästas med utsatt plicht 8 öre s:mt för hvar och en, som utan laga förfall är borta vid fohrandet.

12.

Några dagar, innan slättetiden infaller, skal åldermannen kalla grannarna tilsamman at med them öfverlägga när the vilja begynna at slå sina samfälta ängiar, börandes nödvändigt skiften en eller flere dagar före utstakas. Försummar någon thetta, plichte 8 öre s:mt och andra gången dubbelt. Och skal thet åligga åldermannen med the öfrige byemännen at noga tilse, at ingen härvid skier för när, utan at en richtig och rätt utwadning blifver skiften emellan förrättad och sten i stället för påhlar til rāmärke uti ängiarna nedsatt, hvarefter alla böra på engång begynna at slå, så at then ene icke trampar och nedkiörer then andres gräns; slår någon, sedan sålunda skift är, öfver rätta linien på sin grannes äng, betale höet och gräset dubbelt tillbaka och plichte thesutan 1 dhlr s:mt¹⁾.

Thenne punct stadfästes til alla deklar.

13.

Alla nödiga vägar inom ägorna samt til och ifrån by böra grannarna emellan fördehlas; sedan hälle hvar sitt vägestycke försvarligen vid macht. Försummar någon at bättra then bro eller vägestycke, som honom tildehlt är, sedan honom vitterligt är, at then är ogild eller han af åldermannen therom tilsagd blifver, böte 8 öre s:mt; skulle han äntå vidare tredskas, hafver ålder-

¹⁾ Parseb. Byordn. 7—10 lika med 9—12 §.

mannen med bisittarna macht at för lega låta laga det som ogildt är och sedan af then tredska efter godtfinnande legan jemte böterna uttaga. Och på thet byemännen må så mycket bekvämligare kunna kiöra öfver diken, hvarest de helst åstunda, samt slippa at hålla renar och bivägar på åtskilliga ställen, altså skal til dikens conservation, som the eljest nedkiöra och igentrampa, lösa flyttebroar i hvarje by hållas, och kunna 2 eller flera åboar sätta sig tilsammans och sig om broars byggande och vidmachthållande förena. Hvilken som en sådan bro af vårdslöshet sönderkiörer eller eljest förderfvar, vare plichtig then samma strax laga och i sit förre stånd sätta. Den som af samma bro om hösten sist vid inbergningen sig betiente, skal ock vara skyldig then at hemföra och öfver vintren i förvar hålla. Hvilken, som häremot bryter, plichte efter omständigheterna, som byemännen skiäligt pröfva¹⁾.

14.

Grannarna tillåtes at få tiudra sina hästar på sina egna stycken; om någon skulle slippa lös, plichte för hvarje häst 2 öre s:mt²⁾.

15.

Sedan ängarna äro afbergade, böra om hösten inga creatur insläppas theruti, innan åldermännen sammankallat grannarna och the sig therom förenat såväl om tiden, när sådant skie må samt ock om antalet och hvad slag creatur the vilja theri insläppa. Likaledes bör thet förhållas, när sädesgiärdet om hösten blifver ledigt och säden blir inbergad. Hvilken som härimot bryter, plichte 4 öre s:mt för hvarje creatur han således egenvilligt insläpper, men then som bryter emot thet sednare eller sädesvången, när han bärgad är, böte 2 öre s:mt för hvart creatur, som han således insläpt; gifver han up eller insläpper creatur, förr än inbergat är, böte 16 öre s:mt för hvart creatur at fylla skadan åter.

16.

Skulle någon af byemännen upfinna något, som är tienligt och

¹⁾ Barseb. Byordn. 11 §; men häri tillägges befallning om anläggandet af stentrummor till bymännens och resandes bekvämlighet. I 12 § förbjödes att köra eller gå öfver sädesfält vid 8 öres böter.

²⁾ Barseb. Byordn. 13 §.

nödvändigt til byens och hemmanens förbättring, bör åldermannen sammankalla samtel. grannarna och therom öfverlägga. Men ther så hända skulle, at the andra tå stadna i thet slut, at the icke vilja thenna förbättring sig åtaga, hvarigenom then rättsintas och välmenandes goda upsåt blifver hindrat, hafver han frihet at af utbyamän och grannar, som äro förståndiga och goda hushållare, jämte någon landsbetient, om så nödigt pröfvas, kalla syn och besichtning, och therest tå befinnes, at grannarna i byen oskiäligen satt sig emot thet som värkeligen varit til byens nytta och förbättring, plichte tå hvarthera som thet giort i dr s:mt och vare thesutan skyldig at betala them, som synen och besichtningen förrettat, samt fortsättia äntå strax och så snart giörligit är thet arbete, som then välmenande föreslagit ¹⁾.

17.

Skulle, sedan åldermannen sammankallat grannarne och the sig förenat om thet arbete the tå vilja begynna, thet vare sig antingen slätter, sädesbergning eller hvad helst thet vara må, någon i bylaget theruti finnas efterlåten, tredsk och försummelig, hvarigenom the öfrige uti sit giöromål blefve hindrade, varda tå icke skyldige at på then tröge vänta, utan hafva frihet sit arbete at fullända och han skylle sig sielf för then skada han therigenom lider. Men ther någor för åkommen nöd eller fattigdom eller annan oförmögenhet ej hinner med at fullborda sit arbete, såsom byens nytta och angelägenhet fordrar, niute han tå i sädes- och bergningstiden med mehra hielp af grannarna, hvaremot han med arbete eller skiälig betalning (efter åldermannens och bisittarnes bepröfvande) bör them theras besvär ärsättia; vägrar han thet, böte tå efter byelagets godtfinnande.

18.

Skulle någon af byemännen vara borta, när the af åldermannen varda sammankallade, bör någon af hans hemmavarande folk til samblingen komma och höra hvad tå beslutet blifvit eller eljest

¹⁾ Barseb. Byordn. 15 §. Här är det inspectoren som afgör, och 16 § innehåller:

"Inga nyheter fastställas eller anläggas af byemännen, utan sådant mig och i min frånvaro inspectoren föredrages."

kan blifva befalt, och varde han sådant skyldig samma i alla delar at efterlefva lika som han sielf varit vid sammankomsten.

19.

Ingen må inhysesession eller annat folk af minder frägd på sina ägor intaga, innan grannarna gifvit thertill sit bifall; gör thet någon, plichte 4 dr s:mt och vare äntå förbunden slika personer strax bortskaffa, ther byemännen sådant begiära och påstå.

20.

Bar eld må ej bäras hemman emellan, ej heller i stall, fähus, lada eller annat uthus och skal jämväl i thessa rum tobaksrökande varda förbudet. Ej må eld lämbnas osläckt, eller ovårdad i köllneporten, badstuga eller smedia; plichte then som häremot bryter 1 dr s:mt. Äldermannen och bisittarne skola 2:ne gånger om året nembl. höst och vår, granska alla eldstäder uti hela byelaget, och the som tå finnas så bofälliga, at eldsvåda therigenom tima kan, böra granskningsmännen låta nederslå och ägaren böte 1 dr s:mt.

21.

Alla byar böra vara med vatn väl försedda och skola til then ändan alla brunnar, kiällor eller andra samfälta vatnställen för creaturen ständigt hållas vid macht, och när nödigt är at the böra rensas eller uppgrafvas, får ingen therifrån sig undandraga vid 8 öre s:mt vite. Gör thet någon, hafva byemännen macht at låta för then motvilliga lega arbetare samt sedan arbetslönen jämte böterna af honom uttaga.

22.

Alla böter, som efter thenna byordning blifva utsatta, äga bisittarne tillika med äldermannens och byemännens godtfinnande hos den brotslige at uttaga, och ther then som till böter förfallen är, skulle vägra, at them strax betala, hafva the tå macht at af then gensträfviga taga pant och lägga honom sedan en viss tid före, inom hvilken han thet inlösa må; försummar han thet, varde panten till then mästbiudande försåld och öfverskottet, sedan böterna äro afdragna, honom återställda. Skulle någon vara så obe-

tänkt, at under sådan förrättning med hugg eller slag med oanständiga ord öfverfalla them, som thenna utmätning förrätta, plichte tå han efter åldermannens och byemännens godtfinnande.

23.

Huru the uti byordningen utsatte böter måga fördelas, lembnas väl til hvar och en bys egit godtfinnande; dock på thet åldermannen må kunna hålla så mycket bättre hand och upseende theröfver, at byordningen til alla dehlar noga efterlefves, ty är billigt, at han för sit omak och besvär niuter en dehl theraf och en dehl lembnas til socknens fattige eller ock användes til något nyttigt samfäldt arbete för hela byen, men til at använda them til dricka och brännevin eller vid utsatta samqväm them gemensamt förtära, vare alldeles förbudet. På hvad sätt thesse penningar må bäst och säkrast förvaras samt huru för them redo och räkning göras bör, må byemännen sig sielfva förena ¹⁾).

24.

Alla inhysesshion och husfolk, som hafva creatur, gifva åhrligen i gräsgäld för hvar häst eller sto 8 öre s:mt, för en ko 6 öre s:mt, för ett fåhr 1 1/2 öre s:mt, för ett svin 2 öre s:mt; för en flock giäss af 10 st. betales 2 öre s:mt ²⁾).

25.

Fyra män i byen af them, som ordningen tilkommer, skola d. 1 december alla åhr skaffa en försvarsgod bystiur, som af samtelige byemännen skal afroberas och godtgiöras, och ifall han intet finnes svaresgod, skola the strax skaffa bättre tiur vid 1 dr s:m:ts plicht, om sådant ej efterkommes, och icke thes mindre skaffa giltig tiur, skolandes äfven samma 4 män öfver vintren så försvarligen föda tiuren, at han til allas nytta finnes duchtig, eller i annor händelse plichte 1 dr 16 öre s:mt. Inhysesshion och husfolk, som icke föda eller köpa tiuren, skola i tiurepenningar gifva 10 öre s:mt.

¹⁾ Barseb. Byordn. 17 § till 24 § lika.

²⁾ Barseb. Byordn. 24 § stadgar, att inspectoren med bymännen bestämmer, huru många creatur enhvar bonde eller dräng får hafva på bete, till dess ängarne och vångarne äro uppgifna. Böter: 4 öre för hvart creatur.

26.

Den som hafver skadeliga svin, som bita lamb, giäss eller andra små creatur och ej, när han therom varnad och tilsagd blifvit, sådant förhindrar, han plichte 16 öre s:mt och thesutan ersättie skadan efter mätismanna ordom.

27.

Ingen tillåtes hafva någon lös hund, som är van at löpa ut på marken at bita lamb och andra små creatur; fins någon bryta häremot, skal han plichta 8 öre och äntå vara skyldig at binda sin hund¹⁾.

28.

När rågen skal mäjas, skola samtel. byemännen öfverlägga om en viss dag, när the skola begynna, och skal ej någon vid en dr s:mts böter begynna för än then föresatta dagen, med mindre någon för nöd skul vil afhugga et stycke til bröd.

29.

Thet tillåtes ej heller någon at så sit korn, förr än alla byemännen blifva sams om en viss dag thertil, när begynnas skal. Gör någon häremot, plichte 1 dr s:mt.

30.

Then så kallade gåsegången skal åhrligen vid Michaelistiden af byens qvinnor företagas och om en viss dag sig förena, vid hvilken tid en hvar skal hafva sina giäss, hemma i hus at thesto säkrare kan efterses om någon främmande gås i bland en annan gåshep skulle finnas, och om någon tå finner sin gåsibland främmande giäss, skal han gifva för then samma 1 öre s:mt. Är någon utombys gås ibland en gåseflock, som ingen vidkännes, skal then, som henne hafver med sina giäss i följe, betala 2 öre s:mt, hvilka 2 dr han hafver at undfå af then, som sedermera gåsen vidkännes.

¹⁾ Barseb. Byordn. 27 § tillägger:

"Hvem som vil har macht at ihjälslå then hund, som är löser, och alla kattar, på thet the må blifva i husen och giöra ther sina syssla och ej gå på marken at giöra skada på foglar samt rapphöns, hvilket hämmas, när öronen skiäras af katten; then katt, som intet har them afskurna, kan hvar och en ihjälslå, och böte egaren för hvarje katt, som ej har them afskurna, 8 öre."

Förutan alt thetta skal hvar och en efterkomma alt thet som på gatestämman kan öfverlagdt blifva och til byens bästa lända kan; fins någon motvillig, skal han plichta 8 öre samt och uprätta skadan, som genom efterlåtenhet förorsakas. Af the utsatte böter, som efter thenna byordning utfalla, hafva socknens fattige at åttiuta $\frac{1}{3}$ -dehl, och de andra $\frac{2}{3}$ -dehlar användes til byens samfalta nytta ¹⁾).

Thenma byordning är för oss samtel. Hoftersups byemän upläsen, och som vi finna, at then samma linder oss til nytta, ty är vår ödmuika begiäran och anhållan at, Vålborne Hr Häradshöfdingen samma byordning lagligen täcktes confirmera.

Kieflinge d. 5 september 1744.

På samtel. byemännens vägnar:

*Anders Rasmusson. Håkan Månsson. Rasmus Larsson.
(inalles 16 underskrifter).*

Åhr 1744 d. 6 september på Hariagers Härad's allmänna hösteting i Kieflinge blef förstående byskrå igenomsedt och af häradsrätten likmütigt Kgl. May:ts nådigste resolution på allmogens besvär af d. 1 september 1741 § 13 stadfästadt, betyggar

Ut supra

*På häradsrättens vägnar
Carl Appelberg.*

Det kommunala lifvet inom de till Barsebeck hörande socknarne fick under fältmarskalken Hamiltons tid, genom hans ledning och omsorger, en utveckling, som det långtifrån nådde vid samma tid inom de fleste andra skånska landtkommuner. Så ordnades fattigvården och skolväsendet genom fasta öfverenskommelser och stadgar, hvilka förseddes med häradsrätts och landshöfdingembetes sanktion, för att ega en så mycket mera bindande kraft. I socknarnes kyrkoherde, den nitiske och allvarlige prosten Nils Hofverberg — den andre i ordningen af den släkt, som i fyra leder under halftannat århundrade innehaft kallet, — hade fältmar-

¹⁾ Barseb. Byordn. 29 och 30 § finnas ej.

(Den förra lyder här så, att ingen får skära mera torf än till eget behof; behofvet utsattes för hvarje bonde till 25 à 30 lass årligen; den senare bjuder, att plikterne skola förvaras i byns kista och till dess behof användas.)

Barsebeck den 25 september 1755.

skalken ett godt biträde. Han är väl också den, som författat de ännu i pastorsarkivet förvarade aktstycken, hvilka upplysa dessa förhållanden. Vi meddela här några utdrag af de samma.

Stadga rörande fattigvården i Hofferups socken.

Til underdånigst följe af åtskillige kongl. förordningar, at hvar och en sockn skal årligen underhålla de fattige, som befinnas i så uselt tilstånd, at the icke kunna med arbete förvärfva sig födan, hvarom ock konungens befallningshafvandes publication är utfärdad och offentliggjord, hafva socknemännen här i Hofferups sockn med kyrkioherden träffat följande förening om theas understöd.

Som här i socknen inge så fattige äro, at the ju på något sätt kunna förtjena sig någon hjelp til sitt uppehälle, har likväl kyrkioherden med socknemännen af christelig ömhet och skyldig kiärlek för the nödlidande funnit nödigt, at några vissa af dem, som fattigast äro, när nöden och omständigheterna fordra, få något understöd, hvartil på detta sättet årliga contribueras.

1:o. Skal hvar åbo, antingen han bebor större eller mindre hemman, gifva en god furubräda. Häraf giöres en lår eller örken, hvilken insätties i kyrkians vapenhus, försedd med så många rum, som behöfvas, samt hängslor och 2:ne låsar före, hvaraf kyrkioherden behåller then ena och åldermannen andra nyckelen.

2:o. För hvar ottondel af hemmanet, som åboen bebor, skal han gifva två kappar rågmjöl, en och en half kappa malt, en pott korngryn och en pott siktadt kornmjöl til matredning. Detta allt bör, så snart örken blifver färdig, inläggas för thetta åhret, men för the föliande åhren emellan jul- och nyårsdagen.

3:o. Såfvel gifva alla lika mycket, nembligen en lammefjerding hvarthera. Thenna kan lefvereras til then fattige, när åboen af vederbörande therom tilsagd blifver.

4:o. Blifver någon af the fattige, som är anslagen til understöds åtniutande, så siuk och sängliggande, at han icke kan hielpa sig sielf, så skal en åbo hvar dag, när touren kommer, förse honom med mat och dricka samt bädda sängen och hålla stugan varm.

5:o. Tå nu then fattige behöfver understöd, anmäler han sig om söndagen för kyrkioherden och församlingen, då honom efter gudstjensten meddelas af ofvannämnde persedlar mer eller mindre, som nödtorften kan fordra til längre eller kortare tid; dock obser-

veras, at ingen blir antagen til understöds åtniutande, som icke enligt förordningen vil uppgifva thes egendom til fattigkassan.

6:o. När åhret är ute och ånyo inläggas bör, är tå något öfrigt af thet förra, kan och skal det antingen försäljas til den mäst biudande och penningarne derföre nästa söndagen inläggas i låren på sitt dertil giorda rum och sedermera användas til svepning och likkista, när någon fattig dör eller ock om församlingen finner nödigt at antaga flera til understöds åtniutande.

8:o. Then åbo, som af tredska antingen icke vil fullgiöra detta, som föreskrifvet står, eller icke lefvererar sådana persedlar, som äro goda, plichte för motvilja til fattigcassan en daler silfvermynt för första gången; skier det oftare, fördubblas böterna hvar gång och fullgiöre icke thes mindre sin skyldighet. Thessa böter bör åldermannen med fjerdingmännerna uttaga och i låren inlägga; försumma the thet, erlägge tå sielfva plichten, sedan the engång äro therom tilsagde.

Derpå följer en specifkation af det öfverenskomna samman-skottet, som för Hosterups 19 nummer och 2 $\frac{1}{2}$ hemman Lundåkra, tillhörande fältmarskalken Hamilton, uppgår till: rågmjöl 4 tr 22 kp., malt 3 tr 16 $\frac{5}{8}$ kp., korngryn 82 $\frac{1}{6}$ pott, kornmjöl 82 $\frac{1}{6}$ pott, lamfjerdingar 23.

Handlingen är försedd med fältmarskalkens, kyrkoherdens och åboarnes underskrifter samt landshöfding Adlerfelts bekräftelse å den träffade öfverenskommelsen med tillägget "varandes för öfrigt berömmeligt, at socknemännen tagit ett så ömt medlidande öfver deras fattigas trångmål".| Ordnad¹⁾fattigvård var då ännu något nytt!

Vid samma tid som fattigvården ordnades, ordnades äfven folkundervisningen genom skolors upprättande. Här är formen en öfverenskommelse mellan fältmarskalken ¹⁾ och bönderna hvilken på lagtima ting förses med vederbörande häradsrätts stadfästelse och försedd med dess sigill samt 4 öres karta förklaras

¹⁾ Afståndet emellan fältmarskalken och bönderna gifver sig ett betecknande tidsuttryck i denna öfverenskommelses formulering, ty då fältmarskalken säger: "Ofvanstående stadfaster *jag* till mina bönders i Hosterup efterlefnad, och skola mina betjenter lemna sin handräckning, så framt någon af them icke på ofvannämnda sätt kan förmås att iakttaga sin skyldighet utan visar sig härutinnan motsträfvig. *Gust. D. Hamilton*"; så heter det helt ödmjukt å böndernas sida "*Med ofvanstående äro vi undertecknade nogde*".

gällande *Scholæordning för Hofters by*, intill dess allmänna skolfattningar träda i kraft.

Dess bestämmelser äro hufvudsakligen följande:

Undervisningen tager sin början d. 2 nov. och slutas i veckan före påsk, så framt ej vårarbetet redan dessförinnan nödgat till dess afbrytande ¹⁾. Examen hålles både vid dess början och slut.

Skolmästarens löningsförhållanden äro af den enklaste art. Hvarje åbo gifver 2 dagars kost, och sedan denna omgång är slutad, gifva hvarje skolbarns föräldrar 1 dags kost. I penningar ger hvarje åbo 1 dr s:mt samt hvarje barns föräldrar 8 öre; hela penninglönen blir inalles 15 dr 32 öre. Till skolhuset, som uppföres på socknens bekostnad, skall hvarje åbo gifva ett lass torf.

Vill någon af tredska ej låta sina barn gå i skola, skall han efter lag plikta 16 öre s:mt, "och vare icke thes mindre skyldig at låta barnen gå i skolan". Den som visar sig motvillig vid uppfyllandet af öfverenskommelsen, skall tvingas genom pantning till fullgörande af sin skyldighet och pliktar derutöfver 1 dr s:mt till byens bästa.

Denna kommunala skolordning är daterad Hofters den 15 november 1762 och bekräftad af Harjagers häradsrätt d. 10 februari 1763. Till den inom församlingen först upprättade skolan kom emellertid snart ännu en, då Lundåkra by d. 27 januari 1769 upprättade en särskild, emedan dess åboar funnit det både kostsamt och besvärligt att låta sina barn gå till Hofters och der underhålla dem. Lundåkra skola upprättades på ungefär samma grunder som den förra, men då åboarnes antal i denna by ej var högre än 10, drogs, hvad den materiella grundvalen beträffar, vaxel på Barsebecks-herrskapets välvilja och intresse för folkundervisningen. Det heter rent ut i den tiden och förhållandena målande stiftelseurkunden för skolan i Lundåkra.

"Såsom våra svaga villkor icke kunna medgifva at utfästa oss til högre lön för en scholæmästare — 2 öre s:mt i veckan för hvarje skolebarn och 6 öre årligen för hvarje matlag —, och således torde falla svårt at för så ringa lön få någon, som med tilbörlig drift lärar och underviser barnen, så anhålla vi allerödmuikast, at vårt Höga och Nådiga Herrskap täcktes af christelig kiärlek för the fattigare barnens undervisnings skull årligen bidraga til scholæmästarens belöning och skolans vidmachthållande. Och ifall någon af oss hädanefter skulle tredskas uti fullgörandet af

¹⁾ Undervisningen begynte, såsom ses af andra handlingar, kl. $\frac{1}{2}$, 8 på morgonen och skulle fortgå till solens nedgång, ej ens lördagens eftermiddag undantagen. Blott timman 12—1 var undantagen för middagsmåltidens hållande.

sin skyldighet i detta måhlet, så tacktes Nådiga Herrskapet för Guds skull, hvars ähra och sanna kiännedom här under beror, genom sin betjening tilhålla hvar och en at fullgjöra hvad hanom efter denna scholæordning tilkomma bör."

Det vore ensidigt att i denna tids handlingar blott bemärka den beroende ställningen och den nästan slafviska underdånigheten hos de underhafvande; för att vara rättvis bör man betrakta det patriarkaliska förhållandet i hela dess omfattning och sålunda äfven ge akt på den ömsinta faderliga omsorgen hos godsegaren, en omsorg, som tyvärr ofta under mera fria samhällsförhållanden kommit att saknas. Dessa församlingar hade icke, såsom det snart skulle visa sig, förgäfvets vädjat till sitt "höga herrskaps" ädelmod, när det gällde omsorgen om folkupplysning. Fältmarskalken åtog sig några år att löna en prestman till att förrätta skolmästaresysslan i Barsebeck, och då dennes ansökan om beräkning af presterliga meriter för denna tjenstgöring afslogs och han derföre tog afsked, utfäste han sig att för sin listid gifva 100 dr s:mt årligen till lön åt en annan skicklig skolmästare inom socknen. Ett annat prof derpå gaf fältmarskalkens syster, den fromma fröken Hedvig Ulrica Hamilton, som i sitt testamente 1766 $1\frac{3}{4}$ anslag en summa af 1000 dr s:mt, "öfvertygad att Guds äras befordran i hans nåderike aldrig bättre vinnes än genom en christelig barnauppfostran". Ännu ett annat prof derpå gaf fröken Charlotta Fredrica Hamilton, hans brordotter, som 1775 $1\frac{1}{2}$ anslag 1000 dr s:mt, af hvilkas ränta $\frac{2}{3}$ skulle användas till skolan och $\frac{1}{3}$ till uppbyggliga böckers inköp eller andra "kärleksverk". Fältmarskalken sjelf, som den 29 december 1788 vid en ålder af 90 år slutade sina dagar på Barsebeck, och hans grefvinna Jacobina Henrietta Hildebrand, som 1769 redan bortgått, bestämde också i sitt testamente, att en summa af 500 riksdaler banco skulle till Barsebecks fideikommissarie af boets tillgångar öfverlemnas till förbättrande af skolväsendet inom Barsebecks socken. Och när samtliga deras arfvingar reste åt stamföräldrarne det minnesmärke, som ännu beskuggas af de träd de plantat, sökte en af dem att äfven resa ett minne genom en stiftelse i deras anda. Äldste sonen, generalen grefve Hugo Wilhelm Hamilton, ökade den af de gamle grundlagda skolfonden med $\frac{1}{4}$ del af hvad monumentet och dess transport från Svensk hamn kostade, och följande närmare bestämmelser träffades då rörande denna stiftelse:

Legatet skall förvaltas af Barsebecks egare, kyrkoherden och 3 socknemän, och penningmedlen utlånas till godsets folk mot ringare ränta än den lagliga. 2 procent böra årligen läggas till kapitalet och förräntas i 10 år, då alla manliga efterkommande af fältmarskalken, som i Skåne bo, skola samlas på Barsebeck och efter de flestas mening besluta, om stiftelsen än ytterligare skall ökas eller icke. -- Hvarje år skola dessutom undantagas 10 rdr,

som hvart 4:de år d. 1 maj, användas till "en högtid", då af de manliga lärjungar, som nått 16 år, "den som bäst läser skrift och tryck, räknar quatuor species, skrifver ett väl sammansatt bref om landtbruksskötseln och förer ett skickeligt lefverne", får en silfverbägare om 10 lods vigt. Lika pris får då den flicka om 14 år, som kan uppvisa den vackraste spånaden. De fyra, som närmast dessa gjort sig förtjenta af belöning, få hvardera 1 svensk riksdaler.

På bågarna, som utdelas, skola stå namn, datum och inskriften: "För skickelighet i ungdomen". Efter examen skall ungdomen undfägnas med en anständig måltid och få dansa till klockan 11 på qvällen. Den som fått bågaren innehar högsätet under denna fest.

* *

Men tiden går och glömskan lägger sig öfver det förflutna. Ingen vet nu mer att tala om familjestiftelsen på Barsebeck: kanske ha dess bestämmelser aldrig blifvit efterlefda. Monumentet öfver fältmarskalken restes och står qvar, men monumentsfonden har möjligen aldrig kommit till stånd. Ingen känner något derom: det är endast den bortglömda urkunden i pastorsarkivet, som derom haft något att berätta. —

3. S:t Olof i Hallaröd och N. Rörums och Hallaröds första protestantiska prester.

Hallaröd är en bortglömd ort i Onsjö härads skogstrakt uti mellersta Skåne, till hvilken främlingen numera sällan styr sina steg. Under medeltiden var det emellertid en af Skånes mest besökta valfartsorter, målet för fromma pilgrimer ej endast från de skånska landskapen utan äfven från andra delar af Skandinavien. Det helgon, åt hvilket man här hembar sin dyrkan, var den helige Olof, som i Hallaröds kyrka egde en berömd helgedom ¹⁾).

¹⁾ Anmärkningsvärd är den utbredning, som kulten af den norske St. Olof haft inom dessa trakter af Skandinavien. Så egde det egentliga Skåne utom St. Olofs kyrkan i Hallaröd ännu en annan vidtberömd valfartsort, det gamla Lunkinde i östra Skånes skogstrakt, hvilket till slut för St. Olofs förlorade sitt gamla namn: ännu i dag bäres det af församlingen och St. Olofs valfartskyrka står i denna undangömda bygd ännu qvar, bättre bevarad i medeltidsskick än kanske någon annan helgedom inom landskapen:

Minnet af St. Olof i Hallaröd torde länge hafva hållit sig i folkerinrinringen och ända intill medlet af det förre århundradet uppriskades det af den årligen återvändande gamla marknaden på St. Olof dag, den 29 juli. Kgl. brefvet 1747 ^{10/12} förflyttade emellertid denna marknad till Hörby i Frosta härad, hvarest den ännu hålles på St. Olofsdagen, utan att någon mer erinrar sig orsaken.

Så har hvarje erinran af Hallaröd såsom en berömd valfarts och marknadsort försvunnit; men ett aktstycke, som försvaras i kgl. bibliotekets i Stockholm handskriftsamling, gifver ett osökt tillfälle att upplifva minnet derom. Det är ett s. k. sockenvittne, utställt af de båda socknarne N. Rörum och Hallaröd 1573, som i all sin korthet gifver en sällspordt liflig inblick i de kyrkliga förhållandena i dessa bortgömda trakter under medeltiden och vid öfvergången till protestantismen.

Wy menige Sognemendtt, som bygge och boo y Norre Rörums och Halleryds Sognir y Schaane, kiendis och wytterligit giöre for alle som thette wortt obne breff hender fore at komme, at epherdy y foirre dage under then werstyggelige Paffuens religion war megen wyldttfarilsse och affgudery y Halleryds kircke formedelst det Belials altere, som mandt kallir S. Oluff y Hallerydtt, i thy dett war begyntt och stadttfest medtt bispennis beseglede breff, som till wydttnisbyrdtt endtt nu ere tilstede, sa att ther skulle uddellis affladtt och helligdom iblandt alle the som for:e affgudery medtt theris skenck, offyr och gaffuir forfremmede och tuende dage y huer uge skulle messe siungis for for:e S. Oluffs altere: Aff huilcken uduortis hellighet och skrömptery thenne wyldttfarilsse er saa wytt kommen, att mange pillegrime ere hydtt komme, icke aleniste her aff landit, men och fra Hallandtt, Blegynge, Suerrüge och andre landtt, med øxen, kiör och anden store skenck och gaffuir till for:e affguds affladtt och helligdom att bekomme.

sjelfva den kolossala St. Olofsbilden och flera helgonaltare finnas ännu att se i den vackra helgedomen. Så hade också den halländska landsbygden i Stråvalla och Gällinge sina St. Olofs kyrkor. Flera af städerna hade också helgedomar invigda åt St. Olof; så nämnes bland Lunds 17 kyrkor en kyrka, helgad åt St. Olof; jemte St. Knut var han det enda nordiska helgon, som åtnjöt denna ära i metropolitanstaden ty alla de öfriga, med undantag af Trefaldighets och Mariakyrkorna, voro helgade åt apostlar eller främmande sydländska helgon. Halmstad och Helsingborg hade äfven helgedomar invigda åt St. Olof. Utan tvifvel har man häruti att se dominikannernas inflytande: denna orden egnade nämligen i Norden en särskild dyrkan åt det norska rikshelgonet.

Och aff these gaffuyr och offyr haffde presten her y sognen en aarligh wyss hielp (1 oxe, 1 ko) till sin underholdttningh och føde. Och naar affladsdagene waare forhanden, daa kom ther saa megen fremmydtt almuge hydtt till Hallerydt at presten motte sige messe for them paa kirkegarden. Och presten ther y sognerne sende da budtt till sine neste nabo och medttbrødre, som da gingge iblant almugen paa kirkegarden medtt kalck och disk och hues pendge och offyr der paa offredis skulle sognepresten haffue till sitt eget behovf. Item y de dage fick och presten her y sognerne alteremadtt, paaskemadt. Men huis ager och engd, som laa till prestegarden, brugedis lydet ellir intid och er der med eyedomen till prestegarden formyndskitt. Derforre epthir att sadantt affgudery er aff Guds besynderlige gunst och naade y salige koningh Christians høglofflüge ihukommelsis tydt ødelagdtt da er och den aarlige prestens hielp aff S. Oluffs altere, altere madtt och paaske mad nedlagdtt, och epthir att thenne for:e indkomme er wore prester affkomydtt (och wy ere icke formugende att forøget theris løn, thy wy haffue lyden kornseedtt och skarpe agre att naar tørrke aar er forhanden, da brendir seedin bortt, saa att wy icke kunde faa wortt seekorn igen) da ere wore prestir kommidtt y sadan armodtt, att de icke haffue hafft theris nødtorttelüge underholdttning hoes oss. Her *Jacob Andersson* war y then middell tydt, wor sielle sørgere, hand kunde icke formaa att leye arbeydere, thy nødis hand selffuer att gaa med aarydtt och ørrke iorden, harffue, aage møgh paa ageren, saa och trøske som iche anden armtt treell. Item gaa till skoffuen, hugge kare effne, suorffue fadtt, skaale, tellercken, føre them till købstedin som andre kare kremmere, selge them for brødt, att føde sigh, sin hustru och børn. Her *Byrge* bleff ther nest epthir wor hyrde och siellesørgere och epthery hand war icke opfødder medtt arbeyde, icke hellir bequemer till nogitt handttwerck att lerre, hand fødte sig, sin hustru sa lengge lønnen vare till, men naar lønnen waar forterydtt, gick handtt fraa en och till en anden her y sognerne och tygde; somme aff oss gaffue hannom itt støcke flesk och somme kødtt, somme brødt epthir som wor formuge kunde werre. Her *Peder Knudson* kom epthir for:e Her Byrge och der handtt fornam thenne ringe lønn, aff huilcken handtt icke kunde haffue sin nødttorweliige føde, da gaff handtt salige Sty Porsze och Superintend. Nicolaum Palladium thet tilkende. Och for:e Sty Porsze

och Nicolaus Palladius sup: int. forhuerffuede aff salige koning Christian høyllofflige ihukommelsse, att Kongl. Ma: tts tyende aff XI garde y Norre Rørums sogn och aff XI garde y Halleryds sogn skulle giffuis och aarligen föris till wor prestegardtt. Bleff och godtt foruarinh ther paa udgiffuen, huilckitt wy hørde leessis for os, enddoch thet bleff, dis uer, medtt prestegarden affbrentt. Och fraa then tydt och her till dags haffuer ingen forment oss att føre for: e Kongl. Ma: tts tyende till wor prestegardtt. Men y thette forlidne aar 1572 er thet os forbuditt, thy att breffuett som ther paa war udgiffuit war mett prestegarden forkommett. Thy er wor gandscke ydtmiugelige bøn, att wor allernadigste Herre och Konning Kongh Frederick wylde werdes for guds skyldtt naadeligen att skencke och stadttfeste waare sogneprester for: e sin naad. tyende, thet wylle wy gierne fortiene medtt all ydtmyghed och underdanighet. Att saa y sandthedtt er wydtuidtt aff os, som forskreffuett staar, y alle artikle och som wore foreldre haffue sagdt for oss, huilckitt wy och selfue wyde, att sa saadeligen er framfarydt, thet wylle wy bestaa medtt leffuendis røst for wor rette øffrighet och ehuem der paa taals, enar pakaldes. Daa wydtne wy thet med begge wore kirkers indzgle trøckte nedir paa thette wortt opne breff, som er giffuett och besiglett paa wore for: e kirckestefnir, then første Søndag ephthir Trinitat. Anno Di 1573.

(L. S.)

Hallaryd.

N. Rörum.

(Sig.: en yxe i mellanfältet och till omskrift S. Oluff Hallerød.)

Urkunden återfinnes i kgl. bibliotekets handskriftsamling, Engeströmska afdelningen, besynnerligt nog i en fasc. med titeln: "Bref och afhandlingar emellan skånska possessionater".

MARTIN WEIBULL.

Arkivanteckningar rörande skånska städer.

3. Lübeckarnes sista uppträdande vid Skanör och Falsterbo.

Äfven sedan Christian IV 1622 förklarar, att han ej vidare erkände Hanseförbundet som corporation eller dess gamla privilegier i Danmark och i följd deraf faktorer och faktoribetjening i de skånska städerna brutit sina förbindelser såsom hanseatiska medborgare och för beständigt nedsatt sig såsom danska undersåtar, fortlefde i Skåne och särskildt i Skanör och Falsterbo en skugga af de gamla förhållanden, som der bestått sedan medeltidens tidigare århundraden. Lübeck sände som vanligt hvarje år i augusti sin fogde till sillfisket; städerna hade ännu sina Vitten noga afgränsade från hvarandra — så lät t. ex. Danzig ännu 1652 anställa gränsreglering för sin Vitte. — Visserligen hade Skanör och Falsterbo längesedan upphört att vara en medelpunkt för Skånes handel, men ännu hade dock Lübeck der sin gamla handelsgård, och under frimarknaden på Stralsunds Vitte gällde ännu oförkortade de gamla hanseatiska privilegierna. Utom farkosterna för deltagandet i sillfisket sände derför Lübeck årligen jemte sin fogde ett skepp lastadt med handelsvaror och gjorde för dem anspråk på tullfrihet, hvilka äfven erkändes.

Hansans historieskrifvare äro öfverens om att äfven denna sista rest af de hanseatiska handelsprivilegierna i Skåne försvunnit med de skånska landskapens öfvergång till Sverige efter Roeskildefreden 1658. De närmare omständigheterna dervid hafva emellertid förblifvit okända. Några handlingar i Malmö länsarkiv, skrivelser från borgmästare och råd i Lübeck till den förste svenske generalguvernören öfver Skåne, G. O. Stenbock, gifva upplysning härom, och visa att hanseaterna i det yttersta sökt upprätthålla de gamla rättigheterna och ej heller varit så långt ifrån att få dem bekräftade af Sverige. Från forna mäktigare dagar hade Lübeck ännu i det 17:de århundradet bevarat den gamla påpassligheten, när det gällde de gamla privilegiernas upprätthållande. Carl X Gustaf hade sålunda på sitt andra fälttåg 1658 ej väl anländt till Flensburg, förrän tvenne lybska sändebud infunnit sig för att anhålla om bekräftelse

på de privilegier k. Magnus Eriksson 1336, såsom konung af Skåne, under de skånska landskapens första svenska tid, utfärdat för handeln på Skanör och Falsterbo. Konungen lät sändebuden visserligen veta, att han ansåg sig såsom herre öfver Skåne i kraft af eröfringens rätt och ej endast såsom Magnus Erikssons efterträdare, men att han dock ville behålla staden vid dess uråldriga rättigheter: han skall efter sändebudens utsago hafva inbjudit dess köpmän och skeppare att komma till Skåne och som vanligt der drifva yrken, handel ochandel.

Krigets utbrott gjorde emellertid upptagandet af de gamla förbindelserna omöjligt under närmast följande tid, men knappt hade krigslågan hunnit släckas genom Kjöbenhavnsfreden, förrän Lübeck vid sillfiskestiden på gammalt sätt afsände skepp och fogde till Skanör. Fogden vände sig vid ankomsten till generalguvernören G. O. Stenbock för att erhålla hans tillstånd till handel och fiske, men det gafs honom af denne ett nekande svar. Stenbock lät i en skrifvelse till staden Lübeck ^{10/10} 1660 försäkra staden om sin bevågenhet, men förklarade tillika att då han var i saknad af en formlig confirmation af privilegierna, kunde han ej meddela det begärda tillståndet. Muntligen hade han yttrat till den hemresande fogden, att de åberopade privilegier dessutom voro af danskt ursprung och således fullkomligt kraftlösa, när Skåne öfvergått under svensk spira.

Lübeckarne voro emellertid allt för kunniga i sin stads historia för att blifva honom svaret skyldiga och affärdade dagen efter skrifvelsens emottagande ett svar beledsagadt af en bevittnad copia af Magnus Erikssons privilegier dat. Stockholm 1336, fer. sec. infra octavam b. Laurentii mart. ¹⁾. De anhöllo ånyo att få åtnjuta de gamla privilegierna. Det är denna svarsskrifvelse som här lit. a) meddelas. En ny skrifvelse af G. O. Stenbock ^{3/12} 1660 var lika afböjande, men Lübeck förlorade ej deraf modet utan vände sig direkt till regeringen i Stockholm. Härom innehåller den lit. b) meddelade skrifvelse upplysning.

a)

Hoch undt wohlgebohrner Graff, Gnädiger Herr,

Wass E. hochgräffl. Excell. auff unser recommendation schreiben, die Handlung auff Schonen undt andere daselbst von alters herbrachte privilegia dieser Stadt betreffendt herwieder antwortlich abgelassen, ist unss den 24:ten hujus woll behändiget; dorauss wir ablesend verstanden, wie dass E. Hochgräffl. Excell. für ihre Persohn uns undt unserer guten Stadt mit allem guten willen und geneigenheit wol zugethan, in dem gesuchten stücke aber nicht

¹⁾ Dipl. Svec. IV, n, 516—17.

willigen können, aldeweilen so wenig von Unss alss dero in Gott ruhenden Königl. May:tt zu Schweden Christmiltsten andenckens wegen confirmation vorangezogener freyheit und privilegien Ihro nichts schriftliches eröffnet und ohne special ordre etwas darunter zu veranlassen bedenklich fälle, auch die zeit des heringsfanges schon verflossen; daneben unser aussgeschiecker Vogtt Christian Blohm berichtet, ob stünde Ew. hochgräfl. Excell. in gedanken dass die gemelte freyheit zuerst von Dennemarcken dieser Stadt gegeben, dahero und weil das Regiment verendert alles in einem andern zustande wehre. Nun bedancken wir uns des gethanen gnedigen erbietens gegen uns und diesse Stadt zufodrist sehr dienstlich, seind uns herwiederumb danckbarlich zu erzeigen so viel de mehr obligat; die sache aber an sich belangend haben wir uns der fürblickenden difficultät im geringsten nicht vorsehenn och desshalb einige wiedrige vermutung schöpfen können in betracht dass nit allein vorhöchstgedachte J. Kön. May:tt Uns zu Flensburgk durch und gegen unsere damahlige an Sie abgeschichte Stadt-syndicum und Mit Raths freundt, Hr D. Martinum Bökeln und Hr Hinrich Kerckring mundtlich undt zwar nachdem sie des ursprungs unserer privilegien vormittelst underthänigst eingereichter information vorhero unterrichtet gewesen, deroselben auch weitere remonstration des iuris tertii innocentis geschehen diese feste königliche versicherung gethan, dass Ihre Kön. May:tt ob Sie gleich dass hertzogthumb Schonen iure belli erworben, dennoch unss und unserer guten Stadt desshalb nichts wolten abgebrochen haben, sondern wass wir alda von alters an freyheit und gerechtigkeit gehabt noch alss vor unverbrüchlich haben und behalten solten auch unsere schiffere und kauffman darauff kühnlich naher Schonen kommen und ihren handel, wandel und gewerb nach alter gewonheit alda continuiren möchten, sondern es ist auch glaubwürdiger bericht zukommen dass Ew. Hochgräfl. Excell. selbst ohnlengst unsere angehörige erinnert und angefrischet den vorigen handel auff Schonen zu reassumiren sambt angehofften gnedigen erbieten dero hochgräfflichen assistentz und beforderung. Welches alles unss dergestalt animiret, dass wir bey überschiffung besagten unsers Vogts anders nicht dan gnädige auffnehmen und förderung bey Ew. hochgräfl. Excell. und sonst in dem gewerb selbst guten success hoffen und vermuten können.

Dass dan Ew. hochgräffl. Excell dafür halten wolten, ob rühreten mehrberürte unsere privilegia von der Crohn Dennemarck uhrsprünglich her, so wollen Sie auss beygehender glaubwürdigen Copey des ersten und eltisten diessfalls in specie habenden documenti, welche auch dero höchstoberwehnten zu Schweden Kön. May:tt zu Flenssburgk ist underthänigst fürgeleget worden, sich ohnbeschwert gnedig ansehen und gibts der wördtliche eingangh und schluss dass unsern vorfahren die einvormelte iura nicht von Dennemarck sondern von weilandt könige Magno damahligen könige zu Schweden und Schonen in solcher form erhalten, dabey es dan gleichwol nachgehendtz die könige zu Dennemarck alls Schonen unter dieselbe geraten gnädigst beruhen und bewenden lassen; so lassen wir auch die zeit des heringsfangs, (wo) selbige diess jahr verflossen sein solte sür diessmahl dahin gestellet sein, erinnern unss gleichwol dabey nicht einer so eben in denen beregten terminen gefasseten oder herkommenen einschrenckung. Dass aber E. hochgr. Excell. unter diessem gantzem wercke keiner neuen ordre benötigt sondern unserm gethanen gesuch gnädigh zu deferiren wol bemächtigt sein, erhellet klärlich dass nit allein der heringfang, sondern auch der freye handel und commercien auff Schonen für unserer stadt bürger und schiffer so gahr noth und bekandt dass auch der geringste einwohner des Landes dessen nicht unwissendt noch abredig sein kann. Gleich wie um in wiedrigen fall und do uns solches weiter nicht verstattet werden solte freylich ein verbott und contrari ordre wirdt vorher gehen müssen. Also ist unsers uenigen ermessens bey so gestalter kundtbahren notorietät unsers tesiderii einigen neuen befehliges gahr keine noth sondern ruhet alles lediglich uff der billichkeit selbst und in E. hochgräffl. Gnaden berühmten æquanimität auch bezeugeten affection deren wir dan unzweiffentlicher hoffnung versichert halten. Undt diessem nach Ew. hochgräffl. Excell. aber einsten bestdienstlichster geflissenheit hermit wollen ersuchet und gebeten haben Sie geruhen auff obangezogen Ih. kön. May:tt hochlöblichsten memorie gegebene königliche parole uff Ew. hochgräffl. Excell. eigene gnedig contestirte gewognüss und veranlassung uff den grundt der anberürten notorietät und dan der selbst sprechenden æqvität und nachbarlichen correspondentz wegen dem hergebrachten Schonischen commercio so weinich alls im gantzem königreich Schweden geschieht keinen einhalt noch hindernüss zu

thuen noch dass es mit hoherem zoll oder licenten alss von alters herkommen beschweret werde zu verstatten und also unserm hiebevör recommendirter dorthin abgeschickten Vogtt und bürger Christian Blohmen zu freyer ein- und aussfahrth auch verhandlung an derer wahren und wass sonst seine anbefohlene gewerb und handtierung sein mochte alle hohe und gnedige faveur willfährigkeit und befürderung empfinden lassen.

Und demnach sich derselbe auch beklagt welcher massen Er bey seiner ankunfft zu Falsterboh wegen gefehrlichkeit des offenen Strands einige güter daselbst zu lande bringen müssten jedoch einzig und allein zu sicherheit derselben und mit aussrücklicher intention biss zu Ew. hochgräffl. Excell. uff sein überreichte schreiben erfolgte resolution dass geringste davon nicht zu verhandeln, welchem ohnangesehen der zolner alda solch gudt im Lübischem hausse eigenmächtig beschreiben lassen und so woll schiff alss gudt preiss zu machen gedrohet.

Alss gelanget ebenmessig unsere gantz dienstflissene pitte E. hochgräffl. Excell. wollen ein solch unverschuldetes procedere nicht gehelen sondern darin gebührenden einhalt thun und mehrgedachtem Christian Blohmen unter dero. Gouvernement gedeihlichen schutz und schirm dahin gnedich leisten, damit Er seine wahren ausszuladen und zu verhandeln möge allerdings ungehindert sein.

Daran erweisen E. hochgräffl. Excell. wass zu beybehaltung dess lieben commercii auch erhaltung billigh-und gerechtigkeit gereichet. Und wir seindt umb Dieselbe iederzeit mit allen annehmblichen diensten und biegrussen zu ersetzen gantz wiligh und geflissen. Uns allerseits göttlichem gnadenschutz anhengig empfehlendt.

Geben under unserm Stadt signet den 25 october A:o 1660.

Ew. hochgräffl. Excell.

Dienst und bereitwillige

Bürgermeistere und Rath

der Stadt Lübeck.

b)

Hochwohlgeborner Graff, Gnädiger Herr,

E. hochgräffl. Excell. sein unsere bereitwillige dienste sondern fleisses zuvor und mögen derselben nicht verhalten was gestalt, wie wir aus E. Excell. subdato dess 10 octob. und 3 decemb.

negst abgewichenen jahrs an uns wider abgegebenen antwortschreiben beharlich vernommen, dass dieselbe unserem nacher Schanöer und Falsterböe dem herkommen und dieser Stadt uralten Privilegien nach geschickten vogt alter gewohnheit nach daselbst für Schanöer oder Falsterböe seine wahren zu lassen und zollfrey zu verhandeln auch die daselbst hinwider erhandelte mit gleicher zollfreyheit wider auszuschiffen für ihre person nicht zulassen könnten, sondern uns desswegen an Ihre Königl. May:tt nach hofe verwiesen wir die sache so fort mittelst unsers unterdienstlichsten schreibens an Ihre Königl. May:tt gebürlichst gelangen und dasselbe durch unsern bürger Heinrich Bremer am königl. Hoffe gehörenden orths insinuiren lassen, da dan wie ermelter unser bürger uns glaubwürdig referiret dasselbe nicht allein gnädigst wohl angenommen sondern ihm auch anfänglich zum bescheide gegeben worden das Ihre Königl. May:tt uns selbstn gnädigst antworten und sich darauff erklären würden nachgehends Ihm auch, wie er vor erfolgter solcher antwordt von Stockholm wider abreisen müssen ohnlängst vom Herrn Cojet zugeschrieben worden das der königl. befehl E. hochgräfl. Excell. selbst zugeschickt werden solte das nemlich wir und diese gute Stadt bey dem was wir herbracht gelassen und darin nicht turbiret werden solten.

Die weil wir dan also hie bevor auff solch Ihrer Königl. May:tt gnädigstes antwordt und erklerung schreiben, worauff wir durch unseren Bürger Heinrich Bremern wie erwehnet vertröstet worden von einer zeit zur andern gewartet und dahero der vogt dieses jahr abermahl ziemblich lange und biss hiezu aufgehalten, so haben wir Ihn aber nach dem wir nunmehr solche nachricht durch den Herrn Cojet erlangt das der befehl vorermelter massen an E. Excell. selbst geschicket werden würde nunmehr nicht lenger aufhalten sondern hiemit abfertigen und E. Excell. zugleich gantz dienst und fleissig ersuchen wollen Sie wollen geruhen da der königl. befehl wie wir hoffen E. Excell. schon zukommen demselben zufolge dem Vogt seine uralte freyheit sowohl im zollen als commercio gnädig zu verstatten, da aber der befehl annoch nicht angelangt Ihn ad interim dennoch zu-und alle mögliche gnad, schutz und beförderung widerfahren zu lassen. Damitt Er also sein Ambt und was Ihm befohlen dem herkommen nach unbehindert verrichten und wir E. Excell. gnädige gewognüs darunter gewisslich empfinden und zu verspüren haben mögen. Dero wir dan hinwider alle

mögliche dinste und gefälligkeit zu erzeigen ganz willig geflissen und erbietig sein. E. Excell. der gnadenreichen obhuet Gottës zu beständiger Leibes gesundheit und allem hohengräffl. wohlergehen treulichst empfehlend.

Gegeben unter unserer Stadt signet den 25 september a:o 1661.

E. Hochgräffl. Excell.
Dinstwillig und geflissene
Bürgermeistere und Rath
der Stadt Lübeck.

Troligt är, att detta Lübeckarnes 1661 förnyade försök att vinna generalguvernören Stenbocks erkännande af de gamla privilegierna ej rönt bättre emottagande än det året förut gjorda.

MARTIN WEIBULL.

Prof på folkspråket i Färs härad i Skåne.

(Meddeladt af Dr. L. P. HOLMSTRÖM).

Ehuru Skånes allmogemål redan genom den öfvergångs-ställning de intaga mellan tvänne riksspråk, men äfven genom andra egenheter äro synnerligen förtjenta af uppmärksamhet, höra de dock ännu till de allra minst undersökta af Sverges munarter. Efterföljande prof på den dialekt, som talas i Färs härad, särskildt i dettas norra del (Långaröd, Östraby, Vesterstad), torde därför icke vara utan sitt intresse.

Om de tvänne meddelade styckena böra följande anmärkningar förskickas. Den uppsats, som vi kallat "Käringsnack", stöder sig på ett i allmogemål affattadt "Samtal mellan Arna och Töre", som vi funnit i flera, sinsemellan mer eller mindre afvikande uppteckningar vara spriddt i olika trakter af Skåne. Den afskrift, vi begagnat, hafva vi erhållit af förre eleven vid folkhögskolan på Hvilan Joh. Sjögren från Kullemölla. Hvem skriftens ursprungliga författare varit, hafva vi ej lyckats upptäcka; icke håller känna vi, om den ej möjligtvis redan förut någonstädes är tryckt. Att dess ursprung går åtminstone 4 eller 5 årtionden tillbaka, hafva vi skäl att antaga. Ehuru detta "Samtal" onekligen karrikerar vissa egendomligheter i det skånska folkets sätt att uttrycka sig, gifver det dock i det hela en ganska god bild af verkligheten, åtminstone af det slags verklighet, som vi velat antyda genom den därför valda titeln.

Då vår närmaste afsigt varit, icke att återgifva den nämnda handskriften, utan att lämna ett bidrag till kännedomen om folkspråket, hafva vi temligen fritt behandlat denna källa. Biträdda dels af gamla infödda "Färsingar", dels af en språkforskare, hafva vi med möjligaste noggrannhet öfverflyttat handskriftens språk till Färs-målet, med hvilket vi för ofrigt från barndomen äro förtrogna. Genom uteslutande af ord och uttryck, som i dessa trakter äro mindre brukliga, och genom inflätandet af mera karakteristiska talesätt hafva vi sökt göra taflan så naturtrogen som möjligt. Redan namnen *Arna* och *Töre* hafva af denna grund måst utbytas mot andra. — De vidskepliga bruk, som i samtalet omnämnas, äro väl numera försvunna ur folklifvet, men hafva dock för sitt kulturhistoriska intresses skull fått stå kvar i texten.

Berättelsen om "huru det gick räffen, när han skulle hafva sig ett mid-aftonsmål" — en episod ur den äfven hos oss så bekanta sagocykeln om Reineke Fuchs — är upptecknad af Jöns Nilsson från Karaby, äfvenledes elev vid förutnämnda folkhögskola. En annan variant af samma berättelse hafva vi påträffat i den af Carlén utgifna Svenska Familjeboken (Stockholm 1851) II, sidd. 7—15, där sagan om "räffen, bonden och draken" läses i Frosta härads munart, hvilken nästan sammanfaller med det angränsande Färs härads mål.

På det vår uppteckning så troget som möjligt måtte återgifva det lefvande uttalet, hafva vi tydligtvis bort använda en fullkomligt fonetisk skrift. Hvarje bokstaf betecknar därför alltid så vidt möjligt samma ljud, och samma ljud skrifves alltid med samma bokstaf. Med afseende härpå tillfogas följande anmärkningar:

Bokstäfverna *b, d, f, h, j, l, m, n, p, s, t, v* beteckna samma ljud som i riksspråket.

k och *g* utmärka alltid det hårda ljudet, som finnes t. ex. i *kom, gå*.

r är det "skorrande" gutturala vibrationsljudet, skildt från högsvenskans alveolara *r*, äfven något afvikande från danskans mera vokaliska (laryngala) *r*.

För den gutturala nasal, som svenskan skrifer med *ng* i *många*, med *n* i *tanke*, med *g* i *regn*, hafva vi efter ansedda föredömen infört tecknet *ŋ* (en hopsmältning af *n* och *g*): *måŋa, tanke, reŋn*.

Tecknet *s* upptaga vi från de slaviska språken till utmärkande af *sch*-ljudet (i *själ, stjal, skäl* o. s. v.) Detta ljud uttalas i Skåne, äfven af de bildade klasserna, med en från det uppsvenska *s* något afvikande klang. Det är mera gutturalt och frambringas utan den höjning af tungspetsen, som i det uppsvenska uttalet är märkbar. Ännu mer skiljer det sig från danskans nästan palatala *sch*-ljud i *Sjæl, Warschau*.

tj utmärker det palatala ljudet i *kära, tjära*.

Långt konsonantljud utmärkes såsom i vanlig skrift genom fördubbling.

Vokalerna i Färsmålet äro följande, de långa utmärkta genom förlängningstecken, de korta ej särskildt betecknade:

a såsom i sv. *katt, man*.

ā såsom i danska *Have, Gave*. Detta ljud, som saknas i högsvenskan, är, om man bortser från kvantiteten, samma breda ljud som det förut nämnda korta *a*.

å såsom i sv. *dag, hafva*.

e såsom i sv. *hett*.

ɛ såsom i sv. *het*.

i såsom i sv. *hvitt*.

ī såsom i sv. *hvit*.

o såsom i sv. *bot*.

o såsom i sv. *bo*.

u såsom i sv. *sjunde*.

a såsom i sv. *ju*. (Detta långa *a* är ej blott kvantitativt utan äfven kvalitativt skildt från det förut nämnda korta. Det senare är, som man lätt finner, mera öppet. Den rätta korta motsvarigheten till *a* finnes t. ex. i *vill du?* Vi ha emellertid ej aktat nödigt att här såsom vid *a*-ljudet införa tvänne tecken,

y såsom i sv. *flytt*.

y såsom i sv. *fly*.

å såsom i sv. *gång*.

ä såsom i sv. *gå* (mindre öppet än föregående). Detta *ä* öfvergår vanligen i synnerhet i mera betonade ord, till ett diftongiskt *au* med kort *u*-ljud; t. ex. *la me fau dæd* låt mig få det; men äfven *la me få titta* låt mig få se. — Det egendomliga *å*-ljud, som flera svenska munarter ega i *håg, råg, fågel* o. s. v., saknas i Färs-målet, som i dessa fall vanligen har *a* (*ha, ra, fal*).

ä såsom i sv. *slätt*.

ä såsom i sv. *slät*.

ö såsom i sv. *rödt*.

ö såsom i sv. *röd*. Skånskan har liksom andra skandinaviska dialekter skillnaden mellan ett mera öppet och ett mera slutet *ö*-ljud; men denna skillnad är här ej så utpräglad, att vi funnit nödigt eller möjligt att utmärka den genom 2 olika tecken. Månet högsvenskt öra skall tycka att skånskan alldeles saknar ett öppet *ö*-ljud.

Alla ord, som i betoning afvika från högsvenskan, hafva blifvit försedda med accent t. ex. *seblå'* skedblad, *glarj'n* glasögon, *pape'r* papper. Äfven i andra fall tillsättes någon gång för tydlighetens skull accenttecknet.

Vi anhålla slutligen att läsaren ej må såsom felaktigheter och inkonsekvenser anse alt, som möjligen kan synas vara detta. Många ord uttalas i olika ställning på olika sätt; och utan att uppgöra några teorier hafva vi sökt skriva så som vi hört talas.

Tjārīja-snakk.

Kärna. Se go då I'ār. Löver dū inū?¹ Di snakka āmm te sönre Nels Šens², ād du hāde flöttad hīd frau Lā Jareds sāvn³. De vā min šann⁴ nöjsāmt ā sē dē en gār inū, ja männ vā de sau, ja de vā de vesst, ā'ja harre gū, ja sēr du löver inū, ā'ja!

I'ār. Ijā sau männ faur en nākk löva, sau läje en ska gau här ā trösa i dije värden⁵, ja männ faur en sau.

Kärna. Hār gammal kan du vā nu får tien?

I'ār. Jō, ām ja löver te framtīen⁶, nār fauren bārja ā öna⁷, sau blēr ja tål aur pau fjäre snesen⁸.

¹ ännu.

² hos södre Nils Jönssons. Då förnamnet slutar med ett *s* och efternamnet börjar med ett *j*-ljud, öfvergår detta senare till *š*; Hans Jeppsson heter t. ex. *Hans Šäppsēn*, Mats Göransson *Mass Šöransen*, eller nästan *Hansäppsēn*, *Massröansen*. Om namn på *-sen* föregångna af dopnamnet sättas i genitivus, bortfaller, såsom i exemplet här ofvan, det slutade *-en*; liksom *Pär Mass päretrā*, *Anners Pārs kveja* o. s. v. — Rörande personnamn anmärkes för öfrigt, att efternamnet, då det är bildadt med *-sen*, aldrig nämnes ensamt vid till- eller ömtalande, och att dopnamnet ej gärna nämnes ensamt utom i tilltal till ogifta yngre personer eller gamla bekanta. Giftna kvinnor benämnas efter formeln *mār Nels Māns* (Nils Månssons hustru) eller med förnamnet, *Mätta Pär Svāns* (Per Svenssons hustru Mätta). *Pär Svāns Mätta* betyder däremot Per Svenssons dotter Mätta, liksom *Jens Šens Ōla* betyder Jöns Jönssons son Ola. — Då flere personer i samma by bära samma namn, skiljer man dem ofta, såsom ofvanför i texten, genom tilläggande af en väderstrecksbestämning på deras gårdar.

³ socken.

⁴ min sann.

⁵ gå och släpa, slita ondt i denna världen. I ungefär samma mening som *gau ā trösa* säges äfven *gau ā trō*. (Se Rietz Ordbok).

⁶ framtiden = våren.

⁷ få lam, eng. *to ean*.

⁸ tolf år på fjärde tjoget = 72 år; *snes* tjug äfven i danskan.

Kärna. Å harre gū, ē du sau gammal, ijā sau dau! Ja Iñār, jā föllar⁹ mīna aur sau te aurs, sām ärterna gau i bäl¹. Dau ē ja säjstinī aur. Ja, tien gaur, sau en vād ente öred ā, får än en e gammal. Nu dūer en ente tē nåd². en e bāra fåräjtad ā di orje³, en gaur i väjjen får dām; män hād vell en jöra⁴, en faur jo löva sau läje Gū vell; en faur āsse dēd⁵.

Iñār. Löver din mann inū?

Kärna. Näj kårten⁶, han jörades⁷ samma dā, sām de stārka vāred⁸ vā, når västre Pär Mass päretrā bläste āmkūll i den sönre hāen⁹. Ijā männ jöre han sau, āja harre gū!

Iñār. Du sārde väl mēed ätte hūnām?¹ I lövden jo väl ihöb, kan ja tāntja? Vā han nåd tjöner ā se?²

Kärna. Ja, de vā sām de konne mā dēd. Ente kan ja sī han vā så lē, män ente vā han mā di gōe häller³. Hāde han bāra ente vād sau hoja gālen ätte ditta fölled⁴, sau hāde han nåkk vād mēed sittjeliare⁵.

Iñār. Jā, du snakkar ām fölled, så ente jā līasau mīn mann vā⁶, når han lövde här i värden.

Kärna. När dö⁷ hann? E de läje sīn han dö?

Iñār. Han dö samma dā di bārja māja hävre te Tröls Sens⁸,

⁹ fyller. I uttrycket *fylla år*, böjer skånskan *fylla* efter *kalla*, annars efter *skylla*.

¹ gå i bäl = sätta skidor. Man säger äfven *gau i bulla*.

² duger man icke till något.

³ föraktad af de unge.

⁴ hvad vill man göra? — Till *jora* finnas biformerna *jörra*, *jårra*. Impf. heter *jöre*.

⁵ man får också det = det är så ens öde.

⁶ en lindrig ed.

⁷ begrofs.

⁸ blåsten.

⁹ i den södre hagen.

¹ du sörjde väl mycket efter honom?

² var han något beskedlig af sig? — *tjön* god, hygglig; danska *kjön* vacker, hvilken betydelse ordet också har i skånskan.

³ icke kan jag säga att han var så led (ond), men icke var han med (bland) de gode häller.

⁴ så hundskt galen (begärlig) efter detta fyllet (fylleriet, brännvinet).

⁵ mycket hyggligare, danska *skikkeligere*.

⁶ sade icke jag liksom att min man var = min man var ju likadan.

⁷ dog.

⁸ hos Truls Jönssons. Truls är det gamla Thorgils.

når dräjen han skår se å leen⁹; å han jörades samma då di ög in¹. Ijå männ jöre han sau, de e en såg ded².

Kärna. Hår du mēna glötta?³

Ijār. Näj jölleren⁴, jå hår ente mär än en gröbba⁵ å hūn e jutt⁶. Hūn hāde bröllåp tisdån får än de bårja frýsa; hūn har fåd en sittjeli mann, han kan mā hād de ska vā⁷, han kan tésmänt hāla skō å jōra rēsel å ajnakāra⁸. Han drår se nåkk framm i vāden.

Kärna. De vā så gū ente sau dauli kār⁹, han kan gått fö et hushåll. Ja, jå hår åsse en dötter, sām hår blēd jutter¹ å fåd en föllehoj te mann²; nū hår han tésmänt drokked åpp sina söndesklār³. Nu bårjar han å löba å me hīγases trōjer å låsa⁴, sām hūn hår tjēnt ihōb. Ja, ded e en sör en ska hā får di glöt-tana⁵ i dije vāden.

Ijār. Mān hād tār du de tē nū⁶, hår kan du drā de framm i disse tīer? Sī me ded!

Kärna. Å, jå spiγer blaur å sättefall⁷ får fālk.

Ijār. Ja sau jör ja desamma, mān jå töttjes⁸ de löner se

⁹ af lien.

¹ de åkte in = man bärgade säden.

² det är en sak det = så är det.

³ många (egentl. myckna) barn.

⁴ lindrig ed.

⁵ flicka.

⁶ gift.

⁷ hvad det skall vara = hvad som helst.

⁸ han kan till och med förfärdiga (egentl. urhålla) (trä-)skor och göra rissel (grof-såll) och agnkorgar.

⁹ det var sannerligen (d. *saagu*) icke en så dålig karl; *dauli* uttalas äfven *dōlli*.

¹ den maskulina ändelsen *-er* användes äfven vid feminina ord. Öfverhufvud är medvetandet om grammatiskt genus mycket svagt i Skåne.

² fått en fyllhund till man.

³ söndagskläder.

⁴ nu börjar han att löpa af med hennes trōjer och klādespersedlar. *Lasar* eg. trasor, men säges äfven om klāder.

⁵ det är en sorg, man skall hafva för de barnen.

⁶ hvad tar du dig till nu?

⁷ jag spinner blår och skäftefall (det grōfsta linet, som bortfaller under skäktningen).

⁸ tycker.

sau lided. Män ja vā sau löttjeli å launte en vandrīgs-kveṛa hūsaly en nött⁹. Hūn konne litta mā hād de vā¹, å hun lærde me å sīna², å dēd kan du trō ād jā tīenar³ mēed mār mā dēd, än mā råkka-tjārran⁴.

Kārna. Å, hāddant⁵ bār du de dau ād? De skolle va brā å konna dänn klogskā'ben⁶.

Iṇār. Jo ätte sām vi e sau gamla bekāntiṇa⁷, sau ska ja sī de ēd⁸. Du mau trō, ad jā hār fād mēna fād grȳn å stittje sul å mēna kāger brō⁹, fār jā hār bōdad bā fālk å krēg¹.

Kārna. Nå hār jör du dau, dēd faur du sī me, söster!

Iṇār. Jō, når du kommer te nāu, sām hār bālslā'v² eller kōllikan³ eller utīṇen⁴, di kalla, eller når di ha kommed fār nåd i vāred⁵, sau tār du en sājs⁶, å dänn svöber du iṇ i ett tårkle⁷ å tār trāj gāṇa āved å trāj gāṇa rätt ām dän sūge⁸, å sau lēser du diṇe bönen:

”trō pau mē
dēd jālper dē;
trōr du me vesst
sau blēr du å mā diṇ brest”;

å sau spottar du trāj gāṇa fār hār gāṇ du lēser den bönen.

Kārna. Takk ska du hā, Iṇār, fār dēd du lærde me den klogskā'ben. Dän e vār å lāddja äjje pau⁹, å du mau trō, ad jā ska

⁹ jag var så lycklig och lånte en zigenerska, ”tatterska”, husrum en natt. *Ly* skydd.

¹ hon kunde litet med hvad som hālst.

² signa, trolla.

³ förtjenar.

⁴ rock-kärran = spinnrocken.

⁵ huru, d. *hvordan*.

⁶ klokskapen, konsten.

⁷ bekantingar, bekanta.

⁸ säga dig det.

⁹ många fat gryn och stycken sovel och många kakor bröd.

¹ boskap. Uttalas äfven *krēdj*.

² bālg-slag = buref.

³ kolik.

⁴ plāgor i maggropen, heter äfven *klāmsel*.

⁵ komma (ut) för något (trolltyg) i vādret; anföres ofta som sjukdomsorsak.

⁶ sax.

⁷ halsduk, hufvudklāde (egl. väl *torre-klāde* klāde att torka af med).

⁸ tre gånger afvigt och tre gånger rätt omkring den sjuke.

⁹ lägga på minnet.

bruga 'n, dēd kan du trō, līd du pau dēd. Dēd jēr mēed mār än te å spiṇa får fālk, å där grōr ente gull oṇer svälte-tjārran ¹.

Iṇār. Ja män dēd vell ja sī de, du mau ente lāra nān än ² dān klogskā'ben, ūdan behålla 'na får de sāl ³. Dān e vār å tå vāre pau, dēd e dān vesst, dān ē sau āsse.

Kārna. Män ente kan en bōda krēg mä samma bōn?

Iṇār. De va sännt, dēd glēmde jā å sī de. Jō, nār en kō e sūg, sau stryger du 'na lār̄s ad rōggen mä hōgra näven å lēser diṇe bōnen:

”sau sännt du e kō

å ente sō,

sau ska jā jē de bōd

får mosū'a ⁴ å solskā'd ⁵ å får all dān sōd,

sām flyer i vār å vann;

jälper dēd ente, sau bōde de fān”;

å sau spottar ⁶ du trāj gāṇa får hār gāṇ du lēser dān bōnen.

Kārna. Mēen takk ska du hā får dēd du hār lārt me i dā.

Iṇār. Mēen takk sāl.

Kārna. Ja, dēd vā ja gū löttjeled ād ja trāfte de i dā. Hāde vi ente raugad en än ⁷ i dā, sau hāde jā ente fād den klogskā'ben å vēda. Män hār staur ja å snakkar å kommer ente ihū, hād ja hār hömma å udrä'tta. Ja ska hömm å lōtta ⁸ en pantāfflegryda ā, sām ja sätte pau, iṇan ja tō hömmaifrau ⁹. Ja räss di stau å kōga i grōd ¹.

Iṇār. Ja, du sīer nād, jā hār āsse sätt yēr līd vann ², sām

¹ det gror icke gull under (den svält-vällande) spinnrocken.

² någon annan.

³ för dig själf.

⁴ sårighet på boskapens ben, enligt folktron uppkommande därav att grodor, ”skralpōggor”, suga dem. Man säger äfven målsa'a. Rietz upptager adj. *mulsuen*.

⁵ *solskott*, sjukdom hos kor (se Rietz) som anses kunna botas genom ingifvandet af en deg med messingsspån.

⁶ ordet uttalas med o-ljud, ej med å. (Likså *komma*, ej *kåmma*).

⁷ råkat hvarandra.

⁸ lyfta.

⁹ som jag satte på (elden), innan jag tog (begaf mig) hemifrån.

¹ jag rädes att de stå och koka till gröt.

² satt öfver (elden) litet vatten.

ja ska röra mejl³ pau te gröd. Já faur väl ässe fīdjas⁴. Dē bārja s̄ya⁵ iȳan ja jettj⁶ fr̄å hömmed.

Kärna. Å, bīa līd, dēd va dēd ja skolle frauga ätte. Har du fād br̄a mä pärer⁷ i din hāvatäppa?⁸

Iȳār. Å ja, ja kan ente klāva, dēd jē väl ān⁹; ja satte hālā'n tyȳa ā fē tāl ijēn¹.

Kärna. Ja så sätte jā trāj sāpper ā fē ente mār ān tō tyȳer ijēn, mār dēd mau du trō, ād dī va ässe stōra.

Iȳār. Nā, nu fau vi väl seljas ād. Harre gū, de va oȳaled², ād vi skolle nu träffa enān, dēd e sau mēna aur, sīn vi tjēnte ihōb te Olā Jens. Tjēnte ente dū ett aur ätte sīn jā flōtte dārfrāú?

Kärna. Jo min sann jōre jā sau, dē jōre jā vesst.

Iȳār. Nā, hā får en fē³ Lasse te kveȳa? Du vēd jo, han hālt väl mä mē, mār jā hālt bāra så hālt⁴ mä hānām, får ja tōttes bādre ām Tūe Nēls Haugen⁵.

Kärna. Hāmmen⁶ tōttes du sau mēed ām Haugen?

Iȳār. Jo, får når vi va i jūlalēdj⁷, sau dānsa han allti mä mē ā ente mä nār ān, mār Lasse han dānsa mä hōttjen sām hālst.

Kärna. Sānt ānsa ja allri ätte⁸, får du vēd ād Nēls hālt väl mä mē, mār jā fraugte allri ätte hōttjen han dānsa mä. Mār dēd e ente ā snakka ām nū. Nū e vi to gamla trōll bāddje tau⁹. Pau dē tīer vā vi oȳa. Åm en hāde vād sau klōg ā ente brōtt

³ mjöl.

⁴ skynda mig. Jfr *fika* fsv. *fikja*.

⁵ koka, sjuda.

⁶ gick. Heter äfven *jē*. Liksā *fettj* och *fē* = fick.

⁷ potatis, "jordpäron".

⁸ trädgårdstäppa.

⁹ det gick väl an.

¹ jag satte halfannan tunna och fick 12 igen.

² underligt.

³ hvad för en fick.

⁴ halft. *Hålla med* = tycka om.

⁵ tyckte bättre om Tufve Nilssons (son) Håkan.

⁶ hvarför.

⁷ jullek, julgille.

⁸ sådant frågade jag aldrig efter; *ānsa* danska *ændse*. För *allri* säges i vissa socknar *ārli*.

⁹ nu äro vi två gamla troll bägge två.

se sau meed åm dårka å slårka¹, får en faur tiss nåkk² den en ska hå; å åm en vā sau klög, sau vā en klög te gājns³.

Iñar. Nä min sann stau vi får läne å snakka; nū fau vi tåkka vāss⁴ hömm. Hår gaur dēd mā vaura gryder?

Kärna. Ja, du sier nåd; män ja täntjer ād Bålla⁵, sām sēder te hūsa⁶ hos mē, hūn lötter dām väl ā, når di ble sōna⁷. Dēd hēr ja pau⁸.

Iñar. Ja, ente hāde jā stād sau läne å snakkad, åm ente ja hāde lēded pau en gammal pīdja⁹, sām e tje ā å tjēna¹, å sām sēder får se sāl² hos mē.

Kärna. Dau konna vi stau å snacka līt te. Ja töss³ ded e sau nöjsām t ād vi, sām ente ha sēd en ān på sau mēna tīer, nū konna raugas. Harre gū, va dēd va rōled pau di tīer vi va grōbber. Dau lēgte hela vārden får vāss, dau va de rōled å löva.

Iñar. Ja du sier nåd. Hūsar³ du hår gālen Tjitta⁵ blē pau Jens å Sissa pau Māns får dēd ād di hānte vāss te jūlastūan⁶, når de va sām fārvānne?⁷ Kommer du ihū, ād Tjitta spotta Jens mitt i syner, å Sissa velle ente dānsa mā Māns hela nōtten, udan sād i en krög å grēd?

Kärna. Näij, dēd har jā slād i glemme⁸, män ja hūsar ād hun så te mē, ād åm hun ente fe Māns, sau skolle hun allri i tīen jutta se.

Iñar. Ja dēd hūsar jā āsse. Män mijs du, ād når Nels

¹ icke brytt sig så mycket om kurtisörer och dagdrifvare.

² tids nog.

³ till gagns, tillräckligt, mycket.

⁴ förfoga oss.

⁵ Botilla (Bothild), hvaraf äfven namnet *Boel*.

⁶ sitter inhyses.

⁷ kokta.

⁸ litar jag på.

⁹ piga, uttalas äfven *pīja*.

¹ ledsen åt att vara i tjänst; *tje* danska *kjed*.

² sitter för sig själf = är ogift och utan tjänst.

³ tycker.

⁴ minnes; jfr danska *huske*.

⁵ Urspr. samma namn som Kersti, Kristina. Äfven formen *Tjistena* förekommer.

⁶ hämtade oss till julstugan.

⁷ ofarbart väglag, snöhinder.

⁸ slå i glemme = glömma.

komm, sau hāde hun hānām en tī, ā sau hāde hun Tūe en tī, ā sau hāde hun Ōla en tī, ā når allt je āmkriŋ, sau jutte hun se mā Haugen; sånn vā hun.

Kārna. Jā, dēd vā liasau mā Tjitta. Hūn skolle ente ha nān ān ān Jens, mēn hār mēna hāde ente hūn! bā Tröls ā Nēls ā Pār ā Tårtjel⁹ ā Jäppa¹, mēn sau blē hūn jutter mā Svänn².

Iŋār. Ja dēd e āsse nād. Dēd e ente te ā snakka ām nū; vī va ente en bīd bāder i vaura oŋe dā. Jā hāde te miŋstiŋ-ens³ tāl āller sājstan fāstemanna, mēn iŋen ā dāmm fe jā te mann. Sau va de mā dē āsse, ām du sāl hūsar'ed. Åja, nū e dānn tīen fārbi, dān kommer allri mār i diŋe värden; ā nāj männ jör han ij, han jör ihäller⁴. Å harre gū.

Kārna. Nā, nu faur ja bö farväl⁵. Fārväl mā de.

Iŋār. Fārväl mā de Kārna. Mēn de vā nād jā skolle frauga ām. Hād vā de nu iŋen? Kan ja nū hūsar'd? Jo de va dēd ja skolle frauga de ātte. Hār du brā mā rötter?

Kārna. Nāj, ja tjöfte gūlarōdsfrō⁶ framme vā gauren⁷ ā trä-gaursmästaren, mēn de va lort, de komm allri āpp, nā männ jöre dēd ij.

Iŋār. Nāj, ja mēnte ente rōder, ādan rötter, aē'de⁸, vell ja sīa. Tillia⁹ har ja så mēna ād di e fāria¹ ā ēda āpp så mēed ja hār. Di e vesst sända pau me².

Kārna. Hār du ente nān katt?

Iŋār. Nāj, ja hāde en liden tjälliŋ³, mēn dānn bēd rötterna

⁹ Torkel.

¹ namnet heter i Skåne aldrig *Jäppe*. Likaså heter det uppsvenska namnet *Olof* i skånskan alltid *Ōla*.

² Framför *v* uttalas *s* af många såsom *s*, altså äfven *Švān*, *švett*, *švīn*, (*švārt* eller *sārt* = svart).

³ åtminstone.

⁴ nej mēn gör den ej, den gör det icke håller (= visst icke). Vanligt nekande uttryckssätt.

⁵ bjuda farväl. Ordet *farväl* har i olika förbindelser tonen på olika stafvelser.

⁶ köpte morotsfrön.

⁷ framme vid gården = herrgården.

⁸ skadedjur, ohyra, råttor o. dyl.

⁹ dylika.

¹ färdiga.

² nämligen genom trolldom.

³ kattunge.

ijel⁴. Nu har ja ente nån. Du kan väl ente sī me hār ja ska fau nån ifrau?

Kärna. Du ska skaffa de en pijsō⁵ å släppa iη i hūsen, sau ska du fau sē, ād rötterna strājs ränna sin väj.

Iηār. Ja, dēd faur ja min sann jōra. Nā, fārväl mā de. De va sännt. Har du grānn kaul i din hāe?⁶

Kärna. Ja, kaulen va grānn strājs, män den lēe⁷ har sitt⁸ märk⁹ pau'en, sau han ser ūd sām kāstaris¹.

Iηār. Ja sau vā de mā mīn āsse härām aured, män där komm en tatterskveja, hūn gā me et brā rau², sau ād iηen kaulmār³ har vād pau min kaul sīn. Dēd kan du trō.

Kärna. Å sī me, hād du jōre vā din kaul?

Iηār. Jo, San Hāns attan³ mitt i nōtten drār ja me nōgen⁴, ā sau rier ja pau en kāst ā har et sāttetrā i hōgra näven, ā sau rier ja nī gāja jēnom kaulhā'en ā sīer:

"Hār rier jā mā kāst ā sātte,

Nēsan fāre ā r—n ätte,

Hiss, hiss, hiss bārt kaulmār³ken";

ā sīn har iηen kaulmār³ māj⁵ ā gau pau kaulen, dēd kan du jārna trō.

Kärna. Ja bāra ja kan komma ihū'ed.

Iηār. Åjo männ, du faur väl komma'd ihū'.

Kärna. Åja, ja ska nākk drā mē'd te miηes⁵, tāntjer jā. Sau sīer ja te Pār Jens svin "hiss, hiss"⁶, nār ja jēnar dām ā kaulhā'en.

Iηār. Nāj jōlleren, hār läηe vi stau här ā snakka, sau ska vi liāvāl en gāη sēls ād. Nā, nu faur ja bö farvāl.

⁴ ihjäl; uttalas med *æ*-ljud.

⁵ piggsvin, igelkott.

⁶ grann, vacker kål i din trädgård.

⁷ den lede, hin onde.

⁸ cacavit.

⁹ mask.

¹ kvastris.

² ett godt råd.

³ midsommarsafton.

⁴ kläder jag mig naken, afkläder jag mig.

⁵ jag skall nog draga mig det till minnes.

⁶ vanligt rop för att bortjaga ("gena bort") svin; egentl. tillrop åt hundarne. Antagligen det tyska "hetz", hetz". Jfr det likbetydande, äfven vanliga "suks, suks" = t. *such's*!

Kärna. Ja, ded e sånnt du sīer, Iḡār, män harre gū, vi hā då ente sed en ān pau sau lār tī, sau ded kan ente va órāled ad en vell snakka līd tehōba. Å bīa līd, de va nād jā skolle sājt — hā vā de nū? Jo där hār ja'ed! De va ded: Jens Lārs i Hōjelt ⁷, di konna ente fau jār ⁸ pau drittjad ⁹, nā gū konna di ij. Du kan väl ente sī nān rau te ded? Kansē du vēd nān bōd fār'ed?

Iḡār. Jō, ded ska ja sī de. Ded e fārtröllad, män jā ska sī de rau: di ska gau te hāved, nār de fraggar ā skommed gaur āpp ¹, sau ska di bē havs-frū'en ām trāj seblā' ² jār ā hīḡases ny-brōjda öl, ā sau tā di trāj seblā' ā havs-skómmed, ā sau skā di sätta ded skommed mā littans ān jār ³ te drittjad, ā ded i havs-frū'ens nāvn, sau ska du fau sē ād di fau jār pau sit drittja; ded kan du sī dām. Män di ska slau en krokka drittja i hāved, där di tā skommed, ā di ska gau tīanes ⁴ dīd ā tīanes därfraú, fār ān sōlen gaur āpp. Trō du mē, ded jālper. Ja har kommed mēna te de ⁵, ā ded har lōttjas. Nā, nu faur de ble allvāre, vi fau bō farvā'l, nū e snārt sōlen fāri ā gau nōr. — Fārvāl mā de, Kärna.

Kärna. Ijā sau fārvāl!

⁷ Hōghult (by i Frosta härad).

⁸ jäst.

⁹ dricka = svagdricka, skånska allmogens vanliga dryck i stället för vatten.

¹ ännu omtalas bruket att taga skum ur bäcken och blanda i drickat. — Att här talas om hafvet visar att detta "Samtal" ej ursprungligen författats i det från hafvet aflägsna Färs härad. *Hafsfrun* är där ett okänt väsende.

² sked-blad.

³ litet annan jäst.

⁴ tigande.

⁵ föranledt många dertill.

Håddant de jettj räven, når han skolle hå se mäattan ¹.

De vā en gār en räv, sām komm te en mär, å sau sâ han te hiye: "ja vell hå ditt föl", sâ han. "Ja ded ska du fau", sa mä-
ren, män du kan fåst lēsa den färjölta skreft ², ja hār oyer mīna
bagföder, där står skreved hād föled kâstar". Å sau horra ³ mä-
ren se åmm å slō rāven pau skallen, sau han trella åmm. Å sau
jettj han te en fauraflåkk å sâ te vāren ⁴: "ja vell ha et lāmm å de",
sâ han. Å sau sa vāren: "nāj, män du ska fau mē i stället, jā föller
bāder āpp i de". Å sau sa vāren te rāven: "gakk å stau där nē-
anfār bakken, å gāba frest ¹⁰, sau ska ja löba i de". Å vāren rögga
se tebāga å stāra rāven pau skallen, sau han dratta yer āuna ⁵.
Å sau jettj han te en gaus å sâ te hiye: "ja vell ha dina jäs-
liya", sâ han. Å gausen sâ: "ja ded ska du fau, men jā ska tō ⁶
dām te de fåst". Å sau jettj hun ād i vanned mā sina jāsliya.
Å sau sa rāven: "āja de, söster, du sântjer ⁷ de", sâ han. "Nä
takk, du brör, nū e du frī frau mīna jāsliya".

Å sau jettj rāven i7 i en sköv ⁸ å skolle yertāntja mā se sāl ⁹
ām di störe puss ¹ han jört; fåst ām mären, å sâ: "ja vād ente
hār ja konne vā sau domm å vella lēsa hiyases färjölta skreft, jā
sām allri lārt å lēsa". Å sau ām vāren: "ja vād ente hār ja konne

¹ midafton, ett mellanmål, som intages omkring kl. 5 e. m.

² först läsa den förgyllda skrift.

³ vände.

⁴ vāduren.

¹⁰ friskt = dugtigt.

⁵ föll öfverända.

⁶ två, tvätta.

⁷ sänker, dränker.

⁸ skog.

⁹ öfvertänka vid sig själf.

¹ puts, listiga streck.

va sau domm å konna trö ad vären skolle löba ī mē, hann sām e meed stārre än jā". Å sīn ām gausen: "ja vēd ente hār ja konne va sau domm å trö ad ja skolle fau jāsliṇana, sīn hūn hāde tott dām te mē, jā sām ente e vān ā vella ha tott had ja ska hā". Å nār han hāde sājṭ de sesta ōred, sau vā dār en mann, sām sād āppe i ett trē āvan yer'en ā slapp sin ysse nör² pau rāven ā hogg rompan ā'en. Å dau sa rāven: "nu kan en ente sī et sāmtans ōr³ i sköven fārān rompan rȳger ā⁴ ānna iṇ i r—n!

² släppte sin yxa ned.

³ skämtans ord.

⁴ ryker af.

Skånska handlingar ur Viks arkiv.

(Meddelade af öfverhofstallmästaren grefve G. A. v. ESSEN.)

1.

Omnibus presens scriptum cernentibus. Nicholaus scriweræ Aduocatus placiti generalis terre scanie. thrwgotus has. Henricus geretsson. Petrus steen. milites. Esbernus knwtsson armiger. Johannes petri proconsul lundensis et Magnus baath. consul et aduocatus ibidem Sinceram in domino dilectionem cum salute. Constare volumus vniuersis presentibus et futuris. quod sub Anno domini m°. cd°. xiiij sabbato proximo ante diem philippi et jacobi apostolorum beatorum [= den 28 April 1414] jn dicto placito generali nobis presentibus ac pluribus fidedignis clericis et laycis. quedam litera aperta sub saluis sigillis pendentibus non rasa. non Cancelata. nec in aliqua sui parte viciata. ad instanciam Nobilis viri domini Nicholai swensson. de ællinge militis publice fuit lecta. Cuius quidem litere tenor sequitur et est talis I Vniuersis presentes literas inspecturis Nicholaus hermanni villanus malmøgis. Salutem in domino. Notum facio vniuersis. quod recognosco me. nobili viro domino Nicholao swensson in Ellinge militi presencium exhibitori in decem marchis argenti teneri et esse veraciter obligatum sibi vel suis heredibus per me vel meos heredes die beati michaelis archangeli nunc proximo affuturo in prompta pecunia legali et datiua. et nullo. alio precio. vel valore integraliter persoluendis Pro quibus sibi totam curiam meam ad partem occidentalem curie reygnechini fabri occidentaliter in villa malmøghe sitam vna cum fundis. terris. spaciis. domibus et structuris ac omnibus aliis. eiusdem tocus curie pertinenciis nullis exceptis quocunque nomine nominantur jnpignero per presentes. Condicione tali quod si in dicto solucionis termino in soluendo defecero. Extunc pre-scripta curia cum singulis suis premissis pertinenciis absque con-

tradiccione mea et meorum heredum et sine pecunie addicione vltioris et sine prosecutione cuiuscunque juris Canonici et ciuilis prefato domino Nicholao swensson et suis heredibus libere cedat iure perpetuo possidenda. Item si principalem pecuniam exsoluero siue non. Extunc nichilominus pensionem anni presentis de dicta curia dictus dominus Nicholaus omnino subleuabit. Item si dictam curiam resoluerim et postea eam a me alienare desidero. Extunc nemini nisi dicto domino Nicholao eam alienabo. quouis modo. Jnsuper obligo me et meos heredes ad appropriandum. liberandum. et disbrigandum prefato domino Nicholao swensson et suis heredibus prescriptam curiam cum singulis suis premissis pertinenciis. Condecisionibus et articulis tytulo jnpigneracionis. vt condicionaliter premissum est pro et ab jmpetitione et alloquione presencium et futurorum quorumcunque. In cuius rei testimonium Sigillum meum vna cum sigillis virorum discretorum videlicet godrici olaui. trugoti olaui et Esgeri nicholai villanorum ibidem presentibus est appensum. Datum Anno domini m^o cd^o. xi^o feria tertia pentecostes [= den 1411] — Quod vt vidimus et audiuimus in verbo veritatis lucide protestamur per presentes. In cuius rei et protestacionis testimonium. Sigilla nostra presentibus sunt Appensa Datum. Anno die et loco quibus supra.

2.

Skuldebref af Borquard wan Halle, borgare i Landskrona, till Jakob Nielsson, kyrkoherde derstädes, hvarvid ett hus i samma stad utfästes som pant. Vittnen: Mattz Mattzson och Nils Larsson, borgare i Landskrona. Dat. 1421 "die beat. kalixti papæ et mart. glor." (d. 14 Oktober).

Allæ mæn thette breff see eller höre helser iak borquard wan halle byman ii landzkrone ewinnerlighe mz gwdh thz skal allom wtterligt ware at iak bekænner mik skyldugh at ware hær iakob nielssen sogneprest ii landzkrone thre lödhuge mark rethe penninghe soodane som gille oc gefue ære betale skulendes for jnnæn sancti michels dagh nw næst komandes ær for hwilke pænninge iak til pant sætter hanum meth hws som iak nu ii boor mz all iordman som iak ther til hafuer liggendes sönnen næst s:ti iohannisse kirkegard til thz wæstre stradhæ ii thz for:de landzkrone mz swodane wilkor at then for:de hr iacob skal foll makt hafue thz for:ne hws oc iord til legghe at lathe hwem han vil oc landgilde ther aff op at bære hwat som han ther aff for landgilde opp bæær thz skal

enkte regnæs ii howetpænninganæ swo længe at thz hws oc iord wardhe loglighe igen lösde mz mik eller mine arfwinge aff hanum eller hans arfwinge pa s:ti Michelsdagh hwilken dagh alltidh skal ware lösninge timan och engen aner thidh på areth Item skal then för:de hr iacob foll makt hafue thez för:ne hws oc iord til pant at sættæ hwem han wil for swo mange pænninge som iak hanum skyldugh ær naar han thez weththorff om iak thz ey tha sielff löse kan eller nagher pa mine wegne Item binder iak mik oc mine arfwinge til at frii oc frelsse then för:de hær iacob oc hans arfwinge thz för:ne hws oc iord for hwar manz tiltal hinder oc gensigelse. In *cupio rei testimonium sigillum meum una cum sigillis aliorum discretorum virorum* Matzie Mathei Nicolai laurencii civium in landzkrone *presentibus et appensum* Datum ano D:ni m° cd° xxj° die *beati kalixti papæ et martyris gloriosi.*

(Alla tre sigillen i behåll, bomärken).

3.

Skuldsedel af Mattz Pedersson, borgare i Lund, till Claues Nielsson aff Ellinghe, hvori han utfäster sin jord i Lund i St. Johannis socken som pant. Vittnen: Herr Olaff Kanzeler och Mijkel Pedarsson. Dat. Lund 1439 die *ascensionis* (14/5).

Alle men som thæte breff see æller høre lesis helsser jak Mattsz Pædarssøn boendes j lundh æwinnerlighe medh gwdh thz skal alle men vedirlikith *vara nervarandes* och och (sic) komaskulendes thz jak vederkenis mik inz thæthe mijt obnæ breff aff retzvenliketh laan geldskyllugh adh vara en velbyrdugh man Claues Nielssøn aff ellinghe x *lödige mark* geffwe pennighe och gengha som en dande man moo en annan folth mz göra och inthe annath werdth en redhe pennighe føre hvilka fornempdhe x *lødige mark* jak för:da Claues Nielssøn min gordh j lundh ligandes j *sancti johannis* sogn føre eth logeliketh panth til panth sætter j hwylken gordh jak nw syelff odi boor och alle thene gardz tilligelsæ inthe undan tagith mz hwadh nampn thz helst kan neffnis ty tilbyndher jak mik och myne arvinghe för:de Claues Nielssøn och hans arvinghe ath fry hembla och til adh stondhe thene fornempdha gordh føre eth logeliketh panth aldeles adh loghe til syn nøtthe føre huars mans til tal och hyndher ellers nogardz j geensyelse, och nor thene fornempdhe gardh skal j geen lösas til myk eller mijna arvinghe aff för:da Claues Nielssøn eller hans arvinghe tho skal

lösninghe daghen hvorth oor vara j pa sancte tomas dagh j jul och ingen annar dagh om oorith vore thz swo thz gudh förbyudhe ath thene fornempdhe gordh sompth eller alth affginghe for:de *Claues Nielsson* ellir hans arvinghe mz nogen reth ellir landzreth ellir kørkenes reth ellir j noget modhe tho tylbyndher jak mik och myna arvinghe for:de *Claues Nielsson* och hans arvinghe soo godh godz och renthe och soo vel belægeliketh jgen adh fonghe och aldeles j alle modho skadeløs adh holdhe tyl ydermer visse och bedre forvaringh hengher jak mith insigelse fore thetha breff mz gode menz insigle som ær thesse olaff kanzeler och mykel pædarssøn. Datum lundhis anno domini m^o cd^o xxxix die ascencionis.

(Tre sigill: n:o 1 och 3 bomärken, n:o 2 en stående krönt mansbild hållande en bila (St. Olof?). Omskriften skadad.)

4.

Skuldebref af Jess Magnusson, murare, borgare i Lund, till Clawes Nielsson, riddare i Allinghe, hvari han som pant utfäster sin gård i St. Andreæ socken i Lund. Vittnen: Herr Niels Isaacsson och Herr Jon Galle, kanik i Lund. Dat. Lund 1443 på St. Bartholome Apost: afton (den 23 Augusti).

For alla mæn som thztæ breff höræ eller see kungør jak Jess Magnusson murare byman j lund ath jak aff ræt laan geldskyldugh ær welbyrdugh man hr Clawes Nielsson riddar i ællinghe tij lødhigh mark penningæ för huilka x lødhigh mark gewe penninge ok gildæ som hær i skanæ gengse ære pantsætter jak honom min gardh som jak odi boor jnnen sancti andree sockn i lund liggendes mz allæ tilhöringar enkte undentaket ee hwad som hælzt thz næffness kan aff hwilken gardh tilbinder jak mik ok minæ arwingæ for:da hr Clawes Nielsson ok hans arwingæ iij skaniskæ mark hwort aar till landgilde at giwa ok frij hanom then for:da gardh for eet brughelikt pant swo langhe til thess then for:de min gardh worther på sanctæ mortins dagh loghlika igen løsd hwilken som løsnings dagh wara skal ok engen annir Til wisse ok forvaring er mit incegle mz hedherleghe ok beskedheleghe manz incegle swasom ær hr Niels ysaacsson och hr Jon galle kanekæ i lund under wore herres fódhzels ses aar medxliij pa sancti bartholemei apostels aftan.

(Sigill: 1. ett bomärke. 2. andligt, skadadt, 3. borta).

5.

Dom af Sveriges Rikes råd rörande Nils Claussons i Wich anspråk att af Arwidh Trolle i Bergqvara erhålla betalning för den fordran han ägde efter framlidne Iwar Axelsson (Tott) Riddare, hvilket Arwidh Trolle nekade, då han ej ärft några lösören. Dat. Stockholm i Gråbrödrastugan 1491 tio tusen Riddares dag (d. 22 Juni).

Wij Jacob medh gudz nadhe Erkiebiscop j upsale Brynwlph j skare Korth j Strengenes Oleff j westerars nigels j wexio magnus j abo medh same nade biscopper Sten sture Swerigs riges fforstandare Nigels sture gregers matsson ywer gren Erich otsson nigels ffaderssson hans agess bencth cristiernsson riddare Karl benctsson lindorm björsson Swarte nigelsson Knwth posse arwidh knwtsson Erich trolle bencth ffaderssson och wij flere rigsens radh kenis oc for alle widerligt göre adh ner wij wore her forsamblade j stokholm j graa brödre closterstwwfwe anno domini mcdxcj:o thee x:m ridderes dagh kom fore oss erligh och welbördigh man nigels clawosson j wich och talade til welboren man arwidh trolle j bergqware om en swmme penninge som welboren man her ywer axelsson riddare gwdh hanss siel nade war honom skyligher thil hwilket fornemde arwidh trolle swarade ath han haffde engtedh Swara ther til epther thz at han haffwer engtidh ffanget aff lössöörerne ther gellen borde aff betales och gaffwe sigh her före oss badhe fwlcomblige j rethens epther laghen och worth beste samwet och epter the doma som for ære fore retten sagde ath hederlige och welbördige qwinnor ffrw æline her erich axelssons epterleffwerske Erich trolles hwstrw och andre flere som lössöörerne haffwe anami epter theres kære dödhe herer och hosböndher sculle betale gellen thy fforwise wij med thette worth opne breff fforenämde nigels clawosson thil hederligh och welbördigh Qwinne frw Magdalena fforenämde her ywer axelssons epterlewerske om forenämpnde swmma som lössöörerne hawer anamit och opbureth adh j scolen betale fforskrefne nigels clawosson ther aff swa langth som the rekkie hwat j kwnnen ey bewise medh breff tygh eller anthne som ther aff betalidh wäre hwat lössöörerne ey til rekie til then summe eller andre taa tale sidhen fframledis til ffornempde arwit trwlle och her ywer axelssons erwinge medh rethe som thz sigh bör epter Swerigs lagh thil tess breffs witnisbyrdh och högre förwaringh ladhe wij samblige hengie wor secret och incegle nedhen fore thette breff. Datum anno domini et loco quibus supra.

(Sigill blott fem af de uppräknade tjuogoen rådsherrarne hafva beseglat detta bref: 1. ärkebiskop Jakob Ulfssons sköld och omskriften otydlig: biskop Nils i Wexiö lutade sköld, innehållande tre människohufvuden, två och en satta, på hvars venstra öfre hörn stod biskopsmössan, samt omskriften: S + Nicolai + epi + wexi; 3 och 5 förstörda; 4 Natt och Dag vapnet med omskrift: niels sture riddare.)

Ytterligare text-kritiska anmärkningar till Jörgen Møntirs kronicke.

Tillägg till häftet V sidd. 54 följ.

Genom det mycket förderfvade skick, i hvilket *Jörgen Møntirs kronicke* blifvit oss bevarad, lemnar den ett fruktbart fält för text-kritiken. Många af dess svårigheter skola säkert först kunna undanrödjas genom upptäckten af någon ny handskrift. Till de rättelser, som redan vid textens utgifvande kunde göras, foga vi emellertid här några ytterligare förbättringsförsök.

Att denna krönika i hög grad saknar sammanhang och reda i framställningen, finner en hvar lätt nog. Då krönikans författare uppenbarligen icke varit någon person med framstående litterära gåfvor — endast i det ironiska persifflaget röjer han en icke ringa styrka — har man lätt kunnat tillskrifva honom den omnämnda bristen i arbetet.

Vid närmare skärskådning visar det sig emellertid, att det är en vårdslös afskrifvare som mest är skulden till denna sammanhangslöshet, derigenom att han väsentligen rubbat textens ursprungliga ordning.

De slutsatser, till hvilka vi i detta hänseende kommit, äro följande:

Den afskrifvare, från hvilken vårt manuskript härleder sig, har framför sig haft en för oss förlorad urkund, som torde hafva bestått af 17 blad, hvartdera rymmande 50—60 verslinjer. Dessa blad har afskrifvaren af något skäl kommit att omkasta, så att de nu i vår text erhållit följande ordning:

1—3, 5—6, 8—10, 7, 11—13, 4, 14—17.

För att återvinna sammanhang måste vi, återställande den ursprungliga följden, läsa:

från krönikans början till och med sid. 33,²⁴ (-ret betald)

sid. 46,¹⁷ (tha bör-) 47,³⁷ (-saa gör)

33,²⁵ (som er-) 36,³³ (-jo verre)

41,² (The arme-) 42,¹⁹ (-hundridt aar)

36,³⁴ (*och endnu-*)41,¹ (*-och boe*)42,²⁰ (*den tid-*)46,¹⁶ (*-ellir mandt*)47,³⁸ (*forhobinnes-*)

krönikans slut.

Riktigheten i denna anordning af texten behöfver intet annat bevis än det som ligger deri, att på detta sätt verkligen den förut saknade redan bringas i Niels Allmuges och P. Omnes samtal. Ingen, som vill genomläsa krönikan i den här angifna följden, skall tvifla derpå. Vårt antagande bestyrkes än mer genom den omständigheten, att flere omaka rimhalvfor, som hittills förgäfvets sökt hvarandra, på detta sätt sammanföras. Så har t. ex.

Sid. 33,²⁴: *Naar alle forredir bliffuer ret betald*
funnit både sin eftersats och sitt (efter krönike-författarens poetik fullt tillfredsställande) rim i

46,¹⁶: *tha bör hannem at haffue dobilt sold.*

Likså passar 47,³⁷: *-giör tillhopa* med 33,²⁵: *-börn* (så måste tydligtvis läsas i st. f. *bönn* jfr *suoren desippel* 36,²²); 41,¹: *-boe* med 42,²⁰: *-laa*; 42,¹⁹: *-aar* med 36,²⁴: *-staar*. Med rimmen jfr 31,¹⁹—20, 7—8, 31—2.

Den enda punkt, om hvilket något tvifvel kan ega rum, är huruvida stycket 39,²⁸ (*De Lybske-*) till och med 41,¹ jemte detta styckes fortsättning 42,²⁰—44,⁸ funnit sin rätta plats. Onekligen slöte sig Peder Omnes svar sid. 44 bättre till 39,²⁷ än till det som nu närmast föregår. Men då svårigen någon annan plats låter sig finnas för det mellankommande, hafva vi i detta fall ej velat rubba vår texts anordning. Omöjligt vore ej, att något blad af urkunden förkommit, till hvilket detta stycke kunnat anknyta sig. I alla händelser måste ett nytt blad hafva börjat ungefär vid 39,²⁸.

Att afskrifvaren, oafsedt sådana ofrivilliga misstag, som de nu omtalade, handskats temligen godtyckligt med sin text, visar sig påtagligast genom vissa rimslut. Redan i de ofvan häft. V gjorda anmärkningarna påpekandes, att han flera gånger tillåtit sig att omkasta ordens ordning och införa synonyma uttryck på ett sätt, som upphäft det af författaren åsyftade rimmet. Sid. 29,²⁶ har han t. ex. ändrat författarens af rimmet fordrade *dag og nat* till *nat og dag*; 34,³⁴ har han låtit *rose* rimma med *brog* i st. f. med *hose* o. s. v. Ett par nya exempel på liknande godtyckligheter kunna anföras:

36,⁶: *sin mindste fingir* bör väl vara *sin fingirende*.

48,⁷ och s: *-skam och szyndt, -mandd och kuinde*. Rimmet återställes, om man läser *-szynd och skandt, -kuinde och manddt* (*spot oc skandt* rimmar mot *fremmidt landt* 33,¹⁴; ordningen *kuinde och mandt* förekommer 44,⁷, 45,³⁶, 48,³⁰).

Då det är naturligt, att afskrifvaren mera måste hafva skonat sin text i afseende på rimmen, för hvilka han väl ej kunnat sakna all känsla, än i dess öfriga delar, hafva vi, äfven der meningen är klar, föga visshet om att alltid ega författarens egna ordalag. Till

godtyckliga omflyttningar och utbyten, bortkastningar och tillägg af ord har han säkert gjort sig skyldig i större mån än det för oss är möjligt att upptäcka. Någon föreställning derom kunna vi dock få genom iakttagandet af sådana fall, der diktens metriska form är rubbad. Dess knittel följer naturligtvis icke ett noga bestämdt versmått, men eger ganska regelbundet sina fyra hufvud-accenter, skilda genom mindre betonade stafvelser. Der denna rytm befinnes störd, är texten stundom äfven af andra skäl misstänkt. T. ex. i versen

39,³⁶: *der som de haffde Suerig stor flid oc gaffn*
är det måhända mera sannolikt att ordet *Suerig* varit en öfver raden skriven förklarande glossa till *der*, än att i framför samma ord bortfallit. Glossan i *Sverig* återkommer på samma för mening och rytm störande sätt strax nedanför, v. 38, der den trängt in före ordet *haffde*, i st. för, såsom här, efter:

der som de [i Suerig] haffde stor gonnst oc naade.

Likså är i versen

38,¹⁷: *The loffuit hannem Wullveffueren med hand och mundt*
antingen *Wullveffueren* en (af tydligheten verkligen påkallad) glossa till *hannem* eller detta senare ord oriktigt inkommet.

På icke få ställen kunde genom helt obetydliga och ofta mycket sannolika ändringar texten i detta hänseende förbättras. Men då det vanligen är svårt att i dessa fall uppställa annat än en möjlighet bland flera, anse vi oss göra rättast i att lemna dem å sido. Vi anmärka endast, att afskrifvaren utan afseende vare sig på urtexten eller på rim och meter om hvarandra nyttjar ord sådana som *hannem* och *ham*, *eckij* och *eij*, *lade* och *la*, *lide* och *li*, *giffuett* och *gitt* (52,²⁰) o. s. v.

Följande viktigare enskilda rättelser i texten vilja vi föreslå. Många återstå ännu att göra.

29,⁸: *Fru Ensze* läs *Fru Sisze*. Så hette Jörgen Möntirs hustru enligt Henrik Weiger Smiths krönika (se ofvan h. V s. 10).

30,²⁵: *Tulle Persen oc Hanns Lawirson* möjligen *Tuffue Persen* och *Hanns Laurisön*.

32,²⁶: *Andet* läs *end at*.

33,⁴: *stellir de* läs *stielde* eller *stielir*.

—,¹⁸: *Liuge* läs *liige*.

—,²⁷: *friant* möjligen *finanzer* (eller *finanz*, om för *predicantir* ursprungligen stått *predicant*). Ordet *finanz* betyder *knep*, jfr 39,³². Rimmet är icke djerfvare än *sagde-dage*, *förste-bösse*, *brist-tydsk* o. s. v.

34,¹⁴: *tussinde* kanske *tislige*.

35,⁴: *uit* läs *nit* (nytt), såsom handskr. också vid närmare undersökning befinnes hafva.

—,²²: *det fra*. Handskriftens förkortning upplöses bättre i *der fra*.

36,18: *et slagsuerd* kanske *en slagsnor* (Mestir Sauskiier är bödeln).

—,31: *raade* anträffas visserligen i det äldre språket med betydelsen *forraade*, men rytmen fordrar väl här det senare, som också ensamt förekommer i denna krönika.

—,35: *aldrig* läs *alltid* (ordet *koninge* är möjligtvis afskrifvarens tillsats).

37,9: *Mallmöös* födt läs *Malmöö* slodt.

—,15: *Malmöös* möjligen *trolöös* eller *erlöös*.

—,30: *forderffue* läs *forderffue*.

—,38: *trög* *bistannndt* kanske *trolig* *bistannndt* (jfr 38,3). *Trög* kunde äfven fattas såsom *tryg*.

38,26: *forderffue* läs *forderffue*.

—,28: *sete* läs *besete* (eller *ersete*).

39,26: *fordraffuet* läs *fordraff* eller *fordrag* (*haffue* *noget* *fordrag* = hafva försyn för, underlåta).

—,33: *lönde* läs *lerde*.

40,3: *at* (handskr. *aff*) läs *all*.

—5: en versrad är bortfallen, hvilken *kan* hafva lydt: *Och er det nu all Danmarkijs* (eller: *en almindelig*) *bønn, At dieris houffmod-* (jfr 40,38 och 41,22).

—,31: *Sielann* läs *sig* *lannd*.

(Till 40,36 jfr. H. Reuterdaahl, Gamla ordspråk, Lund 1840, sid. 125: *wipan wil hægna aal markin ok gether ey wart sith eghit redhir*).

41,7: *mod* läs *med*.

42,11: *och wden* *all* *bistud* *de samme tiidt* *troligen* *och wide* *all* *bistand* *den samme tiidt* (*vide* det isländska *veita*, yngre danska *yde*).

—,14: *dennem* läs *giennem*.

—,23: *da* läs *det*.

44,14: *sligt* *oc* läs *sligt* *et*.

—,19: *forraadir* *oc* *forskiudir* möjligen *fraraadir* *oc* *forbiudir*.

—,21: *The* läs *thi*.

—,24: *hannd* *lod* läs *hanndled*.

45,5: *raad* läs *sadt*.

—,7: *inndförre* läs *inndföde*.

—,16: *regiere* läs *begiere*.

—,37: *szig* läs *szlig*.

46,5: *szig* läs *szlig*.

—,18: *Tenn*d. Handskriften har riktigt *Ennd*.

47,5 och 6 kanske:

För en forredir gör hand gott skiell

Och er en saa gild och forgiftig skalck.

—,18: *Bonitas* läs *Bonifas*; *Skiudir* läs, som rimmet fordrar, *skrivir*.

—,34: förmodligen uppkommen genom stympning af två verser.

47,³⁷: *ingen* bör väl vara *mange*. Ordet är lika mycket stridande mot meningen, äfven om den af oss här antagna textrubbnin-gen icke skulle hafva egt rum. Detsamma gäller om *aldrig* 36,³⁵. Jfr äfven 29,⁵, der afskrifvaren infört *erlösse* för *erlige*.

48,⁵: *spørge* tillägg af *hvad* art eller något liknande. Kanske har texten varit:

*Saa ingen tør spørge huad de ere for art,
Tieris gierning thet bevise obennbart.*

—,¹¹: *fri* läs *rig*.

—,²²: *Som hand well weelidt*. Meningen fordrar i st. för dessa obegripliga ord *saa hanndler hannd well* eller något dylikt.

49,⁸: *wduelig* läs *wdidelig* (jfr 33,²³ och 39,⁷).

—,¹⁰: *edir om* läs *derom*.

—,³⁸: Efter denna rad har en vers bortfallit (t. ex.: *Och dette forbunnd haffde werit holdt*).

50,³²: *er* utgår.

51,¹²: *wdlegds* läs *wdledes*.

—,²²: *ikke* läs efter handskriften *ilde*.

52,¹⁷: *smökke* läs, som rimmet också fordrar, *rencke*.

—,²¹: tillägg *Vor-* eller *Den-*.

E. T—R.

Tryckfel.

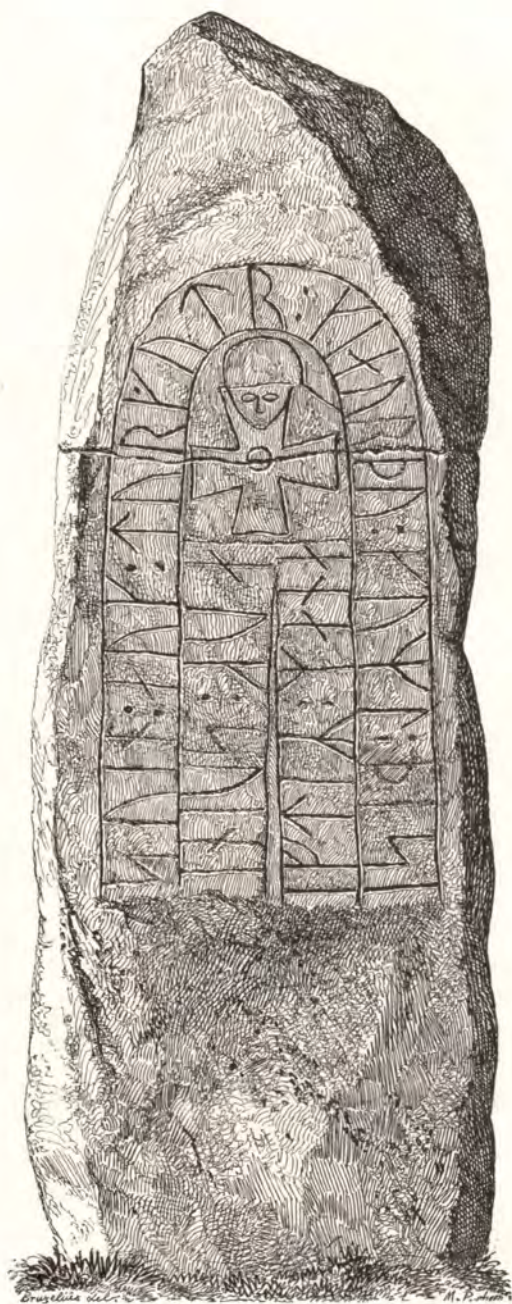
Sid. 47 rad. 24 uppifr. *står* fäst läs fält.

Innehållsförteckning.

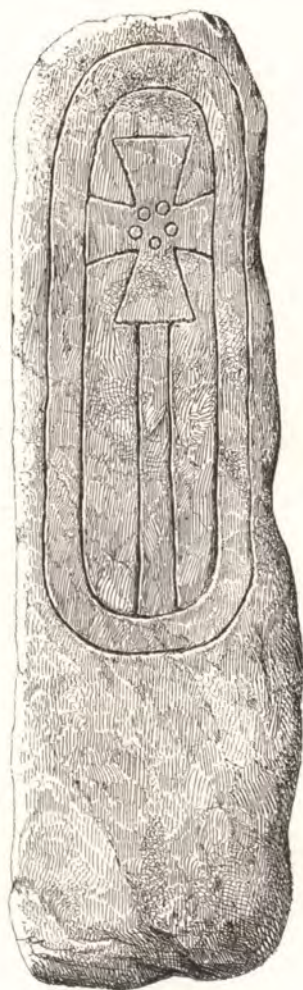
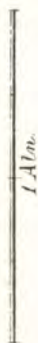
	Sid,
Antiqvarisk beskrifning öfver Walleberga socken af Nils Gustaf Bruzelius	1—17.
Ulfs runsten i Tullstorps kyrkogårdsmur af Nils Gustaf Bruzelius	18—21.
Likstenen i Lund öfver biskop Herman af George Stephens	22—27.
Arkivanteckningar rörande skånska städer af Martin Weibull:	
1. Skånska städer beskrifna af sina magistrater 1738	28—36.
2. Till Malmös historia	36—48.
3. Lübeckarnes sista uppträdande vid Skanör och Falsterbo	79—85.
Arkivanteckningar rörande skånsk landsbygd af Martin Weibull:	
1. De sydsånska häraderna 1738	49—56.
2. Barsebeck under fältmarskalken Hamilton	56—75.
3. St. Olof i Hallaröd och N. Rörums och Hallaröds första protestantiska prester	75—78.
Prof på folkspråket i Färs härad af L. P. Holmström	86—100.
Skånska handlingar ur Viks arkiv, medd. af grefve G. A. v. Essen	101—106.
Ytterligare text-kritiska anmärkningar till Jörgen Möntirs kronicke af E. T—r	107—111.

I Walleberga.

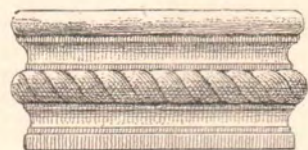
I Walleberga.

I Walleberga.

Grafsten å kyrkogården i Walleberga.

Grafsten å kyrkogården i Walleberga.

I Tullstorps Kyrkogårdsmur.

BISKOP HERMANS GRAFSTEN
I LUNDS KRYPTKYRKA.

Lund, 1874, Berlingska Boktryckeriet.